

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»**

На правах рукопису

Матійчук Любомир Павлович

УДК 311.17:336.713(477)

Статистичне оцінювання надійності банків України

Спеціальність 08.00.10 – Статистика

Дисертація

на здобуття наукового ступеня

кандидата економічних наук

Науковий керівник:

Шост Іван Михайлович

кандидат економічних наук,

доцент

Київ 2010

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ	
1.1. Діяльність банківських установ як об’єкт статистичного дослідження.....	10
1.2. Надійність функціонування банків та проблеми управління банківськими ризиками.....	26
1.3. Інформаційно-аналітична база функціонування банків.....	40
Висновки до розділу 1.....	51
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ НАДІЙНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ	
2.1. Методичні підходи дослідження банківської діяльності.....	54
2.2. Статистичне оцінювання та система показників надійності функціонування банків.....	68
2.3. Методичні підходи факторного аналізу надійності функціонування банків.....	79
Висновки до розділу 2.....	90
РОЗДІЛ 3. СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАДІЙНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ В УКРАЇНІ	
3.1. Характеристика функціонування банківської системи.....	93
3.2. Аналіз тенденцій розвитку та особливостей розміщення банків в країні.....	113
3.3. Багатомірний статистичний аналіз надійності функціонування банків...	122
3.4. Рейтингове оцінювання надійності функціонування банків.....	140
Висновки до розділу 3.....	158
ВИСНОВКИ.....	162
ДОДАТКИ.....	166
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	201

ВСТУП

Однією з передумов формування повноцінних ринкових відносин в Україні є підвищення ролі банків як ключової ланки в економіці. Саме банки, мобілізуючи тимчасово вільні грошові кошти і перетворюючи їх на капітал, здатні приносити прибуток, збільшувати реальне багатство країни. Банківська система – це основа розвитку підприємницької діяльності, вирішальний фактор економічного зростання і підвищення життєвого рівня населення. Тому від стабільності та надійності роботи банків значною мірою залежить швидкий вихід із економічної кризи і ефективність ринкових реформ. Беззаперечним є той факт, що стабілізація і розвиток економіки значною мірою пов'язані із впровадженням дієвої грошово-кредитної політики та механізмів її реалізації, формуванням ефективної банківської системи.

Актуальність теми. У період економічної кризи особливо гостро постає проблема забезпечення надійного та стабільного функціонування банківської системи. На сучасному етапі ринкових перетворень в Україні приділяється недостатньо уваги статистичному дослідженню надійності функціонування банків, у порівнянні зі світовою практикою. Крім того, відбувається автоматичне перенесення західних методик аналізу діяльності банків без достатнього врахування українських реалій, що не завжди призводить до бажаного результату. Отже, перед вітчизняною наукою постає завдання, з одного боку, розробки власної методологічної бази статистичного аналізу функціонування банківської сфери, а з іншого, – необхідність критичного переосмислення рекомендацій і західних класичних концепцій моделювання, а також запровадження сучасних банківських технологій, які зумовлюють провідну роль статистичного дослідження діяльності фінансово-кредитних установ у країнах з ринковою економікою.

Економіко-статистичному аналізу діяльності банків присвячено ряд наукових праць, зокрема це фундаментальні роботи провідних зарубіжних учених: Т. Адекєнова, В. Букато, В. Галанова, Б. Дюрана, К. Кемпбелла, Р. Колбі, К. Коха, Т. Маєрса, Я. Міркіна, П. Роуза, Дж. Тьюкі, Р. Тьюлза,

Д. Швагера та ін. У контексті теоретичних, методичних та організаційних питань функціонування банківської системи України важливе значення мають праці В. Вітлінського, О. Дзюблюка, О. Заруби, Т. Ковальчука, А. Мороза, А. Пересади, Н. Шульги та ін. Значний внесок у дослідження теоретико-прикладних аспектів надійності банків зробили українські статистики, зокрема А. Головач, С. Герасименко, О. Доценко, А. Єріна, В. Захожай, І. Ковалевський, В. Кочеткова, Н. Парфенцева, А. Ревенко, Л. Свистун-Золотаренко та ін.

Враховуючи значний світовий прогрес у розробці новітніх методів комплексного статистичного аналізу фінансової сфери, окремі питання, пов'язані з комплексним вивченням функціонування українських банків, потребують подальшого наукового дослідження. Зокрема, це стосується надійності банків, використання статистичних методів аналізу та оцінювання їх діяльності.

Вищевикладене свідчить про необхідність статистичного оцінювання надійності функціонування банків визначення тенденцій їх розвитку з метою інформаційного-аналітичного забезпечення повноцінної інтеграції банківської системи України в міжнародний ринок капіталу, що обумовило актуальність теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано згідно з планом науково-дослідних робіт кафедри економічного аналізу і статистики Тернопільського національного економічного університету як складову теми «Методологія та методика статистичного дослідження закономірностей економічних, соціальних і демографічних процесів на регіональному рівні» (Державний реєстраційний номер 0107V012226). У межах цієї теми автором досліджено методологію статистичного оцінювання надійності функціонування банківських установ, запропоновано комплексну методику оцінювання надійності банків на макро- та мезорівнях.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є теоретико-методичне обґрунтування методичних підходів статистичного оцінювання

надійності банків, виявлення закономірностей функціонування банківської системи України і перспектив її розвитку.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- проаналізувати та систематизувати основні теоретичні підходи щодо визначення сутності поняття «надійність банку» як об'єкта статистичного дослідження;

- розробити концепцію комплексного статистичного оцінювання надійності функціонування банків України;

- обґрунтувати теоретичні засади інформаційно-аналітичного забезпечення статистичного оцінювання надійності функціонування банків;

- проаналізувати теоретико-методичні засади статистичного оцінювання надійності банків з позицій системного підходу;

- удосконалити систему статистичних показників надійності банків;

- виокремити фактори, які впливають на надійність банків та здійснити їх класифікацію;

- проаналізувати статистичними методами сучасний стан і тенденції розвитку банківської системи України;

- адаптувати статистичну методологію рейтингового оцінювання щодо надійності банків;

- за результатами статистичного аналізу розробити рекомендації та пропозиції стосовно інформаційного-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень, спрямованих на підвищення надійності банків.

Об'єктом дослідження є банки України.

Предметом дослідження є методичні засади статистичного аналізу та оцінювання надійності банків як індикатора стану та розвитку банківської системи.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є комплекс загальнонаукових методів наукового пізнання та весь спектр статистичних

методів: статистичного спостереження, зведення, групування, узагальнюючих статистичних показників, аналізу рядів динаміки, аналізу взаємозв'язків, табличного та ін., для оцінювання сучасного стану та тенденцій динаміки надійності банків України. При обґрунтуванні сутності та змісту категорії «надійність банку» використано методи наукової абстракції, аналізу та синтезу, що дало можливість визначити її складові та взаємозв'язок з іншими якісними характеристиками стану банківської системи. При побудові інтегральних оцінок та визначенні чинників, які зумовлюють надійність банків, використано методи рейтингового оцінювання та факторного аналізу.

Інформаційну основу дослідження становлять офіційні статистичні дані Державного комітету статистики України та Національного банку України, фінансова звітність комерційних банків, матеріали Асоціації українських банків, міністерств, відомств, міжнародних фінансових організацій, нормативно-правова база з питань банківської діяльності, енциклопедичні та довідкові видання, монографії та періодична наукова література вітчизняних і зарубіжних авторів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробленні та удосконаленні теоретико-методичних засад оцінювання надійності банків.

Найбільш суттєвими результатами дослідження, що характеризують наукову новизну та свідчать про особистий внесок автора, є:

уперше:

– розроблено концепцію комплексного статистичного оцінювання надійності банків України, застосування якої підвищить якість інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень у банківській сфері;

удосконалено:

– понятійний апарат щодо визначення сутності «надійність банку», що дозволяє науково обґрунтувати методичні підходи до статистичного аналізу й оцінювання надійності функціонування банків;

– систему статистичних показників для оцінювання надійності банків, за допомогою яких проаналізовано тенденції їх розвитку та функціонування, причинно-наслідкові зв'язки;

– методичні підходи формування системи рейтингового оцінювання банків, адаптованої до реалій функціонування банків України з метою прийняття ефективних управлінських рішень щодо підвищення рівня їх надійності;

дістали подальшого розвитку:

– інформаційне забезпечення комплексного статистичного аналізу й оцінювання надійності функціонування банків, що дозволило виявити закономірності формування джерел проведеного дослідження;

– теоретико-методичні засади статистичного оцінювання надійності банків з позицій системного підходу, який розкриває механізм впливу факторів на функціонування банківської системи;

– теоретико-методичні підходи оцінювання сучасного стану і тенденцій розвитку банківської системи, що дозволило виявити кількісні та якісні особливості її розвитку;

– застосування методів факторного аналізу з виокремленням головних компонент для виявлення основних чинників впливу на надійність банків, їх класифікації, а також змістовної економічної інтерпретації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні наукові положення, розробки, пропозиції та висновки автора сприяють удосконаленню теоретико-методичних підходів до комплексного статистичного аналізу й оцінювання надійності банків України, створюють інформаційно-аналітичну базу для зростання ефективності управлінських рішень у банківській сфері. Крім того, банки зможуть значно зменшити власні ризики та посилити свою роль у становленні ринку фінансових послуг.

Науково-практичні рекомендації, запропоновані у дисертаційній роботі, прийнято до впровадження банками України, зокрема, відділом планування та звітності роздрібного бізнесу ВАТ «Унікредит Банк» для виявлення та

прогнозування впливу основних чинників, які зумовлюють надійність банківських установ (довідка про впровадження №321 від 26.02.2010 р.). Львівською регіональною дирекцією ПАТ «Терра Банк» запроваджено оцінювання надійності банку не тільки за коефіцієнтами, а й з використанням комплексної методики (довідка про впровадження №148 від 15.03.2010 р.). Результати проведеного дослідження, які створюють інформаційно-аналітичну основу для підвищення ефективності управлінських рішень у банківській сфері, знайшли відображення в практичній роботі ТОД ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» (довідка про впровадження № 2608 від 15.06.2010 р.). Основні теоретичні висновки та практичні рекомендації використовуються у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету, зокрема у навчальних дисциплінах: «Банківська статистика», «Податкова статистика» (довідка про впровадження №126-06/507 від 02.03.2010 р.).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні положення, висновки та наукові результати дослідження, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті положення, котрі є результатом особистих досліджень автора.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації обговорювались і були схвально оцінені на наукових та науково-практичних конференціях: Науковій конференції професорсько-викладацького складу «Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період», (м. Тернопіль, 18 квітня 2007 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія ресурсозберігаючого використання агроекономічного потенціалу на основі активізації інноваційно-інвестиційної діяльності – об'єктивна передумова інтеграції країни в світове співтовариство», (м. Тернопіль, 18 травня 2007 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні тенденції і проблеми розвитку інвестиційно-будівельного комплексу», (м. Тернопіль, 29-30 листопада 2007 року); Науковій

конференції професорсько-викладацького складу, «Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в умовах світової економічної кризи» (м. Тернопіль, 15 квітня 2009 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні основи та сучасні моделі розвитку національної економіки в умовах інтеграційних процесів», (м. Тернопіль, 4-5 грудня 2009 року); Науковій конференції професорсько-викладацького складу «Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в умовах економічної нестабільності» (м. Тернопіль, 14 квітня 2010 року).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 10 наукових праць загальним обсягом 2,9 друк. арк., з них 5 – у наукових фахових виданнях та 5 в інших виданнях.

Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 165 сторінок друкованого тексту. Робота містить 16 таблиць на 12 сторінках, 21 рисунок на 10 сторінках, 4 додатків. Список використаних джерел налічує 191 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

1.1 Діяльність банківських установ як об'єкт статистичного дослідження

Банківські установи, здійснюють свою діяльність щодо надання послуг клієнтам у сфері кредитних відносин, мають завжди відповідати певним вимогам, поставленим перед установами такого типу. Вони пов'язують насамперед із надійністю, достатністю кредитних коштів та їх якісним складом, рентабельністю діяльності банку і його ліквідністю. Основним принципом роботи банку в ринкових умовах є комерційний розрахунок та самофінансування.

Термін «банк» походить від французького слова «banque» та італійського «banco». Ці слова, відповідно, означають «скриня» та «лавка» і надають відомості про дві основні функції, які спочатку виконували банки. Скриня вказує на функцію збереження, а слово «banco» в Італії означало стіл або кантору мінйяла, тобто людини, яка у середньовічні часи визначала справжність і здійснювала обмін найрізноманітніших монет [4, с. 15].

Оскільки банківські установи переважно обслуговували торгівельні операції купців, то банки отримали назву «комерційні» від французького слова «commerce», що означає «торгівля». Комерційні банки кредитували транспортування, зберігання й інші операції, пов'язані з товарним обміном. Розвиток банків і товарного виробництва й обігу історично йшли паралельно й перепліталися. Банки, проводячи грошові розрахунки, виступали посередниками в розподілі капіталу. З удосконаленням промислового виробництва виникли операції з короткострокового кредитування виробничого циклу: позики на поповнення оборотного капіталу, створення запасів сировини та готових виробів і т.д. [159, с. 20].

Зараз термін «комерційний» втратив свій первинний зміст. Він став визначати діловий характер банку, його орієнтованість на обслуговування всіх

видів господарських агентів незалежно від виду, їхньої діяльності. У даний час банки утворюються на будь-якій формі власності й здійснюють свою діяльність на засадах комерції. Їхня роль, як простих посередників між позичальниками й кредиторами, замінена операціями, пов'язаними з різними видами ризику.

Банк є складовою частиною банківської системи країни. Це установа, юридична особа, яка на підставі ліцензії Національного банку України. Банківська діяльність – залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [40]. Прийняття закону «Про банки і банківську діяльність» фактично визначило правову основу банківських установ, створило умови для формування й розвитку дворівневої банківської системи.

Характеризуючи роботу банківських установ, насамперед необхідно зрозуміти сутність, функціональне призначення, механізм взаємодії та стратегію їх діяльності в умовах соціально орієнтованої економіки.

На сучасному етапі розвитку економіки країни сформувалася тенденція зростання ролі банків. Ефективність управління банківською діяльністю залежить від системи статистичного забезпечення, що включає наявність статистичної інформації, систему показників і методи її аналізу. Це передбачає визначення економічного змісту найважливіших банківських категорій, вивчення обсягу, структури і динаміки показників банківської діяльності, виявлення тенденцій і закономірностей їх розвитку.

Основними завданнями дослідження банківської діяльності є одержання даних для характеристики функціонування банківської системи, а також розробка на їх основі аналітичних матеріалів для грошово-кредитного регулювання. Банківська статистика повинна забезпечити характеристику результатів роботи банківської системи та їх прогнозування, виявити чинники, що формують її результати, а також проаналізувати вплив банківської

діяльності на розвиток окремих секторів економіки країни та фінансового ринку.

Специфіка банківської системи, її визначальні, ознаки зумовлюються саме банківською діяльністю. Проте це не означає поєднання в системі якихось однорідних елементів. Попри усю спільність специфічних ознак, які вирізняють банки серед інших численних ринкових інститутів, у самій банківській системі має місце чітка структуризація, адже власне поняття системи (від гр. *systema* – ціле, складене з частин) передбачає також певну ієрархічність побудови елементів, що її утворюють. Інакшими словами, частини цілого не обов'язково мають бути схожими одна на одну. А якщо йдеться про таку складну систему як банківська, то потреби забезпечення належного регулювання, саморегулювання і контролю об'єктивно зумовлюють необхідність виділення певних рівнів відповідно до відомостей у функціональному призначенні [26, с.74].

Функціонування банківських установ потребує розгляду їх, як єдиного цілого з позиції системного підходу. Вирішення методичних завдань дослідження функціонування банківських установ з позиції системності передбачає:

- визначення основних елементів та ознак що характеризують сутність такого специфічного та важливого явища як функціонування банків;
- здійснення їх відповідної структуризації;
- об'єктивної статистичної оцінки їх поточного стану та закономірностей розвитку.

У світовій практиці банківської справи сформувались кілька типів банківських систем. Однак в Україні до 1991 році функціонувала однорівнева банківська система. Основними її недоліками були:

- виконання банками по суті ролі іншого державного бюджету;
- втрата банківської спеціалізації;
- монополія банку стосовно клієнтів;
- відсутність альтернативних джерел кредиту;

- слабкий контроль за використанням виданих кредитів і ін.

Значно відрізняється від неї структурою і функціями дворівнева банківська система. Формування дворівневої банківської системи почалося зі здобуттям Україною незалежності, тоді припинилась практика централізованого кредитування підприємств і було введено поняття комерційного кредиту. На сьогодні банківська система нашої держави складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України. У своїй діяльності банки керуються Конституцією України, Законами України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», законодавством України про акціонерні товариства та інші види господарських товариств, іншими законодавчими актами України, нормативними актами Національного банку України і своїми статутами.

Банки класифікуються за рядом ознак, залежно від форми власності вони поділяються на приватні та державні. За організаційною формою станом на 1 січня 2010 р. зареєстровано 197 банків, ліцензію на здійснення банківських операцій мають 182 банки. У тому числі 176 банків (96,7% від загальної кількості банків, що мають ліцензію) – акціонерні товариства. Відповідно з них 76 банків (41,8%) – відкриті акціонерні товариства, 1 банк (0,5%) – закрите акціонерне товариство, 99 банків (54,4%) – публічні, 6 банків (3,3%) – товариства з обмеженою відповідальністю. У стані ліквідації перебуває 14 банків, з них 12 банків ліквідуються за рішеннями НБУ, 2 – за рішеннями господарських (арбітражних) судів [124].

За походженням капіталу банки класифікуються:

- банки з вітчизняним капіталом;
- банки з участю іноземного капіталу;
- банки із стовідсотковим іноземним капіталом.

Банк з іноземним капіталом – той, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному іноземному інвестору, становить не менше 10 відсотків [40]. В Україні зареєстровано 51 банк, створених за участю іноземного капіталу, в тому

числі 18- зі 100-відсотковим іноземним капіталом. Протягом 2002-2010 рр. значно збільшилась частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, і наданий момент становить третину від загального обсягу (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1

Динаміка кількості банків України, у тому числі з іноземним капіталом у 2001-2010рр*.

№ з/п	Показники	Дата								
		01.01. 2002	01.01. 2003	01.01. 2004	01.01. 2005	01.01. 2006	01.01. 2007	01.01. 2008	01.01. 2009	01.01. 2010
1.	Кількість зареєстрованих банків	189	182	179	181	186	193	198	198	197
2.	Виключено з Державного реєстру банків	9	12	8	4	1	6	1	7	6
3.	Кількість банків, що знаходиться у стадії ліквідації	35	24	20	20	20	19	19	13	14
4.	Кількість діючих банків	152	157	158	160	165	170	175	184	182
4.1	з них: з іноземним капіталом	21	20	19	19	23	35	47	53	51
4.1.1	у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	6	7	7	7	9	13	17	17	18
5.	Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	12.5	13.7	11.3	9.6	19.5	27.6	35.0	36.7	35.8

*При побудові таблиці використано дані Вісника НБУ – 2010. – № 2.

За даними таблиці 1.1. станом на 1 січня 2010 р. спостерігається позитивний аспект зменшення кількості банків, що перебувають у стадії ліквідації з 35 до 14.

Незважаючи на певну складність у процедурі створення банків у формі акціонерних товариств, зауважимо, вітчизняна економіка характеризується перевагою акціонерної форми управління банками, оскільки подальші умови функціонування банків такої організаційної форми вважаються більш сприятливими (незалежність від особистих відносин засновників), ніж для банків у формі товариств із обмеженою відповідальністю.

Аналізуючи динаміку організаційних форм банківських установ, слід відмітити, що помітне є зростання кількості публічних акціонерних товариств, протилежні зміни спостерігаємо для банківських установ у формі закритих акціонерних товариств.

Слід відзначити збільшення кількості банків з іноземним капіталом, а також частка іноземного капіталу зросла з 12,5 % в 2006 році до 35,8 %. Збільшення частки сектора банківської системи, який контролюється іноземним капіталом, потенційно може призвести до перерозподілу кредитних ресурсів, що їх інвестують банки на розвиток української економіки. На думку М. Савлука, доступ на український ринок повинні отримувати тільки найбільш надійні іноземні банки, які володіють власним капіталом у розмірі не менше одного млрд. євро, мають високий рейтинг, а представляють країну, яка дозволяє відкриття філій українських банків на своїй території [159]. Професор Д.В. Полозенко вважає, що кількість іноземних банків у країні має бути обмежена, оскільки подальше зростання їх може призвести до ситуації, за якої не резидентські банки зі своїм капіталом підпорядковують усі пріоритетні галузі економіки.

Таким чином, з одного боку, проникнення іноземних банків сприяє залучення іноземних інвестицій, розширює ресурсну базу соціально-економічного розвитку, сприяє зростанню реального рівня рентабельності банківської системи, зменшенню кількості проблемних банків. З'являється нові дешеві та якісні банківські послуги, можливе зниження процентних ставок на депозити та кредити, можливе здешевлення кредитних ресурсів. З іншого боку, країна втрачає контроль над своєю банківською системою, власники іноземного

капіталу будуть керуватися передусім власними інтересами, виникає можливість впливу фінансових ресурсів, інтенсивнішого зростання залежності фінансової системи країни від світових економічних і політичних криз.

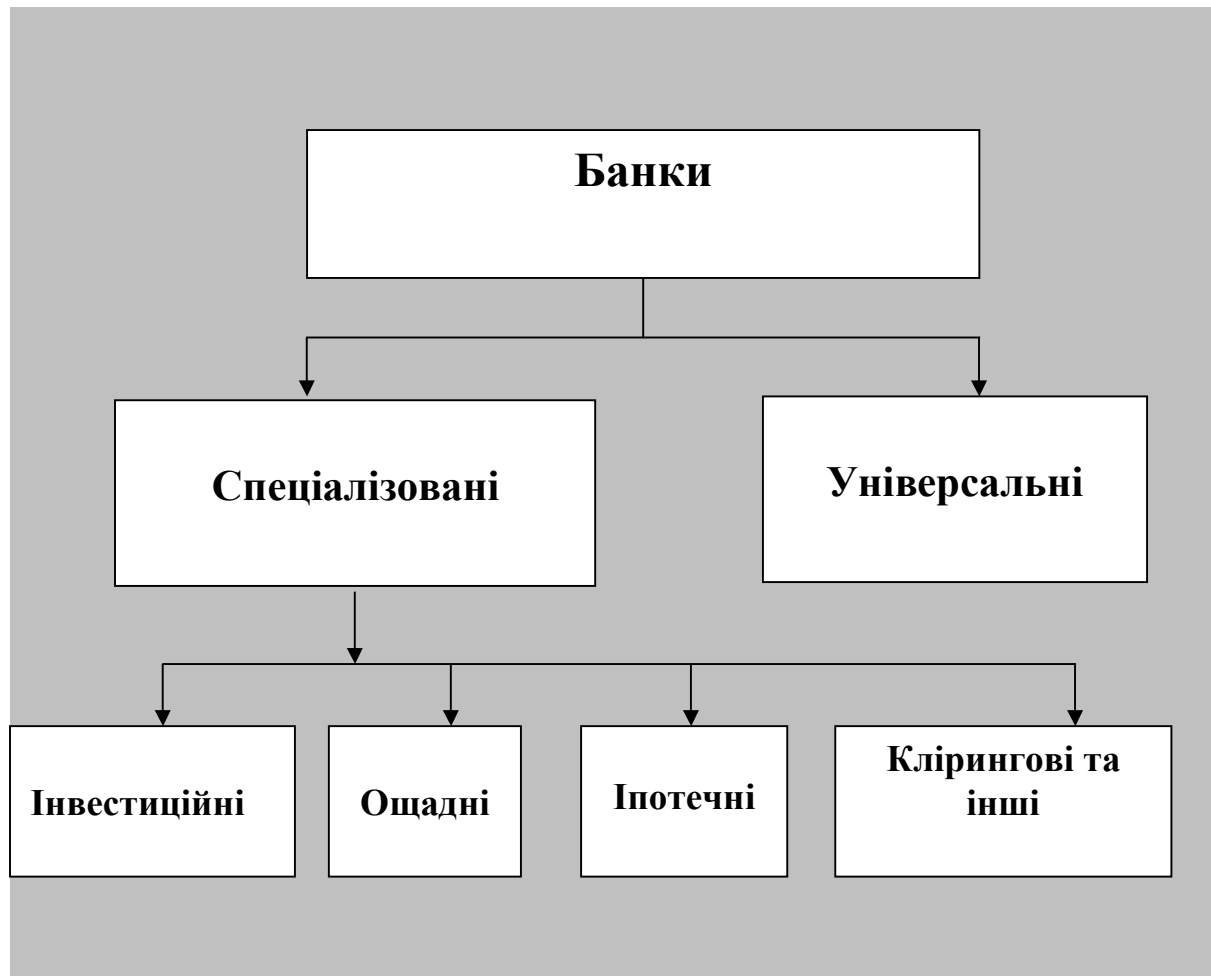
За територіальною ознакою банки поділяються:

- міжнародні – обслуговують клієнтів у різних країнах;
- міжрегіональні (національні) – функціонують у межах однієї країни;
- регіональні (локальні) – обслуговують певний регіон країни.

Незалежно від принципу, на який орієнтується банківське законодавство, банки в кожній країні істотно відрізняються набором операцій та послуг, що надаються. Одні з них виконують широке коло операцій, охоплюють багато секторів грошового ринку та галузей економіки. Такі банки прийнято називати універсальними. Інші банки виконують тільки окремі операції на ринку чи функціонують у вузькому секторі ринку, обслуговуючи окремі галузі економіки. Такі банки називаються спеціалізованими. Спеціалізація може бути функціональною, коли банки зосереджуються переважно на виконанні окремих операцій, наприклад, іпотечних, інвестиційних тощо, та галузевою чи секторною, наприклад, ощадні, сільськогосподарські, інноваційні банки.). На рис. 1.1. подана класифікація банків за функціональним призначенням.

Банки в Україні можуть працювати як універсальні або як спеціалізовані, самостійно визначати напрями своєї діяльності і спеціалізацію за видами операцій. Національний банк України регулює діяльність спеціалізованих банків через економічні нормативи та нормативно-правове забезпечення здійснюваних цими банками операцій. Банк набуває статусу спеціалізованого у разі, якщо більше, ніж 50 відсотків його активів є активами одного типу. Банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку у разі, якщо більше, ніж 50 відсотків його пасивів є вкладками фізичних осіб [40].

Рис. 1.1. Класифікація банків за функціональним призначенням

Сьогодні банк може надати клієнту до 200 видів різноманітних банківських продуктів і послуг. Широка диверсифікація операцій дозволяє банкам зберігати клієнтів та залишатися рентабельними навіть при дуже несприятливій кон'юктурі ринку. Змінюються форми операцій, методи конкуренції, системи контролю та управління. Різко розширилась сфера діяльності, яка сьогодні охоплює весь світ завдяки формуванню міжнародних ринків позичкового капіталу.

За розміром активів банки поділяються;

- малі;
- середні;
- великі;
- найбільші.

Порівнюючи українську та світові банківські системи відповідно до чисельності населення, можна зробити висновок, що Україна відносно перенасичена банками (табл.1.2.).

Таблиця 1.2

Порівняльні дані різних країн, станом на 1.01.2010 р.*

Країна	Кількість діючих банків	Населення, млн. осіб	
		Всього	На один банк
Україна	182	48	0,26
Росія	1100	150	0,13
Польща	179	39	0,20
Естонія	22	1,5	0,07
Угорщина	49	10	0,20
Франція	400	58	0,15
США	12000	270	0,03

*Джерело: дані НБУ, власні розрахунки.

Залежно від обраних критеріїв та за ступенем деталізації можуть виділятися різні за структурою, кількістю, змістом системи функцій банківських установ. П.С. Роуз [155] виділяє такі основні банківські функції: ощадну; інвестиційного планування; платежів та розрахунків; кредитну; управління грошовими потоками; андеррайтера; брокерську; страхування; трастову.

У найбільш агрегованому вигляді, з точки зору забезпечення вирішення основних цілей та завдань, покладених на банки, можна виділити такі групи функцій:

- платіжно-розрахункова;
- ощадно-капіталотворча;
- кредитно-інвестиційна.

В основу платіжно-розрахункової функції покладено посередництво банків при платежах та розрахунках. Виступаючи посередниками, банки беруть

на себе виконання таких операцій, як прийняття грошей від клієнтів та їх виплата, зберігання готівкових коштів, зарахування коштів за переказами на відповідні банківські рахунки, здійснення безготівкових платежів за дорученнями клієнтів, виконання платіжно-розрахункових операцій за банківськими пластиковими картками, дорожніми чеками тощо. Ця функція є дуже вигідною та корисною для підприємців, оскільки дозволяє скорочувати витрати на утримання штату касирів, бухгалтерів, охорони, спеціального транспорту тощо. Здійснення безготівкових розрахунків через електронну систему платежів дозволяє істотно скоротити тривалість фінансово-господарського обороту та значно зменшити рівень невиробничих витрат обігу.

Ощадно-капіталотворча функція полягає в залученні тимчасово вільних ресурсів суспільства, в мобілізації грошових доходів і заощаджень та їх перетворенні у реально діючий капітал. Як підприємства, так і домогосподарства при одержанні грошових доходів окрему їх частину спрямовують на накопичення з метою забезпечення наступних великих витрат. Ці доходи та заощадження, що не задіяні в грошовому кругообігу, становлять так званий мертвий скарб.

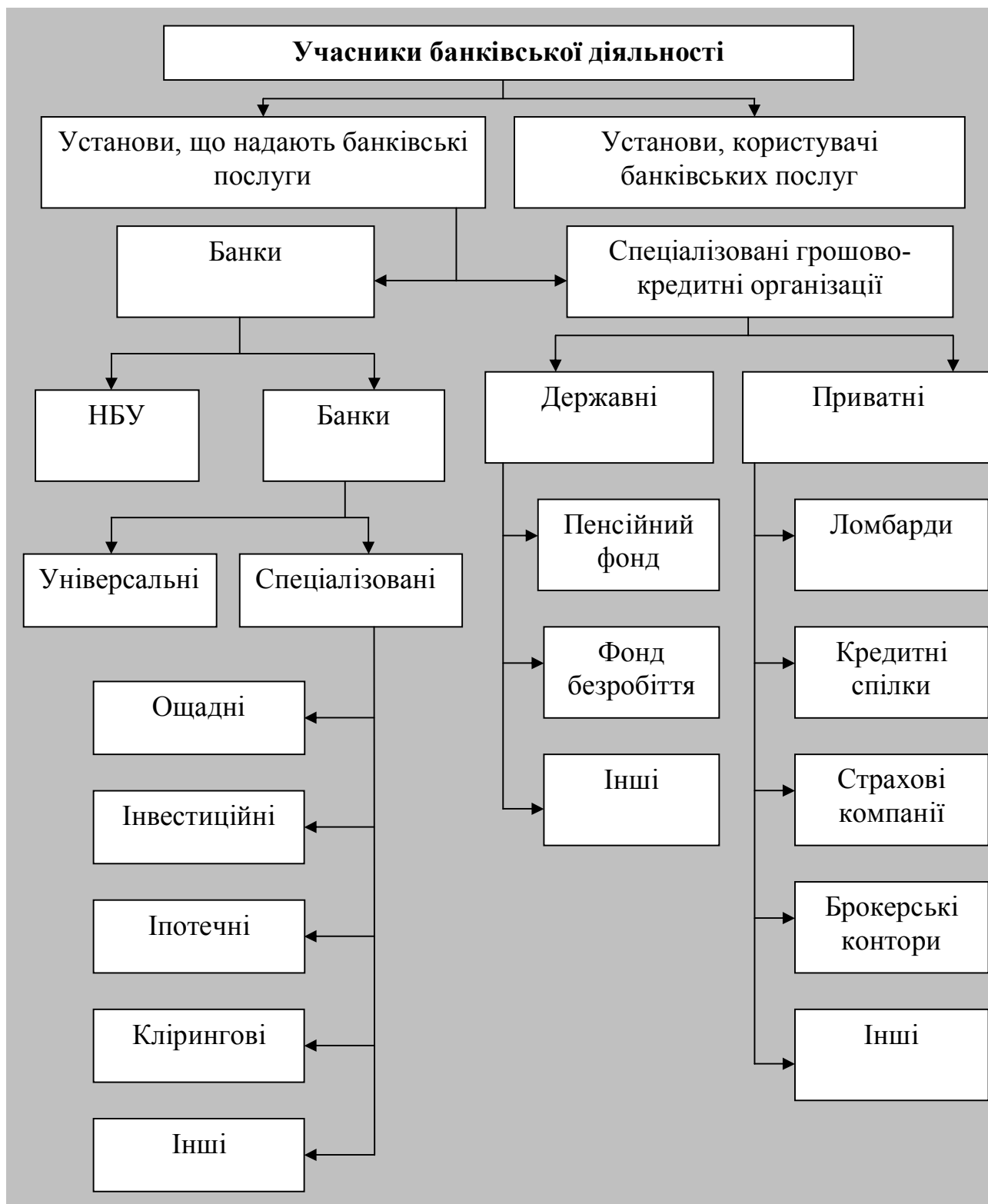
Банки акумулюють грошові доходи та заощадження у вигляді різноманітних депозитів, вкладів, перетворюючи їх у позичковий капітал. Цей капітал випускається банками в обіг шляхом надання у тимчасове користування на відповідних умовах зацікавленим господарюючим суб'єктам та домогосподарствам.

Тісно пов'язана з попередньою кредитно-інвестиційна функція. База функціонування кредитно-інвестиційних відносин, тимчасове вивільнення грошових ресурсів та поява тимчасової потреби в них. Об'єктивно коливні відхилення фактичної потреби господарюючих суб'єктів в обігових коштах залежать від багатьох факторів, зокрема: сезонності виробництва, характеру продукції та використовуваної сировини, співвідношення між тривалістю виробництва та тривалістю оберненості продукції, коливань цін на неї тощо. Водночас, у разі безпосереднього надання вільних грошових коштів їх

власниками в позику підприємцям виникають суттєві ускладнення. Так, розміри пропозиції вільних грошей далеко не завжди відповідають розмірам попиту на позичковий капітал. Терміни вивільнення фінансових ресурсів у їх власників також можуть не збігатися з термінами, впродовж яких ці ресурси потрібні позичальникам. Тому саме банки, мобілізуючи ресурси різних розмірів та різної терміновості повернення, мають можливість заповнювати тимчасову нестачу коштів в одних господарюючих одиниць за рахунок тимчасового їх надлишку в інших. Причому в необхідних сумах і на потрібні терміни.

Висока кваліфікація банківських працівників, спорідненість процедур обслуговування, спеціальна оснащеність банківських приміщень та ряд інших умов сприяють розвитку додаткових сфер банківських послуг. Додаткові послуги мають за мету забезпечити максимальне задоволення індивідуальних потреб клієнтів і, таким чином, стимулювання вкладень у комерційний банк. Такими послугами є: консультування в галузі бухгалтерського обліку та фінансового контролю; аналіз кредитоспроможності; посередництво в операціях з цінними паперами; трастові операції (управління майном за дорученням клієнта) факторингу; чековий споживчий кредит; кредитні картки; лізинг.

Функціонування будь-якої системи, зокрема банківської, спрямоване на підвищення надійності та забезпечення стабільного розвитку. Зниження надійності на макрорівні є однією з основних причин депресивних явищ в економіці та виникнення криз. Низький рівень надійності функціонування банків свідчить про обмежені можливості розвитку, невисоку конкурентоспроможність, підвищену чутливість до ринкових ризиків, неефективне управління активами й пасивами, і в разі наявності тенденцій до погіршення, може призвести до серйозних проблем у функціонуванні банків, а несвоєчасне вжиття необхідних заходів – до банкрутства.

Рис. 1.2. Механізм взаємодії учасників банківської діяльності

Отже, надійність банків завжди повинна забезпечуватися достатнім рівнем надійності, який складно здійснювати в умовах високої конкуренції, особливо – коли дохідність банківських операцій знижується, а впровадження

нових банківських технологій і продуктів потребує дедалі більших витрат [54,с.12].

Всі учасники взаємопов'язані фінансово-кредитними відносинами, які здійснюються різними способами: через НБУ, розрахункові центри, кореспондентські відносини, клірингові центри, розрахунки між філіями й т.д. за допомогою участі одного або декількох банків (рис. 1.2.).

При цьому, на підставі представленої схеми виділимо структуру спеціально організованої взаємодії між конкретним банком й інституційними одиницями, об'єднаними в сектори економіки.

Кожна виділена підсистема включає учасників, які мають власні інтереси, але, з іншої сторони, дане утворення об'єднане взаємною зацікавленістю.

Державне регулювання діяльності банків відбувається в рамках самої банківської системи й виражається у впливі на них НБУ, основним завданням якого є грошово-кредитне регулювання економіки країни, здійснюване через використання процентних ставок по операціях, рефінансування, мінімальних резервних вимог. Крім нього, у розробленні грошово-кредитної політики беруть участь інші органи державного регулювання економіки – Міністерство фінансів, Міністерство економіки, безпосередньо уряд, Верховна Рада. Органи виконавчої та законодавчої влади визначають основні макроекономічні показники, які слугують орієнтирами для формування цілей грошово-кредитної політики (обсяг ВВП, розмір бюджетного дефіциту, платіжні та торгові баланси, рівень зайнятості та ін..). Верховна Рада, крім того, регулярно заслуховує доповіді Голови НБУ та одержує інформацію банку про стан грошово-кредитного ринку в Україні.

Банки є ключовими, надзвичайно чутливими до будь-яких змін економічної ситуації в державі учасниками фінансового ринку. Саме тому коливання валютних курсів, рівня інфляції, зміни параметрів державного бюджету, розвиток ринкових механізмів і відносин чи їх згортання, політичні події закономірно призводять до коригування структури банківських активів і

пасивів. У спрощеному вигляді цю динаміку відображено в таблиці 1.3. [13,с.26].

Таблиця 1.3

Корегування банками структури активів та пасивів

Динаміка окремих показників у сприятливих або стабільних макроекономічних умовах	Динаміка окремих показників в умовах економічної чи політичної нестабільності
<i>Строки надання кредитів і залучення депозитів</i>	
Зростають	Скорочуються
<i>Популярність валютних депозитів і кредитів</i>	
Зменшується	Зростає
<i>Частка кредитів і депозитів недержавних підприємств</i>	
Збільшується	Зменшується
<i>Банківські вклади і кредити населення</i>	
Зростають	Скорочуються
<i>Кредитування реального сектору економіки та інвестиційної діяльності</i>	
Збільшується	Зменшується
<i>Кредитування торгівельних та інших короткострокових операцій</i>	
Скорочуються	Зростає
<i>Процентні ставки</i>	
Стабільні або поступово знижуються	Підвищуються

На особливу увагу в цій схемі заслуговує блок «Установи-користувачі банківських послуг», оскільки практична діяльність цих структур неможлива без ефективного функціонування банківської системи. Акумуляовані через банківську систему грошові ресурси в умовах ринкового господарювання є найважливішим джерелом фінансування установ (рис. 1.3.).

Рис. 1.3. Структурна схема установ, що потребують банківських послуг

Ефективність системи банківської діяльності можна оцінити за результатами її функціонування, тобто одержання прибутку, що важливо для всіх учасників системи. Акціонери зацікавлені в ній, як у доході на інвестований капітал. Прибуток приносить вигоду вкладникам, бо завдяки збільшенню резервів формується надійна банківська система. Позичальники теж побічно зацікавлені в банківському прибутку, тому, що він є джерелом власних засобів, а здатність банку надавати позички залежить від розміру й структури його капіталу. Крім того, навіть економічні суб'єкти, що безпосередньо не користуються послугами банків, одержують непряму користь від банківського прибутку, бо надійна банківська система означає наявність для них джерел кредиту.

У кожній підсистемі або її елементі присутня кількісна та якісна певна визначеність, яка в окремі періоди характеризується показниками, що змінюються у часі та просторі. Якість без кількісного змісту не дає необхідної уяви про стан підсистеми або системи в цілому. Тільки сукупність кількісних відношень і співвідношень, притаманна системі представляє ту чи іншу якість, тобто закономірність функціонування. Кількість висвітлює зовнішню сторону системи, визначається її вимірюванням в різні періоди часу та є предметом статистичного дослідження. Статистика досліджує кількісні співвідношення у зв'язку з його якісним змістом.

Якість функціонування банківських установ як системи залежить від впливу домінуючих умов та обставин, які виникають у кожному окремому випадку.

Статистичний метод дозволяє співставити окремі та узагальнюючі показники функціонування банківських установ в часі та просторі, охарактеризувати міру цих змін зв'язків та взаємозв'язків, відобразити закономірний зв'язок кількісної та якісної сторін функціонування системи.

Функціонування банківської системи в умовах фінансової кризи характеризується зростанням ризику ліквідності, валютного, кредитного та інших ризиків унаслідок значного відпливу коштів клієнтів, невисоким рівнем надходжень від погашення активів, обмеженими можливостями щодо кредитування економіки та залучення коштів на міжбанківському й зовнішніх фінансових ринках, підтриманням ліквідності банків, значною мірою за рахунок кредитів рефінансування, отриманих від Національного банку України [54, с.10].

Кількісне вивчення функціонування банківських установ з метою виявлення їхньої надійності є базою для розробки ефективних заходів регулювання банківської системи країни, адже вона є найважливішою ланкою ринкової інфраструктури, забезпечує практично весь рух грошових потоків в економіці, створюючи базові передумови стабільності.

Зауважимо, що для подальшого проведення статистичного оцінювання поняття «надійність банків», виникає необхідність теоретично його обґрунтувати це поняття, визначити складові елементи, принципи та основні засади функціонування. А також, необхідно чітко визначити основні аспекти побудови ефективної комплексної системи банківських ризиків з точки зору оптимального впливу на надійність банку.

1.2. Надійність діяльності банків та проблеми управління банківськими ризиками

Побудова соціально орієнтованої економіки в Україні передбачає надійне функціонування банківських установ, реструктуризацію всієї банківської системи. У зв'язку із цим особливу актуальність набуває визначення надійних банків, які ефективно функціонують.

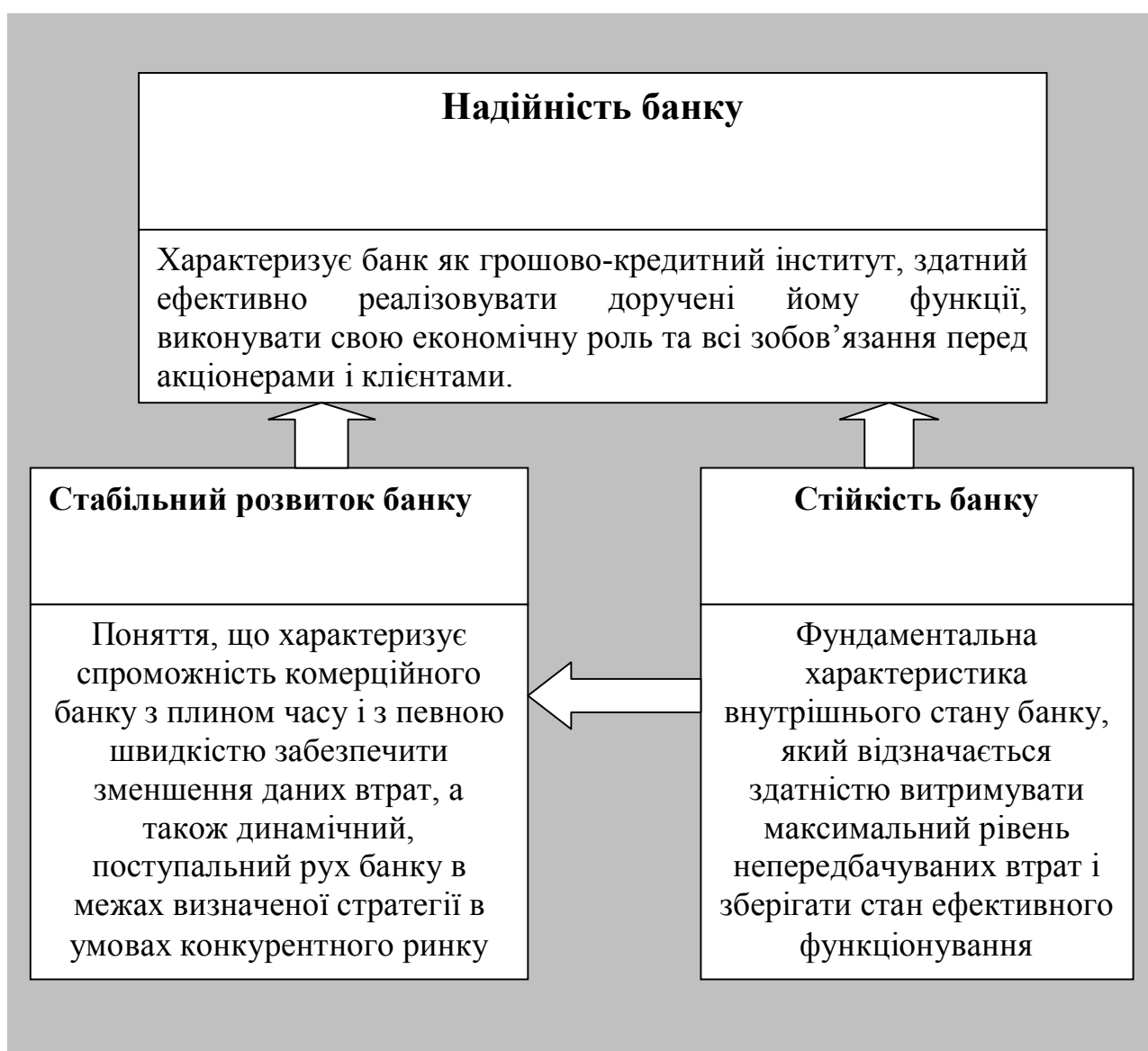
Незважаючи на широке застосування поняття «надійність», немає його єдиного трактування, особливо це стосується банківської практики. Однаковість розуміння цього поняття важливо не тільки за для наукового погляду, але й для одержання практичних результатів діяльності банків.

Не існує методик, які могли б з повною гарантією обирати найбільш надійні й ефективні банки з урахуванням специфіки (часта непередбачуваність і нестабільність) сучасної ринкової економіки. Втім використання достовірної інформації й показників у динаміці, що комплексно характеризують надійність банку, може мінімізувати ризик помилок в оцінюванні діяльності банку [129, с.179].

Доведено, що статистичний підхід передбачає оцінювання надійності банку, яка за своєю природою є латентною величиною, не піддається безпосередньому спостереженню та вимірюванню і проявляється через інші параметри функціонування банків.

Специфіка банківської діяльності унеможлиблює підготовки висновку про надійність діяльності банку лише за одним показником. Відповідна оцінка має бути комплексною. З точки зору статистичного підходу «надійність банків»

– це узагальнююча багатовимірна характеристика функціонування, яка має змогу протистояти зовнішнім та внутрішнім негативним факторам впливу, й успішно втілює закріплені за нею функції. Це, в свою чергу, є гарантом ефективною реалізації економічних інтересів як самого банку, так і його партнерів, клієнтів, економіки країни загалом. Таким чином, надійність поєднує в собі поняття «стійкість» та «стабільний розвиток», характеризує банк як фінансову інституцію, грошово-кредитний інститут у загальному, причому стабільність – здатність до постійного динамічного розвитку, а стійкість – його внутрішній стан (рис. 1.4.) [28].

Рис. 1.4. Взаємозв'язок ознак, що характеризують стан та діяльність банку

На основі критичного аналізу наукових поглядів щодо трактування сутності та різних аспектів функціонування, у роботі уточнено поняття «надійність банку» як об'єкта статистичного дослідження. Це дозволило визначити теоретико-методичні підходи до оцінювання функціонування банків України, виявити основні його властивості, пов'язані з характером і специфікою банківських послуг.

Для оцінювання надійності конкретного банку необхідно порівняти показники надійності з іншими банками. Отже, оцінка надійності є результатом комплексного аналізу усієї банківської системи. Таку ж думку висловлюють у своїх працях А.С. Незнамова, О.Б. Нестеренко [120, с. 19; 121 с. 40].

Надійним є банк, який має відповідний рівень довіри до себе, міцні взаємини з іншими фінансовими установами, підприємствами, організаціями, сприяє реалізації інтересів клієнтів, партнерів та службовців. Варто зауважити, що важливою умовою забезпечення надійності банку є наявність надійної клієнтури.

Зазначимо, що поняття «надійність банку» є суб'єктивним, і залежить від наявної достовірної інформації і набору критеріїв, що визначають надійність його функціонування. Так, для вкладника є надійним банк, який вчасно відповідає за своїми зобов'язаннями; для НБУ надійним є той банк, який виконує всі вимоги й встановлені нормативи регулювання своєї діяльності в поточному періоді при поданні звітності. Для реального сектору економіки надійність банку визначається можливістю одержання кредиту, безперебійного проведення розрахункового обслуговування та ін.

Отже, розглянуті поняття надійності є ознаками банку й обумовлюють його здатність до:

- 1) ефективної реалізації притаманних функцій та виконання своєї ролі в економіці, незалежно від впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, що перешкоджають їх здійсненню;

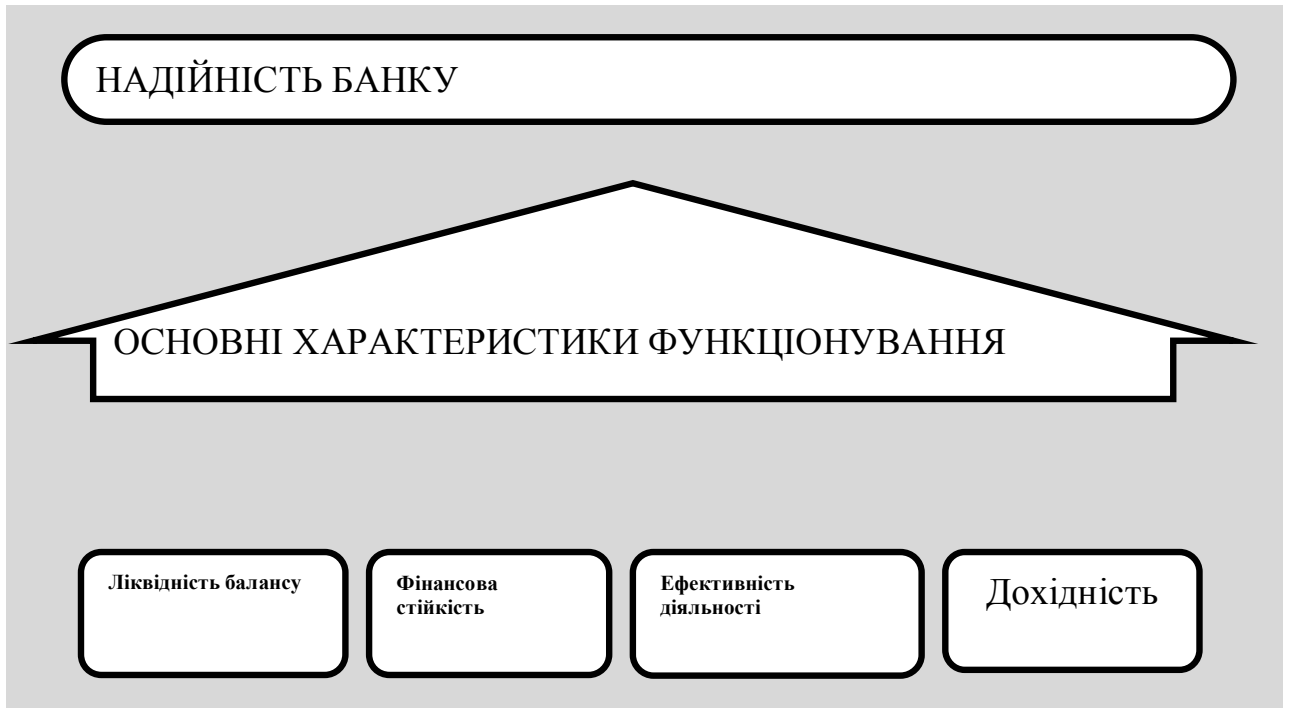
- 2) чіткого та оперативного здійснення операцій із обслуговування клієнтів;

- 3) виконання своїх зобов'язань перед акціонерами та клієнтами, за умов обов'язкового дотримання параметрів і нормативів, встановлених у національному законодавстві й світовій банківській практиці;
- 4) реалізації інтересів усіх учасників фінансових відносин (акціонерів, власників, клієнтів);
- 5) збереження вкладів юридичних та фізичних осіб;
- 6) власного розвитку відповідно до ринкових тенденцій та з урахуванням ймовірних ризиків;
- 7) конкурентної боротьби, до реалізації свого потенціалу в діловому співробітництві.

Необхідно додати, що визначити притаманність даних ознак можна лише з плином часу, оскільки вони набуваються завдяки ефективній та скоординованій діяльності банку. Успішна робота банку значною мірою залежить від професійного рівня та компетентності керівництва. Оскільки той чи інший банк неспроможний сам впливати на зовнішні чинники (чи то економічні, чи соціально-політичні), він має більше орієнтуватися на забезпечення внутрішньої збалансованості структурних елементів [28, с. 30].

Важливу роль у забезпеченні надійності функціонування банку відіграє організаційна структура, а також рівень зв'язків як між елементами структури, так і з його клієнтами, акціонерами. Зокрема, від того наскільки забезпечена єдність інтересів, взаємоузгодженість та цілеспрямованість, залежатиме надійність банківської установи. На основі системного підходу визначається сукупність методів, заходів та елементів щодо управління ліквідністю балансу, фінансовою стійкістю, ефективністю діяльності та дохідністю. Пропонується розглянути цей процес у вигляді відповідної документально зафіксованої стратегії, застосування якої на практиці підвищить ефективність менеджменту банку.

Оскільки надійність банку за своєю природою є латентною величиною, то статистичний підхід передбачає її оцінку керуючись основними характеристиками функціонування банку (рис. 1.5.).

Рис. 1.5. Оцінювання надійності банку за основними характеристиками функціонування

Неоднозначність трактувань цих характеристик потребує удосконалення та конкретизації існуючого понятійного апарата. Виходячи з цього:

- ліквідність балансу – відповідність окремих статей активу й пасиву встановленим нормативам;
- фінансова стійкість – стан фінансових ресурсів, при якому банк, вільно маневруючи коштами, здатний шляхом ефективного їх використання забезпечити постійне перевищення доходів над витратами;
- ефективність діяльності – це економічна категорія, що характеризує співвідношення отриманих банком результатів і витрат;
- дохідність – це збільшення економічних вигод в продовж звітного періоду у формі припливу чи зростання активів або зменшення зобов'язань, найбільшу питому вагу у доходах банку становлять проценти.

За цими основними характеристиками надійності банків формуються вимоги до здійснення банківських операцій.

Велике значення у дослідженні надійності мають банківські ризики. Функціонування банків за своєю природою пов'язане з ризиками, що

виникають за різних обставин. Ось чому розуміння суті цих ризиків, правильне оцінювання та їх обґрунтування дає змогу уникнути або значно зменшити неминучі втрати, які виникають у банківській діяльності.

Ризик означає невизначеність, пов'язану з настанням будь-якої події або її наслідками. Невизначеність – це результат неочікуваних змін. Для банку взагалі, невизначеність – це результат неочікуваних змін процентної ставки, потоків депозитів, платоспроможності показників, валютних курсів тощо. Відсутність точної інформації або прогнозу про них породжує різні ризики (процентний, валютний, ризик ліквідності, кредитний). Отже, ризик – це результат невизначеності майбутнього.

Оскільки рішення менеджерів враховують очікувані зміни, то виходить, що джерелом ризику є тільки непередбачувані зміни. Хоч очікувані зміни не піддаються безпосередньому спостереженню, їх можна виміряти за допомогою статистичних досліджень, використовуючи таку формулу:

$$\text{Дійсна зміна} = \text{очікувана зміна} + \text{непередбачувана зміна.}$$

Отже, дійсну зміну можна розкласти на очікуваний і передбачуваний компоненти. У випадку абсолютного передбачення або невизначеності, непередбачуваний компонент та очікувана зміна збігаються. Цей випадок підкреслює роль непередбачуваної зміни як джерела ризику.

Таким чином, управління ризиками можна спростити, якщо навчитися точніше формулювати очікування і виявляти джерела передбачуваних змін. Для оцінки таких передбачувальних змін використовуються різні методи, що базуються на оцінці мікроекономічних та макроекономічних факторів на основі математичних моделей і статистичних методів [12, с. 476].

Багато вітчизняних науковців, зокрема В.В.Вітлінський, В.А.Ющенко, В.К.Галіцин, И.В.Бушуєва, Т.В.Осипенко, С.Олексієнко та інші присвячували свої праці розв'язанню проблеми мінімізації банківських ризиків і підвищенню надійності кредитної установи. Розроблені і використовуються методи оцінювання ризиків (метод експертних оцінок, аналітичний, статистичний, комплексний). Мірою ризику при оцінюванні надійності банківської установи є

такі статистичні величини як дисперсія, стандартне відхилення, коефіцієнти кореляції і коваріації. Ці характеристики показують наскільки фактичні показники банку відрізняються від очікуваних.

Беручи до уваги всі фактори впливу на кредитну установу як систему управління, можна дійти висновку, що у підтриманні своєї надійності зацікавлений не тільки сам банк, а й банківська система країни загалом. Процес регулювання надійності банківської системи за допомогою різних заходів впливу є ключовим елементом управлінської діяльності центральних банків фактично всіх розвинутих країн. Тому оприлюднення вітчизняних рейтингів надійності банківських установ значною мірою сприяє інформаційній прозорості банківської системи [30, с.70].

Ризик фінансового інструменту, актив це чи пасив, можна оцінити двома способами:

- 1) як окремий ризик, коли актив або пасив розглядається окремо від інших активів чи пасивів;
- 2) як ризик портфеля, коли актив або пасив розглядається як складова сукупності вимог чи зобов'язань, що входять до портфеля [12, с.477].

При цьому, важливо знати не тільки якому ризику піддається банк, але й наскільки він здатний ним керувати. У зв'язку із цим, банк може характеризуватися як здатний:

- працювати без фінансових утруднень у будь-якій кризовій ситуації на ринку;
- протистояти окремим видам ризиків;
- працювати тільки на стабільному фінансовому ринку, а будь-який збій може стати причиною банкрутства.

Функціонування банку, з позиції впливу на нього зовнішніх чинників, обтяжене ризиком, зумовленим різноманітними збуреннями фінансового ринку: змінами (коливаннями) відсоткових ставок і попиту на кредитні ресурси, діяльністю Національного банку України, коливань валютних курсів, інфляції та інфляційних сподівань тощо. Властивості середовища визначаються також

кліматичними умовами (це особливо важливо для банків, тісно пов'язаних з агровиробництвом), соціально-демографічною ситуацією в країні, станом та динамікою економічної активності тощо. Банк використовує також оцінку ризику своєї країни для того, щоб ідентифікувати її ринкові позиції на міжнародному рівні та співставити їх з рівнем розвитку національної економіки. Високий рейтинг країни дозволяє банкові успішно функціонувати за кордоном, без побоювань за долю своїх проєктів [39, с.222].

В умовах побудови соціально орієнтованої економіки в банківській сфері підвищується роль оцінювання ризиків. Ризик прийнято визначати як вартісне вираження імовірності події, що викликає втрати [66], [82]. Ризик існує завжди, можна лише спробувати знизити його до мінімального рівня, але не усунути зовсім. Отримати прибуток можна тільки тоді, коли ризики будуть виявлені, оцінені та застраховані, й ужиті заходи щодо їх мінімізації.

Ризик потенційно шкідливий і небезпечний, але набагато гірше за ризик невизначеність – стан незнання того, що відбувається, або від небезпеки, про яку нічого невідомо і котру неможливо оцінити та виміряти. Тому невизначеність треба перетворити у ризик, який потім необхідно детально вивчити й оцінити. Відомо також, що між розміром доходу і рівнем ризику існує прямо пропорційна залежність: чим вищий очікуваний дохід, тим вищим виявиться рівень ризику.

Банківський ризик представляє собою вартісне вираження деякої випадкової або частково детермінованої події, або їх сукупності, що може призвести до втрат у банківській сфері [140, с.16].

Зокрема, Л. О. Примостка вважає, що система управління банківським ризиками повинна складатися з наступних підсистем:

- 1) ідентифікація ризиків за допомогою логічних методів аналізу;
- 2) формування системи аналітичних показників ризикованості;
- 3) кількісне оцінювання (квантифікація) ризиків;
- 4) обґрунтування рівнів допустимих ризиків (лімітів ризику);
- 5) вибір методів управління ризиками;

б) реалізація процесу мінімізації ризиків (аналітичне супроводження, оцінювання ефективності);

7) організація ефективних систем моніторингу ризиків [140, с.19].

Ідентифікація ризику передбачає встановлення економічної природи ризику, об'єктивність прояву, ймовірність реалізації, невизначеність наслідків, очікувану несприятливість наслідків, варіабельність рівня та суб'єктивність оцінки.

Органи державного регулювання також забезпечують підтримку формування та розвитку систем управління ризиками в банках, зокрема, прикладом можуть слугувати затверджені постановою Правління НБУ № 361 від 02.08.2004р. «Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» [109].

Вітчизняним банкам слід виконати ряд як методологічних, методичних, так і організаційних завдань для побудови ефективної системи ризик-менеджменту. Система управління банківськими ризиками в окремому комерційному банку має бути особливою (унікальною), з притаманними лише їй особливостями та ознаками, рівень автоматизації та програмного забезпечення якої відрізнятиметься, зважаючи на специфіку кожного банку.

Слід зауважити, що необхідність банку зважати на обсяги та специфіку своєї діяльності при формуванні системи управління ризиками є цілком виправданою, оскільки впровадження та функціонування системи ризик-менеджменту потребує чималих затрат (побудова технології управління ризиками; добір, купівля та впровадження програмного забезпечення; підтримка технології на актуальному рівні), що за нераціонального підходу, зрозуміло, негативно позначатиметься на рівні банківської прибутковості.

Існують різні підходи до класифікації ризиків. Так, О.Л. Устенко до ризиків, що пов'язані із вкладенням капіталу, відносить ризики упущеної вигоди і ризики зниження дохідності. Останні, у свою чергу, складаються з процентних і кредитних ризиків, тісно пов'язаних між собою, до того ж кредитні ризики включають біржові та селективні ризики, а також ризики

ліквідності та банкрутства [174]. З цим важко погодитись, оскільки біржові та селективні ризики, як і ризики ліквідності та дохідності, мають самостійне значення, і їх слід розглядати окремо.

Деякі фахівці, проводячи класифікацію ризиків, виділяють виробничий, фінансовий (кредитний), інвестиційний і ринковий ризики [19]. Такий підхід, на наш погляд, є перебільшеним, і не враховує усієї сукупності ендогенних та екзогенних ризиків, притаманних банківській діяльності.

Узагальнюючи погляди фахівців на тлумачення банківських ризиків та їх характерні особливості, зазначимо, що при визначенні банківського ризику необхідно враховувати ймовірний характер функціонування банківських установ і можливість розрахунку величини ризику.

Управління банківськими ризиками складається з низки послідовних етапів, а саме:

1) якісний аналіз: на цьому етапі визначається сутність кожного з банківських ризиків, їхня структура та виявляється чинник впливу;

2) кількісний аналіз: даний етап полягає у виборі системи кількісних показників кожного з банківських ризиків та визначаються методи їхньої оцінки;

3) способи мінімізації: на даному етапі обирається той чи інший спосіб мінімізації банківських ризиків, що дасть змогу звести рівень ризику до прийняттого (допустимого);

4) врахування в прийнятті рішень – це заключний етап управління банківськими ризиками, який передбачає прийняття відповідних фінансових рішень з урахуванням ризику [165, с.224].

Деякі дослідники виділяють внутрішні й зовнішні ризики [66]. На їхній погляд, внутрішні ризики пов'язані з техніко-організаційною сферою діяльності банків і не мають зв'язку з грошовими чинниками. До зовнішніх ризиків вони відносять ризики ліквідності і ризики успіху. Перші охоплюють депозитний та кредитний ризики, ризик нових незапланованих кредитів та ринковий ризик (ризик за новими видами діяльності). До ризиків успіху відносять: галузевий,

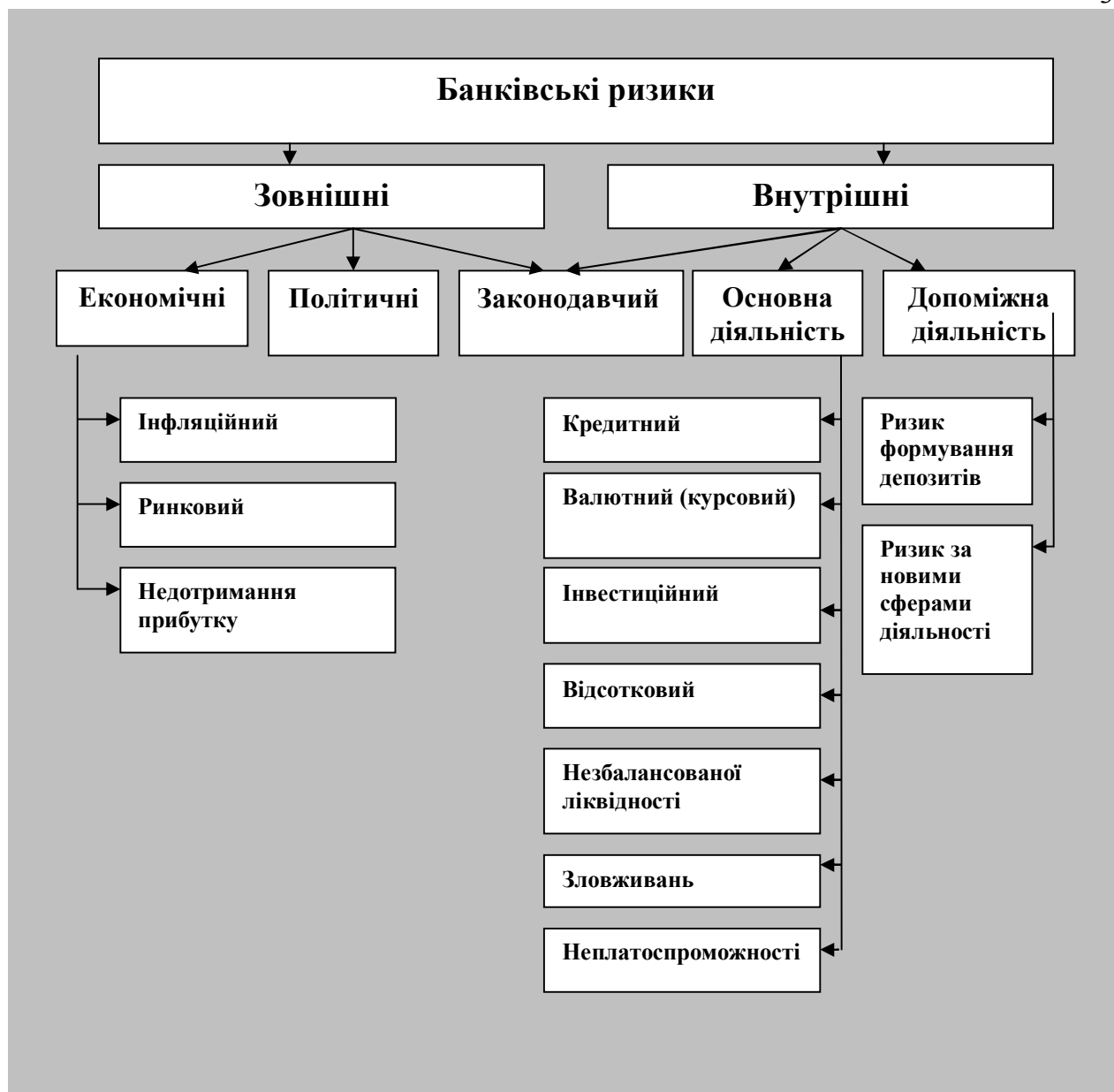
процентний і валютний ризики, а також ризик країни. Така класифікація є, на наш погляд, суперечливою, оскільки процентний, валютний, кредитний ризики і ризик ліквідності повинні належати до внутрішніх (ендогенних) ризиків.

Подібний підхід запропонований і групою фахівців на чолі з О.І. Лаврушиним. Він передбачає розподіл ризиків на зовнішні і внутрішні. До зовнішніх відносять ризики, які безпосередньо не пов'язані з діяльністю банку (політичні, соціальні, економічні, географічні тощо). Внутрішні ризики поділяються на ризики в основній і допоміжній діяльності банку. До першої групи належать: кредитний, процентний, валютний ризики за факторинговими, лізинговими, розрахунковими операціями, ризик за операціями банку з цінними паперами.

До другої групи відносять: ризики при формуванні депозитів, ризики за новими видами діяльності банку, ризики банківських зловживань, ризики за балансовими операціями, ризик втрати позицій банку на ринку, ризик втрати репутації банку тощо.

Методика статистичного оцінювання банківських ризиків насамперед передбачає їхню чітку класифікацію. Оскільки визначення основних характеристик видів банківського ризику сприятиме оцінюванню їхньому впливу на функціонування банківської системи на макро- і мікрорівнях представлена класифікація банківських ризиків (рис. 1.6.).

З метою здійснення ефективного регулювання різноманітних банківських ризиків їх поділяють на дві основні групи: зовнішні та внутрішні. До зовнішніх ризиків відносяться такі, що не пов'язані з діяльністю банківських установ, а викликані ситуацією макроекономічного рівня. Особливе місце займає законодавчий ризик, який згідно з представленою класифікацією, відноситься як до зовнішніх так і до внутрішніх банківських ризиків.

Рис. 1.6. Класифікація банківських ризиків, що впливають на надійність функціонування банку

Законодавчий ризик пов'язаний із прийняттям законодавчими органами різних законів, постанов та інструкцій, які безпосередньо впливають на хід банківських операцій в Україні. Оскільки в країні відсутнє стабільне законодавство, а прийняті нормативні документи не стимулюють розвитку економіки, то існує вірогідність постійного посилення законодавчого ризику.

До зовнішніх ризиків відносять також політичний та економічний. Політичний ризик обумовлений, як правило, нестабільною політичною ситуацією в країні, яка негативно впливає на прибуток операції і перспективи розвитку банківської діяльності.

Економічні ризики пов'язані безпосередньо зі змінами стратегічного курсу розвитку економіки країни, відхилення якого можуть бути викликані глобалізацією та інтернаціоналізацією економіки, посиленням конкуренції.

До економічних ризиків відносять:

- інфляційний – зумовлений ймовірністю підвищення цін на товари та послуги, що призводять до зниження банківського прибутку. Тому цей ризик в сучасних вимогах має постійний характер і супроводжує практично всі операції банку;

- ринковий, ризик характерний для всіх учасників та усіх їх видів банківських операцій. Він виникає при зміні окремих стадій економічного циклу, зміні кон'юктури фінансового ринку та у випадках, на які банк в процесі своєї діяльності вплинути не може;

- ризик недотримання прибутку пов'язаний зі зменшенням його обсягу внаслідок змін макросередовища.

Внутрішні ризики – це ризики, ймовірність виникнення яких пов'язана безпосередньо з діяльністю банківських установ. За основною діяльністю виокремлюють:

- неплатоспроможність або ризик незбалансованої ліквідності, цей ризик пов'язаний із неузгодженістю співвідношення активів та пасивів;
- кредитний ризик, він зумовлений ймовірністю того, що вартість частки активів банку, особливо кредитів, зменшується і навіть зводиться до нуля. У цих випадках, з огляду на те, що частка власних коштів банку в загальній вартості активів незначна, він може опинитися на межі банкрутства;
- ризик незбалансованої ліквідності, визначається недостатністю наявних коштів для забезпечення повернення депозитів, надання кредитів, здійснення обов'язкових платежів;
- ризик зловживань пов'язаний з порушенням законів (шахрайство, розтрата, крадіжки тощо), що спричиняє збитки;

- відсотковий ризик є наслідком впливу зміни відсоткових ставок на маржу відсоткового кредиту;
- інвестиційний характеризує можливість виникнення втрат у процесі здійснення інвестиційної діяльності;
- валютний (курсовий) ризик пов'язаний з коливаннями (флуктуаціями) курсів іноземних валют, що купуються та продаються банкам або передаються в кредит, як наслідок – зміна ринкової вартості активів та пасивів банку.

За допоміжною діяльністю розрізняють:

- ризик формування ресурсної бази, яка пов'язана з можливістю вилучення депозитів у зв'язку із погіршенням фінансового стану вкладника або несприятливою політичною та економічною ситуацією;

- ризик за новими сферами діяльності виникає внаслідок порушення термінів, зміною сум платежів та надходжень за укладеними лізинговими та факторинговими угодами.

Для оцінки ринкового, валютного, відсоткового ризиків застосовують наступні методи:

- 1) економіко-математичні моделі, особливо щодо відсоткового ризику;
- 2) моделі геп-аналізу, зокрема моделі статистичного розриву, моделі динамічного розриву і моделі, розраховані на основі розрахунку дюрації;
- 3) методологія Value-at-Risk (VaR) [85, с. 32] з метою оцінки ринкових ризиків.

Зокрема, VaR є однією з найпоширеніших методологій кількісної оцінки фінансових ризиків, що передбачає статистичну оцінку максимальної суми можливих втрат, котру розраховують на весь портфель активів. Даний метод дає змогу одночасно визначити суму ризику за кожним із факторів та з урахуванням кореляції між ними, і, в кінцевому підсумку, загальна оцінка ризиків є не просто їх сумою, а певною сукупністю. Існують три основні методи розрахунків, що використовують у методології VaR [184, с. 125]:

1) статистичний метод Riskmetrics (розробив банк JP Morgan), який передбачає прогнозування матриці “змінність факторів ризику/кореляція між ними” на базі фактичних даних за попередній період;

2) метод історичного аналізу – розрахунок вартості портфеля активів за минулий період, у т. ч. в умовах можливої (реальної) кризи;

3) метод моделювання Монте-Карло, основа якого – прогнозування суми ризиків, обумовлених імовірністю настання (ненастання) різних подій.

Відзначимо, що „надійність” можна розглядати не тільки як якісну характеристику, але як кількісний вимір, тому особливого значення набуває проведення економіко-статистичного аналізу надійності банківської діяльності.

Якщо в традиційному розумінні аналіз являє собою метод оцінки й прогнозування діяльності суб’єкта на основі його бухгалтерської звітності, то економіко-статистичний аналіз банківської діяльності – це система спеціальних знань, пов’язаних з виявленням факторів, дослідженням тенденцій розвитку, прогнозуванням, одержанням фінансових результатів і ін.

Для проведення комплексного статистичного оцінювання надійності банків необхідно мати аналітичні матеріали, що дають змогу одержати повну, достовірну та всебічну інформацію про банк. Для банківських установ питання ефективного аналізу стану та результатів діяльності були завжди актуальними, а в умовах побудови соціально орієнтованої економіки набули першочергового значення, оскільки від розвитку банківського сектора залежить економічний та соціальний розвиток країни.

1.3. Інформаційно-аналітична база функціонування банків

Вирішення питання про довіру вкладників і кредиторів до банківських установ великою мірою залежить від наявності об’єктивної та доступної інформації про фінансовий стан банків для вкладників, кредиторів й інших учасників кредитних відносин. Провідні економісти Національного банку України підкреслюють такі позитивні наслідки підвищення рівня прозорості фінансової установи: можливість отримання точнішої оцінки фінансового стану

банку, його сильних та слабких сторін; підвищення рівня довіри до банківської установи; можливість отримання оцінки якості управління ризиками, які бере на себе банк, і, як наслідок, зниження рівня невпевненості та сумнівів з боку інших учасників ринку при ухваленні рішень [36, с.53].

Найбільш доступною інформацією про фінансовий стан банку є опублікована звітність. Варто мати на увазі, що опублікована звітність не є річною бухгалтерською звітністю, що подається банками в НБУ, а призначена для публікації в засобах масової інформації. Річну звітність банки публікують після підтвердження аудиторською фірмою вірогідності зазначених у ній відомостей.

Основна мета аналізу діяльності банку – забезпечити оптимальну структуру активних і пасивних операцій задля отримання в кінцевому підсумку максимального прибутку. За аналізом звітності визначають фінансову стабільність і надійність банку, доцільність і перспективи його подальшої діяльності. Основна мета аналізу діяльності банку – забезпечити оптимальну структуру активних і пасивних операцій задля отримання в кінцевому підсумку максимального прибутку. За аналізом звітності визначають фінансову стабільність і надійність банку, доцільність і перспективи його подальшої діяльності.

Основними завданням інформаційно-аналітичного забезпечення є:

- участь у формуванні інформаційних ресурсів банку;
- створення інтегрованих інформаційних баз даних;
- інформаційно-аналітичне дослідження об'єктів сфери інформаційної уваги банків;
- організація та проведення інформаційного аудиту й інформаційного моніторингу;
- розроблення інформаційних документів для забезпечення управлінських рішень керівництва банку;
- інформаційно-аналітичне дослідження клієнтів, партнерів, конкурентів та інформаційно-аналітичне забезпечення операцій і угод банку.

Залежно від цілі використання показників, розрізняють державну статистичну та банківську звітність. Державна статистична звітність подається банками усіх видів та форм власності, включаючи Національний банк України, місцевим статистичним органам за формами і в порядку, встановленому Державним комітетом статистики України відповідно до чинного законодавства з питань державної статистики.

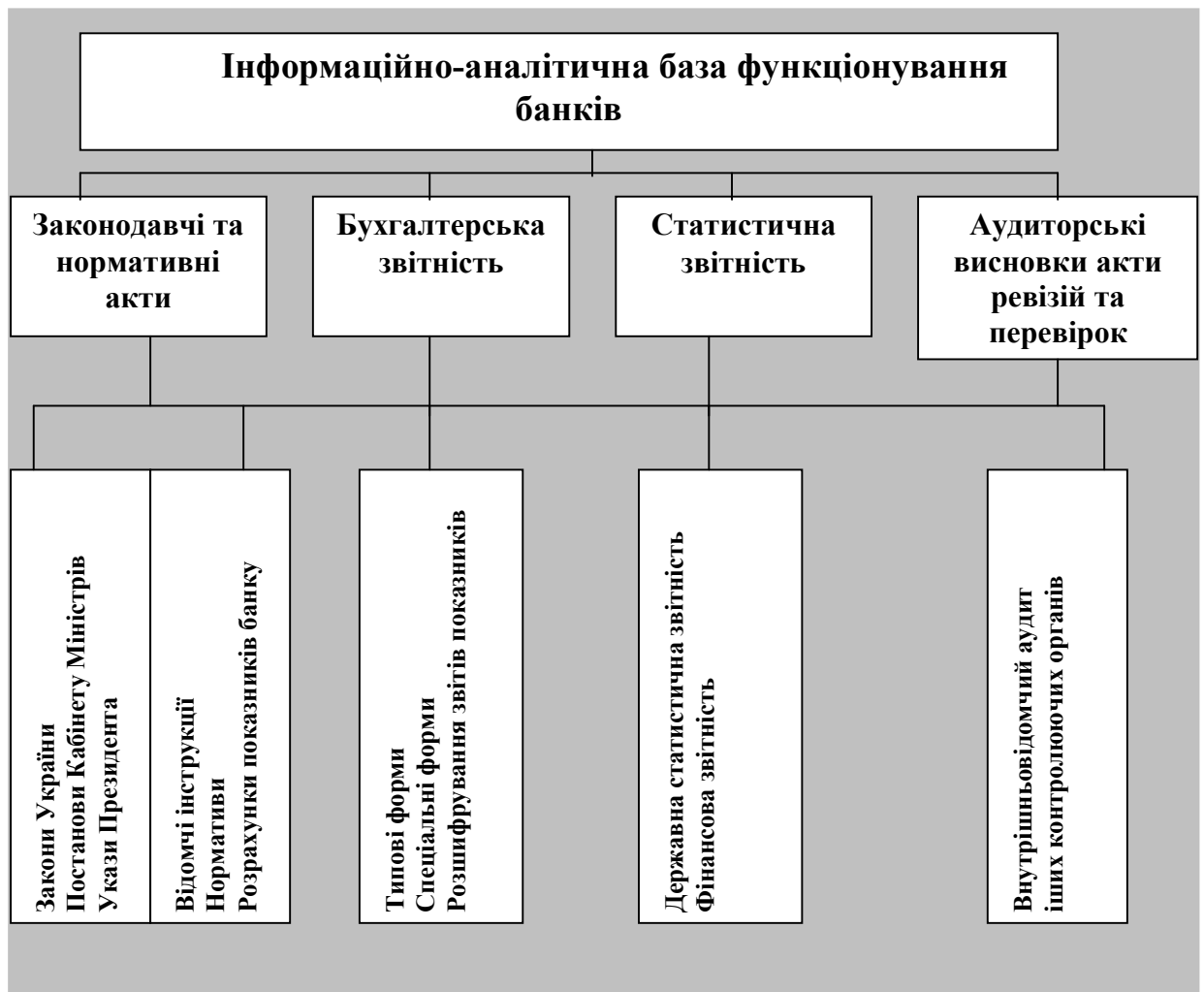
Ця звітність містить інформацію, типову для будь-якого суб'єкта господарювання, і вона узагальнюється органом державної статистики в цілому по народному господарству для розроблення статистики національних рахунків з розподілом за секторами економіки.

Така звітність включає дані про фінансові результати діяльності, чисельність працюючих, використання робочого часу, оплату праці, наявність основних фондів, капітальні вкладення, діяльність обчислювальних центрів, використання обчислювальної техніки, кількість автотранспорту, а також іншу інформацію.

Банківська звітність – це спеціальна звітність, що подається банками та фінансовими посередниками, які виконують банківські операції. Форми банківської звітності, порядок її складання та подання згідно з чинним законодавством визначаються Національним банком України. Правила організації статистичної звітності, що подається до НБУ, затверджені постановою Правління НБУ від 19.03.2003 №124 (зі змінами).

Дані банківської звітності є основою для розроблення грошово-кредитної і банківської статистики, яка використовується для виконання Національним банком України регулюючих та наглядових функцій.

Склад інформаційної бази статистичного аналізу розглянемо за допомогою схеми:

Рис. 1.7. Схема інформаційної бази надійності функціонування банків

Інформаційною базою банківської статистики є:

1. Бухгалтерська й фінансова звітність банків: баланс, звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал.
2. Дані відомчої статистики: звіти НБУ, української міжбанківської, між валютної та фондової біржі;
3. Дані офіційної статистики: звіти державних органів статистики про розвиток окремих видів економічної діяльності, секторів і підрозділів економіки країни, що представлені в статистичних щорічниках та бюлетенях.

Інформаційними джерелами для оцінки надійності є:

- а) баланс банку (який відображає активи, зобов'язання та власний капітал);
- б) звіт про прибутки і збитки;

- в) звіт про рух грошових коштів;
- г) звіт про власний капітал.

Балансовий звіт складається із двох частин. У лівій частині відображаються активи, в правій – зобов'язання і власний капітал банку. Статті звіту «Баланс» розміщені в порядку зменшення ліквідності.

Звіт «Баланс» визначає склад і структуру майна банку, ліквідність банку, наявність власного та запозиченого капіталу, зміну дебіторської та кредиторської заборгованості тощо. Статті звіту «Баланс» розміщені в порядку зменшення ліквідності. Банк складає звіт «Баланс» за квартал на підставі показників файла 02, річний звіт «Баланс» – на підставі показників файла 25, річний звіт «Баланс» з урахуванням усіх коригуючи проводок – на підставі показників файла 81 [50].

Відображення інформації в балансі досягається за допомогою методу подвійного запису, зумовленого бухгалтерським рівнянням:

$$A = P = Z + K, \quad (1.3.1)$$

- де А – активи;
 П – пасиви;
 З – зобов'язання;
 К – капітал.

Наведене рівняння відоме як класичне бухгалтерське рівняння, або функціональна облікова модель. Обидві його частини повинні бути рівними.

Це рівняння відображає фінансовий стан банку. Під фінансовим станом розуміють наявність економічних ресурсів, що належать банку, і весь капітал, який протистоїть їм на певний момент часу [68, с.35].

Метою складання звіту про фінансові результати є надання користувачам інформації про доходи, витрати, прибутки і збитки від діяльності банку за відповідний період.

Звіт про фінансові результати формується зі статей доходів та витрат, які групуються за характером та основними видами на кінець останнього дня звітного періоду (кварталу, чи року), наростаючим підсумком за поточний

фінансовий рік до дати звітності, порівняльними даними за станом на кінець зіставленого періоду (кварталу, чи року) попереднього фінансового року. Банк складає Звіт про фінансові результати за квартал на підставі показників файла 02, річний Звіт про фінансові результати з коригуючими проводками за результатами аудиту – на підставі показників файла А4.

Цей документ ґрунтується на концепції потоків: спочатку в ньому зазначають показники процентного доходу і доходу від платних послуг, від суми яких віднімають операційні витрати, потім відображають неопераційні доходи чи витрати, резерви для покриття сумнівних кредитних вимог і податки, а насамкінець підсумовують чистий прибуток.

Звіт про рух грошових коштів відображає джерела отриманих банком готівкових та безготівкових коштів, напрям їх використання у звітному періоді, рух грошових коштів за звітний період, залежно від виду діяльності (операційна, інвестиційна, фінансова).

Для визначення обсягу руху грошових коштів застосовують прямий та непрямий методи. Прямий метод вимагає постійного накопичення даних про обороти (надходження і вибуття) грошових коштів за напрямами (статтями), узагальнення потрібних показників в аналітичному обліку. Непрямий метод ґрунтується на коригуванні чистого прибутку (збитку) відповідно до впливу операцій негрошового характеру, будь-яких відстрочок або нарахувань минулих чи майбутніх надходжень, виплат грошових коштів щодо операційної діяльності, а також відповідно до статей доходу та витрат, пов'язаних із грошовими потоками від інвестиційної чи фінансової діяльності. Банк самостійно вибирає метод складання звіту (прямий або непрямий).

Звіт про власний капітал – це фінансовий звіт, який відображає зміни та рух капіталу за звітний рік.

Власний капітал – це різниця між активами та зобов'язаннями, тобто частина активів, сформована за рахунок власних джерел банку. Вона показує частку власника в активах банку: для товариства – це капітал партнерів, для акціонерної компанії – акціонерний капітал. До рахунків капіталу належать

сплачений зареєстрований статутний капітал банку, емісійні різниці, резерви банку та інші.

Економічні нормативи, що розраховуються банком щомісяця, також є досить важливою інформацією про фінансовий стан банку. У розрахунку обов'язково вказують не лише отримані значення показників, для яких ведеться розрахунок, тобто капітал, ліквідні активи, зобов'язання до запитання тощо. У ньому можуть бути надані групування активів за ступенем ризику, за ступенем ліквідності, або групування з погляду на економічну сутність банківських операцій [70, с.14-15].

Фінансовий звіт банку повинен забезпечувати інвесторів, кредиторів та інших користувачів інформацією, необхідною для прийняття ними обґрунтованих управлінських рішень. Проте цей важливий фінансовий документ з року в рік усе більше ускладнюється, обростає додатковою інформацією, значними об'ємами даних про поточну та минулу діяльність банку, і, врешті, стає важкодоступним і складним для сприйняття не лише широкого кола користувачів, а й управлінського персоналу банку.

Проаналізувавши фінансову звітність банківських установ, доходимо висновку, що чинні вимоги щодо її складання не зовсім прийнятні для українських банків, оскільки створюють певні труднощі та додаткові навантаження на річну документацію. Висвітлення численних даних зазвичай більше заплутують користувачів, аніж допомагають їм зорієнтуватись у ситуації. Обґрунтоване обмеження додаткової інформації спростить і формування, і розуміння фінансової звітності. З вилученням зайвого, головне рельєфніше вийде на перший план. В інструкції [50] «Про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків» варто було б окреслити параметри та обсяги висвітлення не кількісної інформації.

Детально вивчивши стан справ у сфері підготовки фінансової річної звітності, можемо стверджувати, що спрощення системи бухгалтерського обліку фінансових інструментів сьогодні є гострою необхідністю. Підтримка вимоги щодо їхньої оцінки за справедливою вартістю та визначення оцінки

прибутку і збитку забезпечить максимальну порівнянність інформації. Це дасть змогу звести проблеми її подання у звітності практично до мінімуму, а крім того – до певної міри спростить надміру складний механізм побудови фінансової документації банків.

Необхідно чітко розмежувати прозорість та конфіденційність інформації, враховуючи, що розголошення внутрішньої інформації може дати конкурентам переваги та призвести до значних збитків. Прозорість не змінює характер ризику, вона лише допомагає учасникам ринку передбачати та упереджувати негативні події, тобто певним чином мінімізує їх імовірність.

Потрібно зважити на таке поняття як «дисципліна стислості». Інформація, як зазначає Рада з розроблення стандартів фінансового обліку, повинна бути релевантною, своєчасною, зрозумілою, а також достовірною.

Згідно законодавства України, банк повинен мати інформаційні ресурси, без яких він не може бути учасником інформаційних відносин. Отже, інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності банків насамперед має бути спрямоване на формування їхніх інформаційних ресурсів. У свою чергу, під інформаційним ресурсом розуміють сукупність юридичної, фінансової, ділової, технічної, технологічної та іншої інформації, яка перебуває в розпорядженні фірми банку комерційної фірми, і використовується ними для проведення комерційних операцій, надання послуг, а також для управління діяльністю.

Сьогодні до таких інформаційних документів належать:

- інформаційні повідомлення – надання інформації особливо важливого значення у вигляді усного чи письмового викладення;
- інформаційні доповіді – комплексне і всебічне викладення проблеми з використанням усієї наявної щодо неї інформації;
- інформаційні довідки – опис окремих характеристик конкретних подій або об'єктів;
- інформаційні огляди – опис основних інформаційних повідомлень за певний період у формі резюме з класифікацією за рубриками;
- інформаційні зведення – опис загальної картини існуючих подій;

- інформаційні прогнози – короткий огляд подій, фактів, викладення висновків і можливого розвитку ситуації з відповідним обґрунтуванням.

Обробка інформації забезпечується через:

- накопичення, оцінювання та аналіз інформації;
- класифікацію інформації, її зіставлення та перевірку достовірності, вилучення необ'єктивних і суперечливих відомостей;
- формування гіпотез;
- інтерпретації інформації;
- створення інформаційних баз даних;
- розподіл інформації, розроблення інформаційних документів.

Таким чином, інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності банків насамперед спрямоване на створення власного інформаційного ресурсу.

Перевірка інформації на достовірність передбачає три форми: формальну, рахункову і логічну.

Формальна перевірка – це візуальний огляд залученої до аналізу інформації з точки зору її відповідності правилам і вимогам оформлення та заповнення документів та звітності. Аналітик переглядає документи і оцінює повноту і своєчасність їх представлення, якість архівного зберігання. Крім того, він докладно вивчає наявність підписів, повноту та якість заповнення реквізитів тощо.

Рахункова перевірка за характером теж поверхнева. Вона передбачає уточнення проведених розрахунків відхилень, коефіцієнтів, процентів, підсумків, з'ясування наявності передбачених розшифровок і їх відповідності за сумою, зведеним показником та інші процедури.

Логічна перевірка – це перевірка залученої до аналізу інформації за змістом. Вона передбачає вивчення узгодженості показників різних форм звітності; проведення зустрічної звірки показників, що характеризують взаємовідносини з контрагентами і клієнтами; інвентаризацію даних, представлених у звітності та інших документах; оцінку правильності проведених розрахунків показників за визначеними методиками [171, с. 67].

При оцінюванні надійності функціонування банків виникає необхідність оперативної, якісної і точної обробки великих масивів статистичної – інформації, цього можна досягти лише з використанням сучасних засобів обчислюваної техніки. Наявність потужних, надійних і разом з тим простих в експлуатації програмних продуктів статистичного аналізу звільняє дослідника від рутинних операцій, розширює сферу застосування статистичних методів при оцінюванні надійності банків, сприяє появі якісно нових можливостей статистичного аналізу і моделювання даних. Використання пакетів прикладних програм – це єдиний реальний практичний інструмент розв’язання задач багатofакторного кореляційно-регресійного аналізу в багатовимірному просторі.

Сучасний ринок програмних продуктів пропонує різноманітні пакети програм для статистичної обробки даних: SPSS, Systat, Minitab, S-Plus, STATGRAPHICS, STATISTICA та інші. Використання згаданих пакетів програм дає змогу автоматизувати процес статистичного дослідження в таких напрямках:

- створення файлів даних і таблиць;
- групування даних;
- графічний аналіз даних;
- розрахунок варіаційних характеристик вибіркової сукупності;
- побудова рядів розподілу;
- аналіз рядів динаміки і прогнозування їх майбутніх рівнів;
- кореляційно-регресійний аналіз;
- багатомірний аналіз.

Лідером серед пакетів статистичної обробки даних у середовищі WINDOWS вважається пакет STATISTICA, розроблений фірмою Star Soft. Перша версія програми з’явилась у 1991 році для операційної системи MS-DOS і була новим напрямом розвитку статистичного програмного забезпечення. В ній реалізовано графічно-орієнтований підхід до статистичного аналізу даних,

суть якого полягає в отриманні всебічного візуального представлення інформації на всіх етапах статистичної обробки даних при оцінюванні надійності функціонування банків. Останні версії програми повністю відповідають основним стандартам середовища WINDOWS (динамічний обмін даними з іншими додатками, підтримка основних операцій з буфером обміну, робота в мережевому середовищі та інші). Завдяки різноманітним формам організації діалогу, максимально простій, із звичними для статистики термінами, мові спілкування, наявності контекстно-залежної довідкової системи, мові програмування STATISTICA BASIC, пакет є ефективним інструментом проведення статистичного дослідження [178, с.445].

Ряд розрахунків при статистичному оцінюванні надійності функціонування банків здійснено за допомогою програми обробки електронних таблиць Microsoft Excel. Спектр доступних стандартних статистичних функцій Microsoft Excel майже не поступається пакету STATISTICA, але метод головних компонент, який розглядається у третьому розділі неможливо здійснити.

Основу інформаційного забезпечення статистичного оцінювання надійності функціонування банків становлять дані статистичної звітності, які містяться в первинних документах статистичної звітності банків, регіональних статистичних бюлетенях і статистичних щорічниках Держкомстату України, офіційних матеріалах Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України, Національного банку України, Українсько-Європейського центру з питань законодавства тощо.

Додатковими інформаційними джерелами є матеріали спеціально організованих статистичних спостережень, аналітичні матеріали (бізнес огляди) українських (Інститут економічного прогнозування НАН України, міжнародний центр перспективних досліджень, Інститут економіки НАН України, Інститут регіональних досліджень НАН України та інші) та зарубіжних організацій.

Висновок до розділу 1

В першому розділі досліджено теоретичні засади функціонування банківських установ з позиції системного підходу, визначено сутність функціональне призначення, механізм взаємодії та стратегію їх діяльності. Окреслено основні завдання, які стоять перед статистичним оцінюванням надійності функціонування банків України.

Важливу роль у процесі оцінювання надійності функціонування банків відіграє організаційна структура банку, а також рівень зв'язків як між елементами структури, так і з клієнтами, акціонерами банку. Зокрема, від того наскільки забезпечена єдність інтересів, взаємоузгодженість та цілеспрямованість, залежатиме надійність. На основі системного підходу визначається сукупність методів, заходів та етапів щодо управління достатністю капіталу, ліквідністю балансу, фінансовою стійкістю, ефективністю діяльності та процентною дохідністю банку. Цей процес пропонується розглядати у вигляді відповідної, документально зафіксованої стратегії, застосування якої на практиці підвищить ефективність менеджменту активів та пасивів банку.

Функціонування банків є сукупністю відповідних дій учасників цілеспрямованої системи з фінансово-кредитного забезпечення своїх інтересів, реалізованою за допомогою банківських операцій і послуг. В узагальненій формі запропоновано механізми взаємодії учасників банківської діяльності в розрізі банківських установ, що надають послуги та користувачів. Узагальнено механізм корегування банківськими установами структури активів та пасивів.

За допомогою статистичних методів можна співставити окремі та узагальнюючі показники функціонування банківських установ в часі та просторі, охарактеризувати міру змін цих зв'язків та взаємозв'язків, відобразити закономірність між кількісною та якісною сторонами функціонування системи.

Статистичний підхід передбачає оцінювати надійність банку за основними характеристиками його функціонування. Доведено, що ступінь наукового обґрунтування поняття надійності функціонування банків як об'єкта статистичного дослідження залежить від стану розробки його понятійного апарату. На основі критичних наукових поглядів щодо трактування сутності надійності банків та різних аспектів його функціонування економічною наукою в роботу введені поняття “надійність банку”. Це дозволило оцінити функціонування банків України, визначити основні його властивості, пов'язані з характером і специфікою. Удосконалення понятійного апарату дало змогу виділити новий аспект сутності та оцінки, по-новому розглянути таке багатогранне, динамічне явище як функціонування банків.

Функціонування банківських установ тісно пов'язане з ризиками їхньої діяльності. Тому виникає необхідність їх чіткої узагальнюючої класифікації задля мінімізації можливих втрат, що виникають у банківській діяльності. Слід зауважити, що необхідність банку зважати на обсяги та специфіку своєї діяльності при формуванні системи управління ризиками є цілком виправданою. Ефект від запровадження системи управління ризиками є довготерміновим, оскільки ризик-менеджмент служить своєрідною ланкою щодо обмеження розвитку бізнесу на короткий термін, але на середній за тривалістю період, навпаки, створює можливості отримання прибутку. Зокрема, при визначенні вартості впровадження технології управління ризиками необхідно розраховувати не менше, ніж на п'ять років функціонування системи та екстраполювати прогнозований ефект відповідно.

У розділі зазначено основні джерела інформаційно-аналітичного забезпечення надійності функціонування банків, на основі яких можна достовірно, науково обґрунтовано, повно і якісно здійснити аналіз. З точки зору інформаційно-аналітичного забезпечення теоретично обґрунтовано засади функціонування банків України, які базуються на статистичних методах і моделях кількісних відношень причинних зв'язків у масових суспільних явищах, описі і вимірюванні взаємозв'язків, закономірностей і тенденцій

розвитку в конкретних умовах місця і часу. Інформаційно-аналітичне забезпечення є базою розробки стратегії розвитку та ефективного регулювання грошово-кредитної політики.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автором [97, 105, 106].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ НАДІЙНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ

2.1. Методичні підходи дослідження банківської діяльності

Банківська система представляє собою достатньо складну систему, яка об'єднує банківські та людські ресурси. Для ефективного функціонування даної системи необхідно її проаналізувати і оцінити.

В економічній літературі простежуються два методичних підходи до оцінки банківської системи: діалектичний та функціональний.

Діалектичний підхід передбачає оцінювання банківської системи з позиції сукупності відносин між банківськими установами та їх клієнтами.

Функціональний підхід передбачає оцінку діяльності банків з позиції функціонально-економічних взаємозв'язків і руху капіталу в період ринкових перетворень. Це передбачає знання механізму функціонування банківських установ і сприяє комплексній оцінці в конкретній ситуації, яка є основою для проведення ефективної політики в банківській сфері.

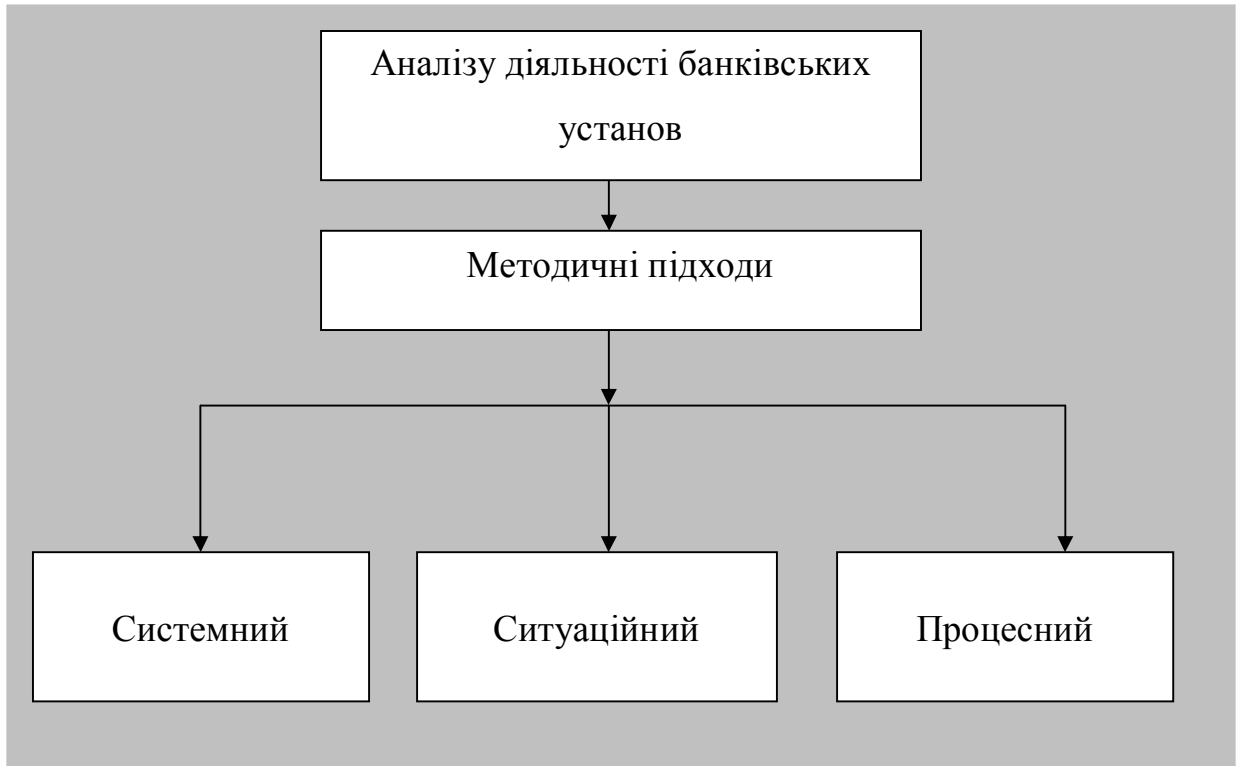
Обидва методичні підходи до аналізу банківських установ сприяють всебічному вивченню їхньої діяльності як економічної форми функціонування банківської системи в період соціально-орієнтованої економіки.

Вивчення діяльності банківських установ потребує розгляду з позиції системного підходу. В цьому випадку, банківська діяльність розглядається як цілісна система, що складається із пов'язаних між собою підсистем, типових груп, кожна з яких займає визначене місце у системі та виконує конкретні функції. Нормальне функціонування банківських установ у цілому можливо тільки при визначених пропорціях і співвідношеннях між окремими підсистемами. Такий підхід досліджування діяльності банківських установ не тільки розширює та поглиблює їх аналіз, але вносить якісні зміни в його зміст.

Функціонування банківських установ напряму пов'язане з економічним зростанням, збільшенням приватних та державних інвестицій, розвитком малого й середнього бізнесу, що являється запорукою створення нових робочих

місць. Ефективне функціонування забезпечить стабілізацію ситуації з існуючим дисбалансом між попитом на банківські кредити та залученням депозитів.

Для комплексного статистичного аналізу ситуації в банківській сфері можна запропонувати такі методичні підходи (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Методичні підходи аналізу діяльності банківських установ

Статистичний аналіз банківських установ проводиться з метою виявлення і є свого роду інструментом для визначення міри сукупності, що відображає закономірність кількісної та якісної сторін функціонування. Необхідно зазначити, що функціонування банківських установ має якісну та кількісну сторони і представляє їх єдність, та досліджувати його потрібно одночасно з обох сторін, визначаючи ступінь взаємодії.

Системний підхід обумовлює методи системного дослідження з позиції цілісності та інтегрованості процесів, статистичних закономірностей, притаманних системам, та застосовується для пізнання, аналізу та синтезу складних і ефективних систем. Він дає можливість з'ясувати складність різних проблем і розробити стратегію їх вирішення. Проблемами застосування

системного підходу до дослідження різних соціально-економічних процесів займалися видатні вчені – І. Блауберг, І. Ладико, І. Кичко, І. Прангішвілі, П. Петров, В. Сумцов, Є. Юдін та інші.

Необхідно відмітити, що розв'язання сучасних проблем статистичного дослідження функціонування банківських установ на різних етапах його розвитку вимагають конкретизації цілей дослідження, які повинні базуватися на використанні системного підходу.

Системний підхід передбачає дослідження банківської діяльності як системи, тобто деяку цілісність, яка складається з взаємозалежних частин, кожна з яких вносить свій вклад у характеристику цілого (банківської системи). Банківська система є складною (знаходиться під дією внутрішніх факторів), та відкритою (знаходиться під впливом зовнішніх факторів). Усі підсистеми (елементи) взаємозв'язані як по вертикалі, так і по горизонталі. Системний підхід до функціонування банківської діяльності означає, що всі елементи системи діють і взаємодіють у межах свого функціонального призначення. Система існує, до тих пір, поки вона функціонує. А це, в свою чергу, обумовлює дію та взаємодію всіх елементів в межах свого функціонального призначення.

Ситуаційний підхід передбачає розгляд банківської діяльності за допомогою конкретного набору чинників (причин, обставин), які суттєво впливають на її організацію в той чи інший період. Крім того, він передбачає різні сценарії функціонування банківських установ у різних соціально-економічних ситуаціях (умовах). Передбачає аналіз ситуації банківській сфері в залежності від чинників, які в той чи інший момент впливають на її функціонування (виділяючи при цьому основні та другорядні чинники – зміну одного або декількох з них). Необхідно вибрати відповідний варіант дій (сценарій), який найбільшою мірою відповідатиме ситуації, яка склалась в той чи інший період часу. За необхідності, повинні бути передбачені всі можливі зміни функціонування банківських установ та пристосування їх діяльності до тих ситуацій, які виникли.

З позиції ситуаційного підходу банківську діяльність можна розглядати як сукупність властивостей і ознак, що характеризують процес її діяльності щодо виявлення резервів росту прибутковості, і на цій основі формування рекомендацій щодо покращення роботи банківських установ.

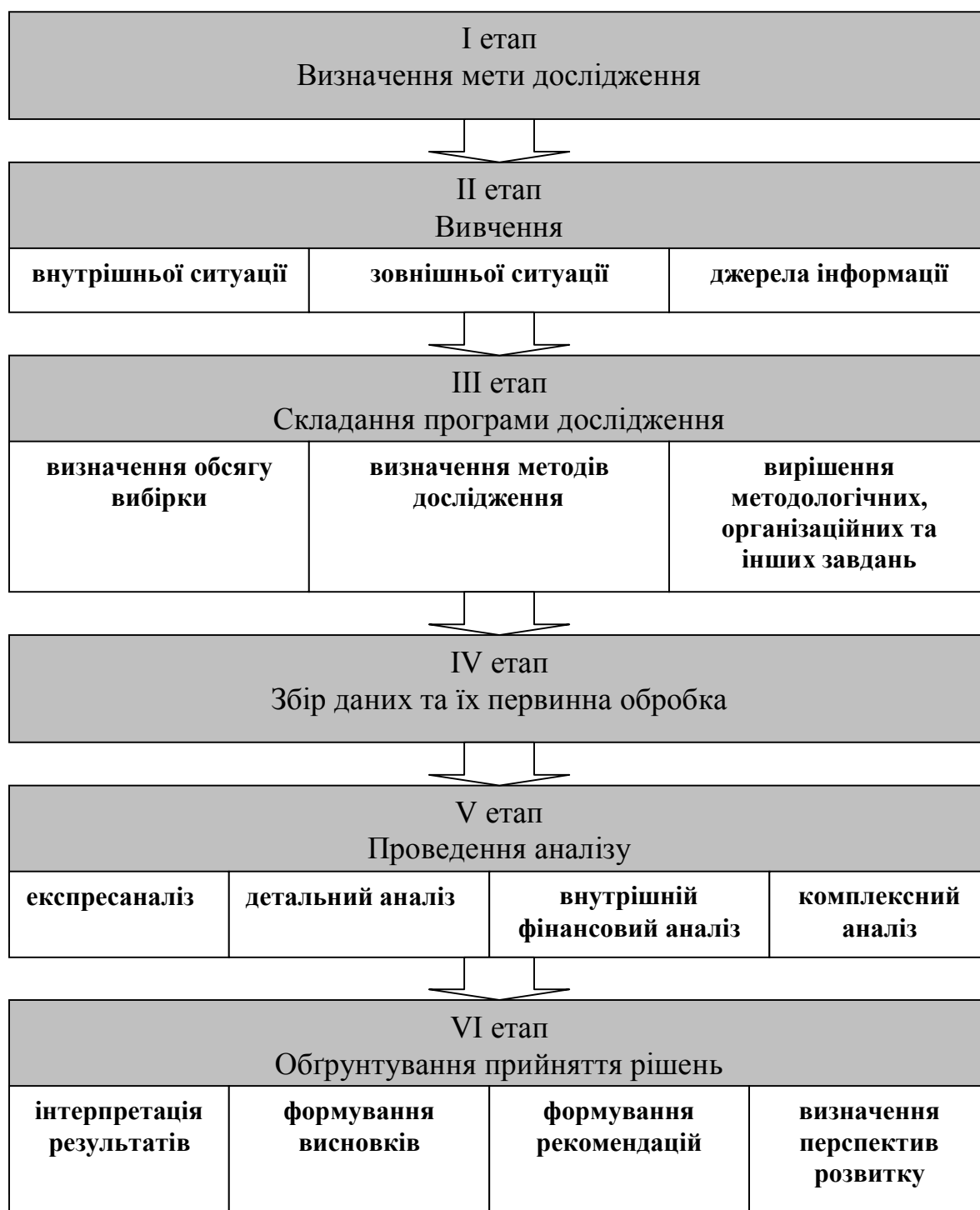
Даний підхід передбачає науково обґрунтоване передбачення напрямів розвитку банківських установ, основних їхніх характеристик, за допомогою методів та засобів прогнозування. Найважливішими принципами прогнозування ситуації в банківській сфері є: цілісність, об'єктивність, науковість, гласність, самостійність, дотримання загальнодержавних інтересів [121, с.55].

Спрогнозувати ситуацію в банківській сфері можна за допомогою таких методів: системного аналізу, статистичних, експертних оцінок, футурологічних.

Процесний підхід передбачає розглянути банківську діяльність як взаємопов'язані функції. Причому кожна функція банківської діяльності є процесом, який складається і взаємозв'язаних дій. Кожна функція включає в себе збирання інформації, аналіз, розробку рішень і доведення їх до органів управління.

Запропоновані методичні підходи аналізу банківської діяльності передбачають, з одного боку, констатацію фактів (стану, обсягу, структури, варіації, тенденції); з другого – тлумачення фактів (їх пояснення, виявлення причинно-наслідкових зв'язків та чинників, що являються причиною тенденцій, які склалися в банківській сфері). На основі останнього роблять практично значущі висновки та дають обґрунтовані рекомендації щодо здійснення прогнозу подальшого розвитку, створюють основу для регулювання ринкових процесів.

З позиції системності проведення статистичних досліджень банківської діяльності має здійснюватися за наступними шести етапами, що включають вибір мети, складання програми, збір даних, безпосереднє проведення аналізу й обґрунтування прийняття рішень (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Схема етапів статистичного дослідження банківської діяльності

Проведення якісного комплексного статистичного аналізу банківської діяльності вимагає дотримання наступних основних вимог:

- створення бази даних для постійного контролю за діяльністю банку;
- відстеження всіх змін, що відбуваються в банку: керування, філіальної

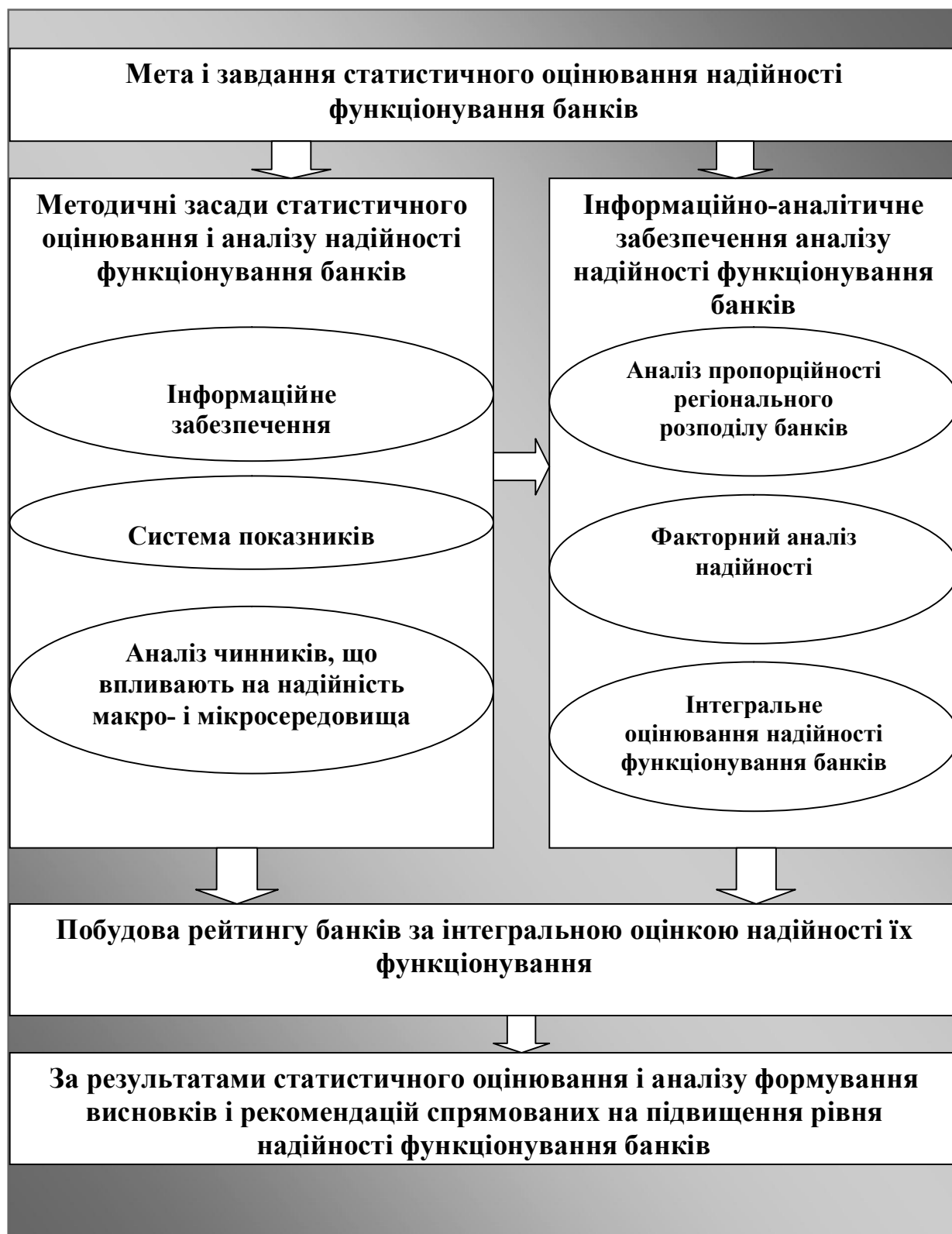
мережі, інноваційної, процентної, цінової, кредитної та ін. політики;

- збереження в динаміці даних про стан банку;
- збір сторонньої інформації про банк;
- розрахунок показників, що характеризують роботу банку;
- оцінка банківських ризиків;
- аналіз та прогноз банківської діяльності.

Сучасний фінансовий стан більшості банків України є наслідком використання як самими банками, так і органами банківського нагляду неефективної моделі управління. На рівні банків її суть полягає у зорієнтованості стратегій банків на максимізацію прибутку за прийнятного рівня сукупного ризику, при тому, що дієві системи ризик-менеджменту майже відсутні. При цьому функції Національного банку як регулятора полягають у встановленні обов'язкових нормативів для комерційних банків та здійсненні контролю за їх дотриманням. Основною вадою такої моделі управління є її зорієнтованість на ліквідацію негативних наслідків, а не на завчасне виявлення загроз та їх нівелювання. Адже діагностика та своєчасне оцінювання негативного впливу факторів з метою проведення профілактичних заходів є економічно більш доцільними діями, аніж подолання їх наслідків.

Зазначимо, що на даний момент відсутні єдині методичні засади, застосування яких дозволяє адекватно проаналізувати реальний стан у банківській сфері. Це пов'язано із тим, що основним джерелом інформації є баланс, що не завжди дозволяє достовірно оцінити якість активів і зобов'язань банку, тому що окремі балансові рахунки не можна трактувати однобічно. Тільки комплексне статистичне оцінювання діяльності банку може вирішити цю проблему.

Грунтуючись на принципах системного підходу, в роботі запропоновано концептуальну схему статистичного дослідження надійності банків, основні напрями використання результатів для обґрунтування управлінських рішень (рис. 2.3.).

Рис. 2.3. Концептуальна схема статистичного оцінювання надійності функціонування банків

Статистичний підхід до оцінювання надійності дозволив: з'ясувати механізм процесів банківської діяльності; виявити чинники, які впливають на надійність функціонування банків; визначити основні напрямки розвитку. Комплексний статистичний аналіз та оцінювання надійності функціонування

банків спрямований на забезпечення подальших перетворень у банківській сфері, підвищення прибутковості банків за умови підтримки ліквідності та ефективного управління банківськими ризиками.

Встановлено, що статистичне оцінювання надійності функціонування банків передбачає вивчення кількісної сторони процесів, що відбуваються в банківській сфері, у нерозривному зв'язку з їх якісною характеристикою, визначення рівня його функціонування в умовах соціально-орієнтованої економіки. За результатами дослідження класифіковано функції статистичного оцінювання надійності банків:

– своєчасна оцінка, контроль, здійснення аналітичних розрахунків та прогнозування основних характеристик, аналіз впливу макроекономічних чинників на банківську діяльність;

– передбачення стану та розвитку банківської системи, її адаптації до змін умов діяльності, що відбуваються в економіці: формування ресурсної бази, становлення дієздатної кредитної системи, зростання рентабельності банківських операцій, підтримки ліквідності банківських активів, стабільності фінансового стану, зміцнення платоспроможності та побудова ефективної грошово-кредитної політики в країні;

– моделювання надійності функціонування банків за різними сценаріями, оцінювання можливих банківських ризиків, визначення основних альтернативних проектів та управлінських рішень щодо результатів їхньої діяльності.

Методи та прийоми оцінювання надійності банків постійно змінюються і вдосконалюються, оскільки можуть змінюватися цілі моніторингу, розширюватися перелік підходів, а також сфера їх застосування. Зокрема, нинішні підходи до організації моніторингу банків можна класифікувати наступним чином:

1) коефіцієнтний аналіз та аналіз однорідних груп (Німеччина, США);

- 2) рейтингові системи оцінки, що передбачають ранжування банків (США, Італія, Франція, Росія, Україна, Польща, Чехія, Словаччина, Туркменістан, Казахстан, Узбекистан, Вірменія, країни Балтики);
- 3) комплексні оцінки банківського ризику (Великобританія, Нідерланди);
- 4) статистичні моделі (системи «попереднього реагування» (США);
- 5) макропруденційний аналіз (країни-члени МВФ).

Системи коефіцієнтного аналізу та аналізу однорідних груп. Ці системи дають змогу оперативно визначати відхилення в діяльності банку і забезпечують повноту та комплексність аналізу. У зарубіжній банківській практиці розроблено системи моніторингу з ієрархічною системою коефіцієнтів, побудованих за логіко-дедуктивним принципом (показники верхнього рівня розкладають на складові частини – показники нижчого рівня, які, в свою чергу, також розкладають). Тобто показники розкладають як у відомій моделі Дюпона. Варто зазначити, що такий підхід безумовно забезпечує повноту та комплексність аналізу.

Рейтингові системи оцінки фінансового стану банків. Рейтинг банку – це система оцінки банківської діяльності, що заснована на фінансових показниках і даних балансу банку”. Призначенням рейтингових методик є оцінка поточного стану банків. Джерела інформації для рейтингових оцінок – фінансові звіти банків, а також дані інспекторських перевірок. Отримані рейтинги дають змогу виявити проблеми у діяльності банків та вжити адекватні заходи щодо їхнього усунення зі сторони органів нагляду – на основі диференційованого підходу до банків.

Відомо кілька методичних підходів до побудови рейтингів:

- індексний метод – передбачає розрахунок вагових значень для кожного з аналізованих показників фінансового стану банку і визначення інтегрального індексу за результатами розв’язання лінійного рівняння;
- бальний метод – передбачає оцінку в балах за кожним аналізованим показником.

Системи комплексної оцінки банківського ризику, що передбачає аналіз бізнес-підрозділів банку (знизу), і потім виставлення загальної оцінки. Такий аналіз є порівняно капіталомістким, саме тому його здійснюють нерегулярно, у тих випадках, коли банк вже оцінено дешевшими методами, але необхідність точнішої оцінки.

Даний підхід базований на визначенні всередині банківських груп і банків важливих функціональних одиниць, присвоєнні вагових коефіцієнтів кожній із них, а також на наступній оцінці кожної одиниці за видами ризиків і категоріями контролю за ризиками. Оцінки кожної одиниці агрегують в оцінку груп вищого рівня, а пізніше оцінюється ситуацію в банку чи банківській групі в цілому.

Статистичні моделі або системи «попереднього реагування». Крім оцінювання надійності банку, необхідно оцінювати банк на перспективу, оскільки це дає змогу завчасу вжити заходів для уникнення втрат. Зауважимо, що прогнозована оцінка фінансової стійкості банку потребує застосування складних моделей із використанням сучасних статистичних інструментів.

Дані моделі є «наймолодшими» інструментом оцінювання надійності банків і впроваджені у практику зарубіжних країн протягом останніх 5–7 років. У деяких країнах вони лише розробляються.

Особливостями даних систем є їхня передбачливість щодо:

1) формування прогнозованої оцінки діяльності банків протягом визначеного інтервалу часу, визначення потенційних проблем та ризиків, що можуть вплинути на надійність банку в майбутньому;

2) використання тільки кількісних даних та комплексних статистичних модулів, програм і підходів (дискримінантного, кореляційного аналізу) для підготовки висновків щодо перспектив розвитку банку. Якісні фактори при побудові даних моделей не враховують.

Статистичні моделі раннього попередження банкрутства, котрі набули значного розвитку в США та Франції, можна поділити на такі групи:

- розрахунок рейтингів та рейтингових понижень (системи SEER, SCOR (США));
- прогнозування банкрутств і «виживання» (SEER rank, Bank Calculator (ОСС) – США);
- очікуваних збитків (SAABA (Франція));
- інші моделі.

Моделі розрахунку рейтингів та рейтингових понижень. До першої групи належить система **SCOR** (Statistical CAMELS Off-site Rating), яка дає змогу оцінити ймовірність погіршення фінансового стану банку в найближчі 4–6 місяців. Також система **SEER** (System for Estimating Examination Ratings), яку з 1993 р. використовує ФРС США, її попередня назва – **FIMS** (Financial Institutions Monitoring System). Система SEER базована не лише на інформації, що отриманій із фінансової звітності, а й з різних рейтингів, на відміну від SCOR [28, с. 56].

Встановлення надійності діяльності банківської установи надзвичайно важливе питання бо тільки на основі ретроспективи, стану та розвитку банку в даний момент і прогнозовані зміни в майбутньому можна зробити висновок про ступінь ризику при співробітництві з конкретним банком. У зв'язку з цим визначимо можливі напрями статистичної оцінювання діяльності банків:

- аналіз опублікованої звітності (бухгалтерського балансу, звіту про прибутки і збитки);
- оцінка аудиторською фірмою фінансового стану і достовірності балансу;
- аналіз ділової активності та популярності банку;
- рейтингова оцінка банку.

Таким чином, одним із напрямів комплексного статистичного аналізу діяльності банків є рейтингова оцінка їхньої діяльності. Це дозволяє здійснити порівняльну характеристику діяльності, яка стане орієнтиром для інвесторів при виборі найбільш надійних партнерів.

Надійність банків є предметом особливого занепокоєння й в акціонерів, і вкладників, і органів контролю та ін. Це пов'язано із значним впливом банківськими банкрутствами спричиненими на економіку. Саме тому важливо оцінити раціональність банківської діяльності з погляду клієнтів банку та його акціонерів. Зважаючи на те, що збільшення прибутковості, а значить і ризикованості, найчастіше пов'язано зі зниженням надійності, це питання залишається актуальним. Втрата внесків у результаті банкрутства банків зачіпає не тільки заощадження вкладників, але й оборотний капітал багатьох комерційних структур.

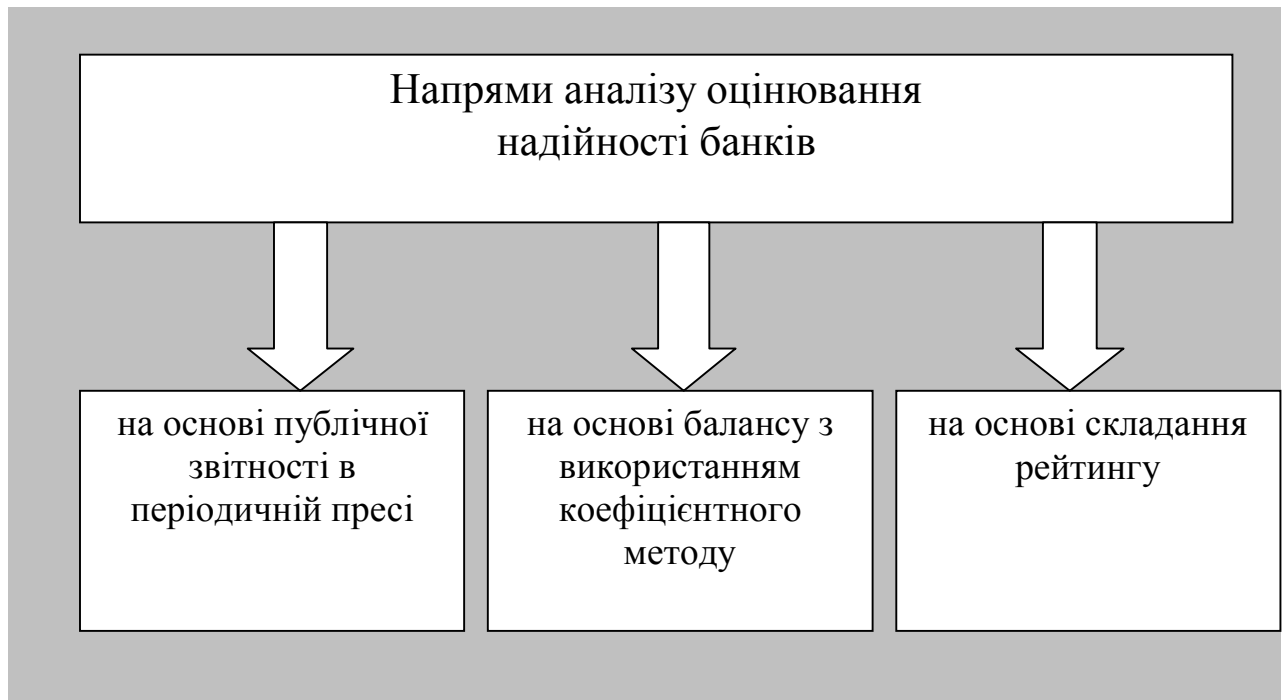
У зв'язку із цим, визначення надійності банків є однієї з головних завдань оцінки їхньої діяльності. Багато хто орієнтується на показники розмірів банку, таких як валюта балансу, власний капітал і т.д.; інші – на відхилення від установлених НБУ нормативів, треті – на окремі статті балансу, наприклад, величину прострочених позичок, кредитів комерційним структурам та інше. Надзвичайно важливу роль серед вкладників відіграє реклама і просто чутки про діяльність того чи іншого банку.

Для того, щоб з'явилася обґрунтована система рейтингових оцінок надійності банків, необхідний комплексний підхід, повинна проводитися аналітична робота з вивченням характерних рис діяльності банків, закономірностей їхнього розвитку. Без сумніву, рейтингова система повинна бути пов'язана з аналізом доходів банку, його ліквідністю та адекватністю капіталу, а також з оцінкою банківських ризиків.

При бухгалтерському аналізі дається фахівцями оцінка на основі офіційної фінансової звітності банку, а також аналізу кількісних показників.

У даному підході виділяють три напрямки аналізу (рис. 2.4):

- на основі публічної звітності в періодичній пресі;
- на основі балансу з використанням коефіцієнтного методу;
- на основі складання рейтингу.

Рис. 2.4. Схема основних напрямів статистичного оцінювання надійності банків

У всіх напрямках можна виділити три основних етапи.

На першому – виробляється відсівання банків через «фільтри», тобто за формальними ознаками визначаються банки, про які з високою часткою ймовірності можна сказати, що їхнє фінансове становище сумнівне або вірогідність надаваної звітності не викликає довіри.

На другому – проводиться розрахунок застосованих у методиці коефіцієнтів, що визначають співвідношення окремих статей у балансі банку.

На третьому – визначається підсумковий бал надійності. Якість отриманого результату визначається тим, наскільки глибоко й комплексно оцінюється характеристика фінансового стану банку, наскільки коректно й обґрунтовано розраховується підсумковий бал надійності.

Найбільш доступною інформацією про фінансовий стан банку є опублікована звітність. Саме вона може використовуватися, варто мати на увазі, що форми опублікованої звітності це не річна бухгалтерська звітність, що подають банки в НБУ, вони призначені для публікації в засобах масової інформації. Річну звітність комерційні банки публікують після підтвердження аудиторською фірмою вірогідності зазначених у них відомостей. На основі

коефіцієнтного методу можна провести експрес-аналіз звітності банків. До основних показників можна віднести: коефіцієнт загальної дієздатності за кредитними, валютними, фондовим операціями; коефіцієнт достатності капіталу; рентабельність активів; коефіцієнти ліквідності. До оцінки результатів такого аналізу варто підходити обережно, тому що складений баланс для публікації може бути наслідком маніпуляцій з метою введення клієнтів в оману.

З великим ступенем довіри варто ставитися до аналізу бухгалтерських балансів, у яких відбивається рух коштів по рахунках банківських операцій, а також консолідованим звітам про прибутки та збитки.

Як правило, банки зі зрозумілих причин неохоче обмінюються інформацією, а також прийомами й методами своєї роботи. Звичайно, між окремими банками склались ділові відносини, побудовані на взаємній довірі, але, незважаючи на це, практично у всіх банках створені власні підрозділи, що аналізують фінансовий стан свого банку, а також контрагентів.

Визначимо єдині методичні підходи до аналізу банківської діяльності:

- створення бази даних;
- аналіз сторонньої інформації про діяльність банку;
- динамічний аналіз стану та розвитку банку;
- розрахунок основних показників діяльності банку;
- рейтингова оцінка.

У результаті комплексного статистичного аналізу є змога надати достовірну оцінку досліджуваних банків, визначити особливості їхнього розвитку провести порівняльну характеристику в часі й у сукупності банків, узагальнити результати й давати рекомендації для управлінських рішень.

Невирішеною залишається й проблема вірогідності тієї або іншої інформації, відображеної в балансі банків. У зв'язку із цим не можна відмовлятися від експертних оцінок, що дозволяють корегувати результати окремих розрахунків.

При статистичному аналізі фахівцями дається оцінка на основі проведення багатомірного статистичного аналізу з використанням як кількісних, так і якісних показників.

2.2. Статистичне оцінювання та система показників надійності функціонування банків

Досвід спостережень за процесами, які відбуваються в банківській сфері, свідчить, що вони функціонують в умовах дії множини випадкових чинників.

Багатофакторність економічних процесів в країні, складність зв'язків при їх утворенні, недостатність інформації про стан та розвиток банків створює певні труднощі при регулюванні та управлінні цими процесами. Все це становить нові, більш складні завдання перед статистичною наукою та обумовлює необхідність статистичного підходу до аналізу банківської діяльності.

Статистичний підхід дозволить співставити окремі та узагальнюючі показники роботи банківської діяльності, зокрема надійності їхнього функціонування у часі та просторі, тобто відобразити закономірний зв'язок кількісної та якісної сторони функціонування цього складного процесу (системи).

Статистичний підхід до оцінювання процесів, що діють у банківській сфері, дозволить з'ясувати механізм цих процесів, виявити чинники, які впливають на надійність функціонування банків, визначити основні напрямки розвитку. Комплексний статистичний аналіз та оцінювання надійності роботи банків повинен спрямовуватись на забезпечення подальших перетворень у банківській сфері, підвищення прибутковості банків за умови підтримки ліквідності та ефективного управління банківськими ризиками.

Статистичне оцінювання надійності функціонування банків передбачає вивчення кількісної сторони процесів, що відбуваються в банківській сфері у нерозривному зв'язку з якісною характеристикою, визначення рівня його функціонування в умовах соціально-орієнтованої економіки.

Функціями статистичного оцінювання надійності банків є:

- своєчасна оцінка, контроль, здійснення аналітичних розрахунків та прогнозування основних характеристик надійності функціонування банків, аналіз впливу макроекономічних чинників на банківську діяльність;

- передбачення стану та розвитку банківської системи, її адаптації до змін економічних умов діяльності, що відбуваються в економіці: формування ресурсної бази, становлення дієздатної кредитної системи, зростання рентабельності банківських операцій, підтримки ліквідності банківських активів, стабільності фінансового стану, зміцнення платоспроможності та побудова дієздатної грошово-кредитної політики в країні;

- моделювання надійності функціонування банків за різними сценаріями, оцінювання можливих банківських ризиків, визначення основних альтернативних проектів та ділових рішень щодо їхньої ефективної діяльності.

Статистичне дослідження за процесами, що відбуваються в банківській сфері, повинно ґрунтуватися на результатах статистичних спостережень за діяльністю банківських установ. Це дозволить визначити всі чинники, які впливають на банківську систему, виявити серед них суттєві та несуттєві, відомі та невідомі.

Статистична методика дозволяє дослідити вплив сукупності факторних ознак, тобто зобразити процес функціонування банків у вигляді статистичної моделі, на основі якої можна виявити тенденції та прогнозувати розвиток системи. Вона відкриває та аналізує причинні залежності та закономірності.

Комплексне статистичне оцінювання надійності банківської діяльності складається з наступних етапів: I – організаційного; II – аналітичного; III – результативного.

Організаційний етап пов'язаний з аналізується достовірності даних та вимог до форм банківської звітності з метою перевірки, порядку її складання та подання згідно з чинним законодавством:

- правильності оформлення фінансових документів;
- загальної фінансової звітності;
- балансу на вірогідність;

- на дотримання обов'язкових нормативів, встановлених НБУ.

На даному етапі можна отримати загальне уявлення про стан банків, але не можна оцінити їхню надійність, з'ясувати внутрішні та зовнішні чинники впливу (фактори та умови діяльності).

Аналітичний. На другому етапі здійснюється розрахунок основних аналітичних показників надійності функціонування банку з метою проведення:

- вертикального аналізу для визначення співвідношень між рахунками балансу;
- горизонтального аналізу для виявлення тенденцій розвитку банківських операцій;
- аналізу узгодженості активних і пасивних операцій банку для зменшення величини банківських ризиків;
- декомпозиційного аналізу для виявлення основних факторів, що впливають на прибутковість банку.

Незважаючи на важливість завдань, даний етап, не забезпечує повноти комплексного статистичного аналізу. Удосконалення методики статистичного дослідження надійності функціонування банку полягає у необхідності застосування математико-статистичних методів.

Результативний. На цьому заключному етапі проводиться моделювання діяльності банків з метою підвищення рівня їх надійності:

- побудови моделей для комплексного статистичного аналізу та прогнозування діяльності банку;
- виокремлення однорідних груп банків за результатами їхньої діяльності;
- рейтингова оцінка діяльності банків.

У цілому застосування комплексного статистичного підходу щодо оцінювання надійності банків можна вважати загальною теоретико-методичною основою дослідження банківської діяльності, тому що його положення й інструментарій орієнтовані не тільки на якісне, але й кількісне дослідження складних систем. У зв'язку із цим складність суспільних явищ не

виключає, а навпаки, вимагає використання багатого арсеналу статистичних методів. І якщо природа соціально-економічних явищ визначає можливість імовірнісного підходу її вивчення, та масовість і відносна стійкість цих явищ вказують на необхідність і правомірність застосування статистичного моделювання.

Важливою проблемою побудованих моделей є перевірка їх на адекватність. У банківській практиці вона значно ускладнюється тим, що, як правило, відсутністю повної інформації про фактори, що впливають на діяльність банків. Іншою причиною неадекватності можна вважати наявність помилкової кореляції. Оцінку адекватності моделей одержують за допомогою статистичних критеріїв: t – Стюдента, F – Фишера, – Пірсона і ін.

У моделюванні банківської діяльності варто пам'ятати й про вагу запізнення впливу окремих факторів на результат. Недооцінювання ефектом знижує точність результатів аналізу, що до того ж ускладнюється через неможливість проведення повторного експерименту.

Важливо відзначити, що ефективний аналіз надійності банківської діяльності можливий тільки у випадку застосування як традиційних, так дозволяє досліджувати складні економічні явища і сучасних методів статистичного аналізу.

Визначимо основні напрямки комплексного статистичного аналізу надійності діяльності банків, у якому виділимо два рівні:

- макрорівень – досліджує вплив роботи банку на макроекономічний розвиток країни;
- макрорівень – де досліджує надійність функціонування конкретного банку.

Даний підхід важливий для визначення самого поняття «надійність діяльності банку», тому що з одного боку, необхідно визначити роль і значення банків для української економіки, з іншого боку – вивчити банк як фінансово-кредитного посередника, що реалізує свої власні інтереси.

Дослідження банківської діяльності за зазначеним спрямуванням припускає проведення таких видів аналізу:

- управлінського, заснованого на вивченні ефективності керування фінансовими ресурсами;
- фінансового, що оцінює ефективність банківських операцій.

При цьому інформаційною базою для проведення внутрішнього аналізу (управлінського) можна вважати інформацію, і корисну для прийняття рішень пов'язану з діяльністю банку.

Основними джерелом інформації для зовнішнього аналізу (фінансового) є: бухгалтерський баланс, звіт з позабалансових рахунків, розрахунок економічних нормативів. Як правило, даний вид аналізу менш деталізований і більше формалізований.

Зазначимо, що для ефективного проведення комплексних досліджень надійності банків важливо застосувати всі вищезазвані види аналізу. Важливо виявити фактори, що впливають на їхню надійність, сформувані систему показників надійності функціонування банків.

Вихідним пунктом при оцінюванні банківської діяльності в країні є вибір статистичної методики та системи показників – комплексу інструментарію статистичного дослідження. Система показників характеризує умови, процес та результати функціонування банківських установ. Одна з вимог, яка пред'являється до показників функціонування – достатня компактність, усестороннього охоплення банківської діяльності, зв'язків та взаємозв'язків всіх елементів та вузлів системи. Система показників повинна адекватно відображати реальну структуру системи. Вона повинна також формуватися з врахуванням можливостей отримання обробки та аналізу статистичних даних.

Показник у статистиці виступає як узагальнююча характеристика процесу економічного розвитку в умовах конкретного місця та часу. Сукупність показників, які всебічно відображають функціонування системи, утворюють систему показників. Величина показника визначається в результаті його виміру

(у відповідності з методикою) і є мірою, вираженою за допомогою визначеної одиниці виміру. При формуванні системи статистичних показників важливо з'ясувати їхній зміст та методи виміру. В узагальненому стані вони мають представляти окремі властивості систем, з їхньою допомогою визначатись зв'язки та взаємозв'язки, загальне та особливе одиниць спостереження, груп та сукупності систем [180, с.24].

Методичні підходи до формування системи статистичних показників банківської діяльності – це передумова успішного статистичного дослідження. Необхідно зазначити, що для відображення властивостей структури, взаємозв'язків та динаміки діяльності банків одного якісного показника недостатньо, необхідна система показників.

Статистичні показники банківської діяльності будуються на основі узагальнюючих принципів:

- уніфікованості, тобто відповідності вибраних показників банківської діяльності, встановлених нормативів та стандартів НБУ.
- система статистичних показників повинна відповідати практиці звітності та визначати резерви ефективної діяльності банків як в країні, так і в окремих її регіонах.
- система статистичних показників повинна відображати особливості банківської діяльності.

Враховуючи особливості банківської діяльності, формування системи статистичних показників базується на наступних методичних принципах побудови:

- адекватність економічному змісту процесу, що досліджується;
- повнота охоплення результатів роботи банків;
- формування з урахуванням практики звітності, яка складається;
- мати можливість відображення процесу, що досліджується з допомогою методів статистичного аналізу;

- відображення не тільки внутрішніх, але і зовнішні зв'язків банківської діяльності;
- містити найбільш суттєві фактори, які піддаються формалізації;
- орієнтованість на кількісні, та якісні зміни в банківській діяльності;
- постійне удосконалення та доповнення новими показниками у відповідності з напрямками розвитку роботи банків;
- формується з абсолютних, відносних, середніх величин тощо.

Всі статистичні показники системи повинні взаємопов'язуватися, місце кожного повинно обумовлюватись значимістю згідно досліджуваного аспекту. Диференційований підхід при побудові системи статистичних показників дозволяє поглибити якісні характеристики банківської діяльності. Універсальність системи полягає у тому, що всі її показники можуть безпосередньо кількісно оцінюватись.

Зазначимо, що основними джерелами інформації про банківську діяльність є банківська фінансова та статистична звітність, яку надають регіональні управління, установи Національного банку України, банки, які мають статус юридичної особи, дирекції та філії банків, що є резидентами і нерезидентами України, філії іноземних банків в Україні. Інформація щодо порядку, періодичності, термінів та способів подання форм є в Переліках файлів та форм звітності регіональних управлінь, установ Національного банку України і банків. За охопленням інформації та відповідно до мети отримання, формують систему показників, на базі якої можна отримати дані про банківську діяльність.

Система показників банківської діяльності формується на засадах міжнародних стандартів загальної фінансової та статистичної звітності банків.

Функціонування банківської установи характеризують такі показники:

- структури балансу банку;
- ліквідності балансу банку;

- прибутковості;
- ризику банківської діяльності (у тому числі кредитного);
- платоспроможності банку;
- кредитоспроможності клієнтів банку;
- обороту капіталу;
- рентабельності;
- структури і динаміки інвестиційного портфеля;
- структури і динаміки статутного фонду.

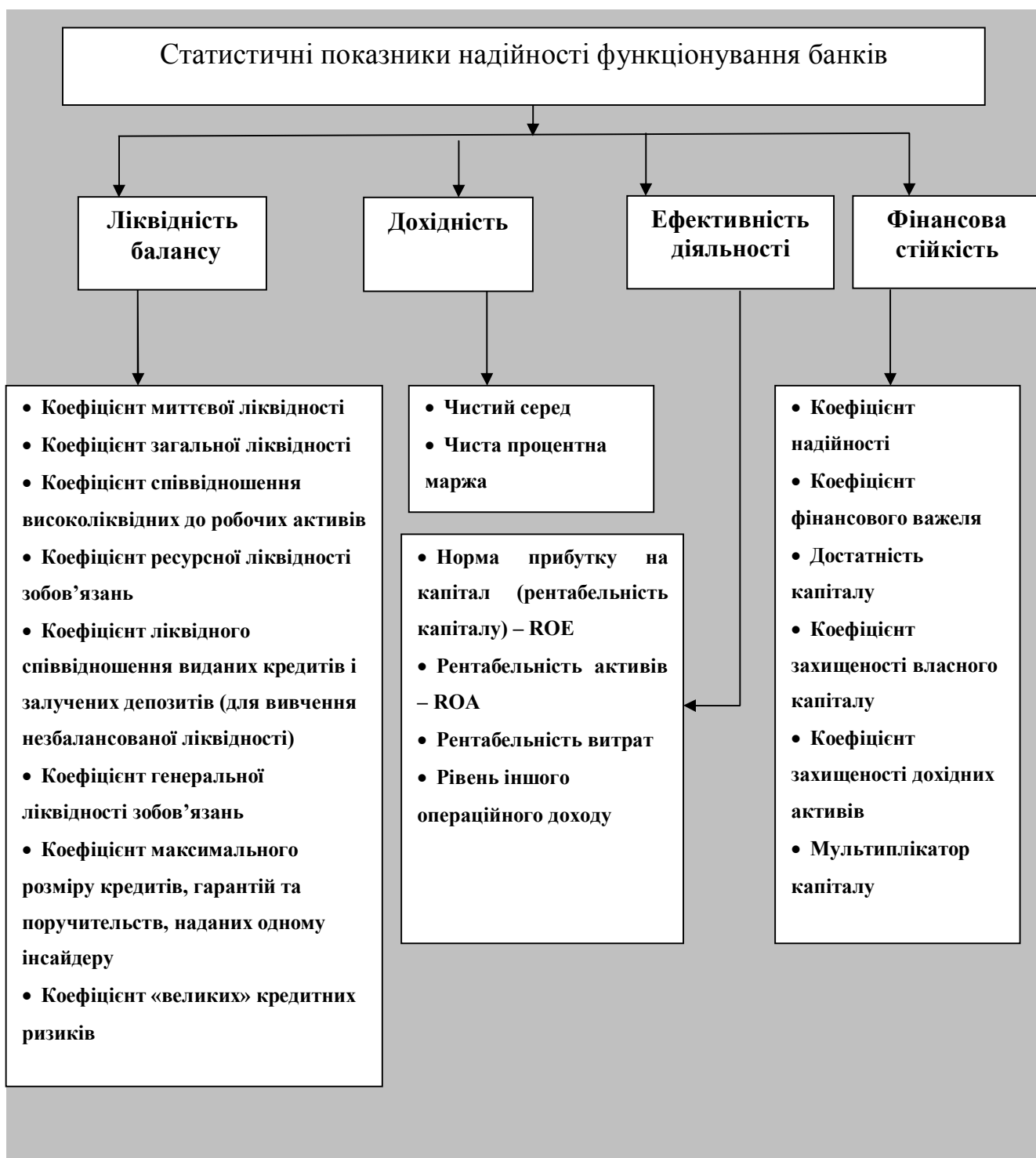
За допомогою системи показників банківської діяльності оцінюється ефективність функціонування банків в країні та її окремих регіонах. У цій системі при групуванні вибраних показників пріоритетними є ознаки котрі відображають ліквідність, платоспроможність та фінансова стійкість банків.

Зведення даних є основою подальшого аналізу статистичної інформації. За зведеними даними обчислюють узагальнюючі показники, виконують порівняльний аналіз, а також аналіз причин групових відмінностей, вивчають взаємозв'язки між ознаками.

Інформація про розміри, пропорції, зміни в часі, інші закономірності соціально-економічних явищ створюється, передається і зберігається у вигляді статистичних показників. Для ґрунтовного статистичного аналізу оцінювання надійності банку розроблена система статистичних показників.

Статистичний підхід передбачає оцінювати надійність банку за наступними основними характеристиками його функціонування: ліквідність балансу; фінансова стійкість; ефективність діяльності; дохідність.

Запропоновано систему показників, для оцінювання надійності функціонування банків у відповідному взаємозв'язку між собою. Система взаємозв'язку статистичних показників банківської діяльності схематично зображена на рис. 2.5.

Рис. 2.5. Система статистичних показників для оцінювання надійності функціонування банків

На основі запропонованої системи та Інструкції №10 «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [49] наведено алгоритм розрахунку показників надійності банку (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Алгоритм розрахунку і економічний зміст показників оцінювання надійності банку

Умовні позначення			
K_{KP} – Коррахунки банку K_a – Готівка в касі банку Д – Депозити A_3 – Активи загальні Z_3 – Загальні зобов'язання $A_{вл}$ – Активи високоліквідні A_p – Активи робочі A_d – Активи дохідні Z_k – Залучені кошти	A_m – Активи матеріальні P_{K_1} – Розмір кредитів наданих одному інсайдеру C_K – Розмір великих кредитних ризиків K_{AKC} – Акціонерний К – Власний капітал РВК – Регулятивний власний капітал Капітал Z_6 – Збитки	A_H – Активи не дохідні A_K – Активи капіталізовані ЧП – Чистий прибуток БЛ – Балансовий капітал СА – Сукупні активи ПД – Процентні доходи КП – Кредитний портфель ПВ – Процентні витрати ПЗ – Підпроцентні зобов'язання В – Витрати ЮД – Інший операційний дохід КР – Кредити	
№	Назва показника	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст показника
1	2	3	4
Ліквідність балансу			
1	Коефіцієнт миттєвої ліквідності	$K_{м.л.} = \frac{K_{кр} + K_a}{Д}$	Показує змogu банку погашати живими грошми з коррахунків і каси зобов'язання по всіх депозитах (Д). Оптимальне значення не менше 20%.
2	Коефіцієнт загальної ліквідності	$K_{з.л.} = \frac{A_3}{Z_3}$	Характеризує максимальну можливість банку в погашенні зобов'язань усіма активами. Оптимальне значення не менше 100%.
3	Коефіцієнт співвідношення високоліквідних активів до робочих	$K_{свр.} = \frac{A_{вл.}}{A_p}$	Характеризує питому вагу високоліквідних активів у робочих активах. Оптимальне значення не менше 20%.
4	Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань	$K_{рл.} = \frac{A_d}{Z_3}$	Характеризує забезпечення доходними активами банку його загальних зобов'язань і говорить про часткове погашення зобов'язань банку поверненнями доходних активів. Приблизно 70-80%.
5	Коефіцієнт ліквідного співвідношення виданих кредитів і залучених депозитів (для вивчення незбалансованої ліквідності)	$K_{скзд.} = \frac{КР}{Д}$	Розкриває забезпечення кредитів всіма залученими депозитами (наявність незбалансована ліквідність).
6	Коефіцієнт генеральної ліквідності зобов'язань	$K_{глз.} = \frac{A_{вл.} + A_m}{Z_{заг.}}$	Розкриває здатність банку погашати зобов'язання високоліквідними активами та шляхом продажу майна.
7	Коефіцієнт максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру	$K_{мркі.} = \frac{P_{K_1}}{К}$	Характеризує питому вагу розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру у загальному обсязі капіталу банку. Оптимальне значення не більше 5%.
8	Коефіцієнт «великих» кредитних ризиків	$K_{вкр.} = \frac{C_K}{К}$	Характеризує питому вагу сукупного розміру великих кредитних ризиків наданих банком у загальному обсязі капіталу. Не більше 8-кратного розміру капіталу банку.

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4
Фінансова стійкість			
9	Коефіцієнт адекватності регулятивного капіталу	$K_{\text{арк.}} = \frac{PBK}{\text{Зважені активи}}$	Нормативне значення цього коефіцієнту має бути залежно від строку діяльності банку не менше 8%, 12%, 15%. Тобто на 110 гривень збитку банк повинен мати 8, 12, 15 гривень власного капіталу.
10	Коефіцієнт надійності	$K_{\text{н.}} = \frac{K}{Z_{\text{к}}}$	Характеризує рівень залежності банку від залучених ресурсів
11	Коефіцієнт фінансового важеля	$K_{\text{ф.в.}} = \frac{Z_{\text{к}}}{K}$	Характеризує здатність банку залучати кошти на фінансовому ринку
12	Достатність капіталу	$K_{\text{д.к.}} = \frac{K}{A_3}$	Розкриває достатність сформованого власного капіталу в активізації та покритті різних ризиків
13	Коефіцієнт захищеності власного капіталу	$K_{\text{з.к.}} = \frac{A_{\text{к}}}{K}$	Показує частку капіталу, вкладену в нерухомість
14	Коефіцієнт захищеності дохідних активів	$K_{\text{зда.}} = \frac{K - A_{\text{н}} - Z_{\text{б}}}{A_{\text{д}}}$	Сигналізує про захист дохідних активів (чутливих до зміни процентних ставок) мобільним власним капіталом
15	Коефіцієнт мультиплікатора капіталу	$K_{\text{мк.}} = \frac{A}{K_{\text{акц}}}$	Характеризує ступінь покриття активів акціонерним капіталом
Ефективність діяльності			
16	Норма прибутку на капітал (рентабельність капіталу) – (ROE)	$ROE = \frac{\text{ЧП}}{\text{БК}} \cdot 100$	Розкриває на скільки ефективно працює банк, рекомендоване значення показника не менше 15%.
17	Рентабельність активів – (ROA)	$ROA = \frac{\text{ЧП}}{\text{СА}} \cdot 100$	Банк ефективно використовує наявні ресурси, при значенні не менше 1%.
18	Чистий спред	$\text{ЧС} = \frac{\text{ПД}}{\text{КП}} \cdot 100 - \frac{\text{ПВ}}{\text{ПЗ}} \cdot 100$	Показник відображає різницю між процентами отриманими та сплаченими ставками. Нормативне значення 1,25%
19	Рентабельність витрат	$R_{\text{в}} = \frac{\text{ЧП}}{\text{В}} \cdot 100$	Характеризує ефективність витрат банку, їх окупність, показує розмір прибутку на 100 грн. витрат
20	Чиста процентна маржа	$\text{ЧПМ} = \frac{\text{ПД} - \text{ПВ}}{\text{А}} \cdot 100$	Слугує для покриття витрат банку та ризику, в тому числі інфляційного, створення прибутку. Нормативне значення 4,5%
21	Рівень іншого операційного доходу	$P_{\text{юд.}} = \frac{\text{ЮД}}{\text{А}} \cdot 100$	Коефіцієнт висвітлює ступінь залежності банку від непроцентних доходів. Його зростання може свідчити про рівень диверсифікації чи прагнення одержати спекулятивний прибуток.

Під час визначення рейтингу надійності використовуємо систему власних критеріїв. Отже, системний підхід статистичного оцінювання надійності банків

України як об'єкта дослідження має ряд значних переваг порівняно з іншими методами. Цього можна досягти використавши факторний аналіз.

2.3. Методичні підходи факторного аналізу надійності функціонування банків.

Проаналізувавши економічну ситуацію в Україні наприкінці 2009 року, можемо констатувати наступне: девальвація гривні; зростання цін на енергоносії; спад виробництва; збільшення чисельності збиткових підприємств; скорочення прямих іноземних інвестицій; зростання недовіри населення до діяльності банківських установ у зв'язку із невиконанням останніми своїх зобов'язань (неповернення депозитних вкладів); скорочення платоспроможного попиту; зниження рівня життя населення; стрімке зростання кількості безробітних; спад інвестиційної активності банківських установ у результаті звуження ресурсної бази.

Дослідженням проблематики факторного аналізу надійності функціонування банку займалися зарубіжні, та вітчизняні науковці. Одні вважають його лише інструментом функції управління, інші – однією з самостійних функцій управління банком. Але незалежно від підходу, аналіз є необхідною умовою ефективного управління банком. Причому, не можна обмежуватися лише факторами внутрішнього характеру, оскільки банк – це органічна структура, досить тісно пов'язана з економічними та політичними процесами, які відбуваються у країні. Крім того, не можна покладатись на вихідні результати, отримані лише за допомогою проведення аналітичних процедур, оскільки економічні явища не завжди можуть бути розкладені на певні складові. Обов'язково слід встановити зв'язки між тими чи іншими процесами з метою більш повного та ґрунтовного визначення причини і наслідків змін у роботі банку [165, с.250].

Аналізуючи банківську діяльність дослідник стикається з багатомірністю опису, тобто з необхідністю враховувати велику кількість показників. Багато з цих ознак можуть взаємозв'язуватися і значною мірою дублюватися. В той же час нерідко ознаки лише непрямо відображають найістотніші, але невіддатливі безпосередньому спостереженню і вимірюванню внутрішні, приховані властивості явищ. Тільки велика сукупність безпосередньо вимірюваних ознак дозволяє зіставляти досліджувальні показники.

У таких ситуаціях є природною спроба сконцентрувати обсяг інформації через прояв великої кількості початкових непрямих ознак за допомогою меншої кількості місткіших внутрішніх характеристик явища. При цьому передбачається, що найбільш об'ємні характеристики виявляться одночасно найбільш істотними, визначальними. Для розв'язання таких завдань і призначені методи факторного аналізу [117, с. 58].

Сутність методів факторного аналізу полягає в переході від опису певної множини досліджуваних об'єктів, заданої великим набором непрямих безпосередньо вимірюваних (первинних) ознак, до їх опису меншим числом максимально інформативних глибинних змінних, що відображають найістотніші властивості явища. Такого роду змінні, що називаються факторами, є певними функціями первинних ознак. У більшості випадків фактори являють собою латентні (приховані) ознаки, які не підлягають прямому вимірюванню, але здійснюють безпосередній вплив на досліджуване явище чи процес.

Факторний аналіз не вимагає апріорного підрозділу змінних на залежні та незалежні, оскільки всі змінні в ньому розглядаються як рівноправні. Завдання факторного аналізу банківської діяльності полягає в тому, щоб визначити кількість і природу найбільш істотних і незалежних функціональних характеристик явища.

У дослідженнях банківської діяльності початкові параметри несуть, як правило, велике змістовне навантаження, тобто вони є змістовними ознаками.

Головна мета факторного аналізу при цьому полягає в агрегації даних, спрямованій на виявлення загальних закономірностей. На сьогодні накопичено великий досвід (без застосування факторного аналізу) введення різних узагальнених індикаторів, що операціоналізують використання загальних понять. Через це у соціально-економічних дослідженнях, знаходження та інтерпретації факторів є, як правило, лише першим завданням факторного аналізу. Друге завдання полягає у побудові так званої матриці факторних вагових коефіцієнтів, елементи якої визначають значення факторів (нових інтегральних індикаторів) для кожного об'єкта, що вивчається [20, с. 34].

Для визначення якості подання вихідних ознак за допомогою системи факторів потрібно ввести певний показник, який виступатиме мірилом цієї якості. Необхідно, щоб значення такого показника-критерія можна було визначати за коефіцієнтами матриці факторних навантажень. Найкращою матрицею факторних навантажень можна вважати ту, для якої побудований критерій набуває найбільше значення.

У факторному аналізі вихідні змінні повинні вимірюватись за допомогою шкали інтервалів. Це пов'язано з тим, що розрахунки базуються на використанні кореляційної (в загальному коваріаційної) матриці. Крім цього, подання змінних у вигляді лінійної комбінації скритих факторів і використання оцінок факторів через лінійні комбінації вихідних змінних неможливе для порядкових даних.

Не дозволяється використовувати в ролі вихідних даних також змінні, виміряні за дихотомічною шкалою. Адже кожна вихідна ознака є результатом дії щонайменше двох латентних ознак (однієї спільної та однієї характерної). Навіть якщо ці фактори також виміряні за дихотомічною шкалою, початкова ознака матиме вже чотири значення. Тому вони ніяк не можуть бути дихотомічними.

Арсенал сучасних методів факторного аналізу достатньо великий, тому вважаємо доцільним розглянути лише найбільш поширені методи.

Метод головних компонент загалом не відноситься до методів факторного аналізу, але має з ними багато спільного. Тому його часто розглядають саме у цій групі економіко-статистичних методів. Цей метод передбачає одночасне виділення всіх головних компонент, кількість яких дорівнює кількості вихідних ознак. При цьому допускається повне пояснення дисперсії вихідних ознак через виділені латентні фактори.

Метод головних компонент передбачає, що дисперсія початкових ознак пояснюється не повністю: частина її залишається нерозпізнаною як результат дії характерних чинників. Фактори виділяються послідовно – спочатку найбільш впливовий, слідом інший за значущістю і т.д. Виділення факторів припиняється, коли приймається рішення про достатність частки поясненої ними дисперсії.

Однофакторний метод Ч.Спірмена дозволяє виділити один генеральний фактор і одну характерну ознаку.

Біфакторний метод Г.Хользінгера ґрунтується на знаходженні двох латентних факторів і однієї характерної ознаки.

Центроїдний метод Л.Терстоуна дає можливість виділити декілька латентних факторів і декілька характерностей.

Крім наведених, існує ще велика група апроксимуючих методів, які дозволяють покращити розв'язки, отримані при використанні статистичних прийомів оцінювання випадкових величин.

Факторний аналіз одержав визнання, як універсальний метод компактного подання великих масивів статистичних і емпіричних даних. У даний час він широко використовується для обробки даних. Набір сучасних методик факторного аналізу достатньо великий, тому вважаємо доцільним розглянути лише найбільш поширені методи.

При оцінюванні надійності функціонування банків виникає необхідність класифікації. Це означає обґрунтування типології, періодизації, агрегації, знаходження репрезентативних об'єктів, визначення типу ситуації, виявлення найбільш істотних аспектів, що характеризують явище, побудову опису складних явищ та ін.

Сучасні методи багатовимірної класифікації, що розробляються в рамках досліджень по розпізнаванню образів, дозволяють здійснювати класифікацію об'єктів безпосередньо в багатовимірному просторі ознак, не вдаючись до попереднього угруповання – конденсації ознак. Проте успіх роботи з алгоритмами розпізнавання образів істотно залежить від попереднього відбору параметрів (ознак), за якими здійснюється таксономія. Результати автоматичної класифікації, враховують надмірно великий набір ознак, які не пройшли стадію попереднього аналізу, що виключає неістотні, другорядні ознаки, які можуть виявитися нестійкими, випадковими; до того ж вони часто важко піддаються змістовній інтерпретації.

Поєднання методів автоматичної класифікації з факторним аналізом дозволяє здійснювати таксономію не в просторі великого числа початкових ознак, а в просторі декількох більш ємних і характеристик-факторів, що добре інтерпретуються. Як правило, такий підхід у значній мірі полегшує інтерпретацію. Зокрема, з'являється можливість (якщо кількості факторів не більше, ніж три) використовувати наочні графічні способи демонстрації результатів [20,с.38].

Окрім використання при аналізі ознак таксономії, факторний аналіз знайшов досить широке застосування як метод попередньої обробки даних при побудові регресійних моделей. Оскільки методи факторного аналізу орієнтовані на отримання незалежних факторів, кількість яких істотно менша, ніж кількість початкових змінних, перехід від початкових змінних до факторів спрощує процедуру побудови регресійної моделі.

Узагальнюючи викладене, можна запропонувати наступний перелік конкретних завдань, при вирішенні яких доцільно використовувати методи факторного аналізу:

- мінімізація опису, тобто визначення основних аспектів відмінностей між об'єктами спостереження;
- формулювання та перевірка гіпотези про природу основних аспектів відмінностей між об'єктами;

- виявлення структури взаємозв'язків у групі ознак, перевірка гіпотези про взаємозв'язки і взаємозамінність ознак;

- зіставлення структури декількох груп ознак;
- побудова узагальненого показника (або групи показників);
- ранжування об'єктів спостереження;
- здійснення типологізацій об'єктів спостереження;
- перетворення вихідних даних для використання в інших моделях.

Надійність банків формується під впливом факторів, що визначають зовнішню й внутрішню стійкість банків. Внутрішня стійкість визначається таким рівнем функціонування, при якому забезпечується високий фінансовий результат, а зовнішня залежить від розвитку економіки країни.

Наявність різноманітних факторів, що впливають на банківську діяльність, робить необхідною їхню класифікацію, в основу якої можуть бути покладені такі ознаки:

- за масштабністю дії розрізняють фактори макросередовища та мікросередовища;
- за місцем виникнення: зовнішні й внутрішні;
- за належністю до досліджуваного об'єкта: ендогенні й екзогенні;
- за важливістю результату: основні й другорядні;
- за структурою: прості й складні;
- за часом дії: постійні й тимчасові;
- за тривалістю: короткострокові, середньострокові та довгострокові;
- за прогнозуванням передбачуваності: детерміновані, стохастичні й невизначені;
- за керованістю: регульовані й нерегульовані;
- за спрямуванням впливу: стимулюючі, стримуючі та нейтральні;
- за тісністю зв'язку: сильні, середні й слабкі;
- за характером впливу: впливають безпосередньо або опосередковано;
- за характером інформації: кількісні та якісні.

Наведена класифікація є проявом того, яким чином і у яких аспектах можна здійснити оцінювання надійності банківських установ, оскільки демонструє альтернативні підходи при її дослідження. Варто врахувати, що в класифікації наведені не всі напрямки вивчення факторів, а найцінніші при аналізі та доступні дослідникові.

Специфіка розвитку вітчизняної банківської системи, зокрема досить короткий період функціонування банків, необхідність працювати в умовах підвищеного ризику, пов'язану з економічною та політичною нестабільністю країни, незначні обсяги власного капіталу, відсутність достовірних кредитних історій позичальників, що значно ускладнює механізм кредитних операцій, також свідчить про підвищену необхідність визначення для українських банків факторів, що впливають на надійність функціонування.

З огляду на те, що банківська установа є одночасно й суб'єктом, і об'єктом відносин у ринковій економіці, все ж вона має можливості впливати на динаміку різних факторів, найбільш важливим являється їхній розподіл на фактори макросередовища та мікросередовища (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Фактори оцінювання надійності функціонування банків

Економічні явища, особливо в банківській практиці, досить складні, тому їх не можна відобразити за допомогою окремо взятого показника. У таких випадках необхідно використовувати систему, яку можна подати як сукупність взаємозалежних показників, що мають багаторівневу структуру й націлених на рішення конкретного завдання. Показники системи повинні бути пов'язані, розташовані з урахуванням певної послідовності й логіки. З огляду на особливості оцінювання надійності банківських установ, побудова системи показників повинна ґрунтуватися на певних методологічних принципах, зокрема показники повинні:

- бути адекватними економічному змісту діяльності банківських установ;
- якнайповніше відображати результати функціонування банківських установ;
- створюватися з урахуванням сформованої практики звітності, а також за

необхідності, отримуватись з додаткових джерел інформації;

- відображати не тільки внутрішні, але й зовнішні зв'язки;
- містити істотніші фактори, що піддаються формалізації;
- орієнтуватися не тільки на кількісні, але й якісні зміни;
- постійно вдосконалюватися й доповнюватися новими показниками

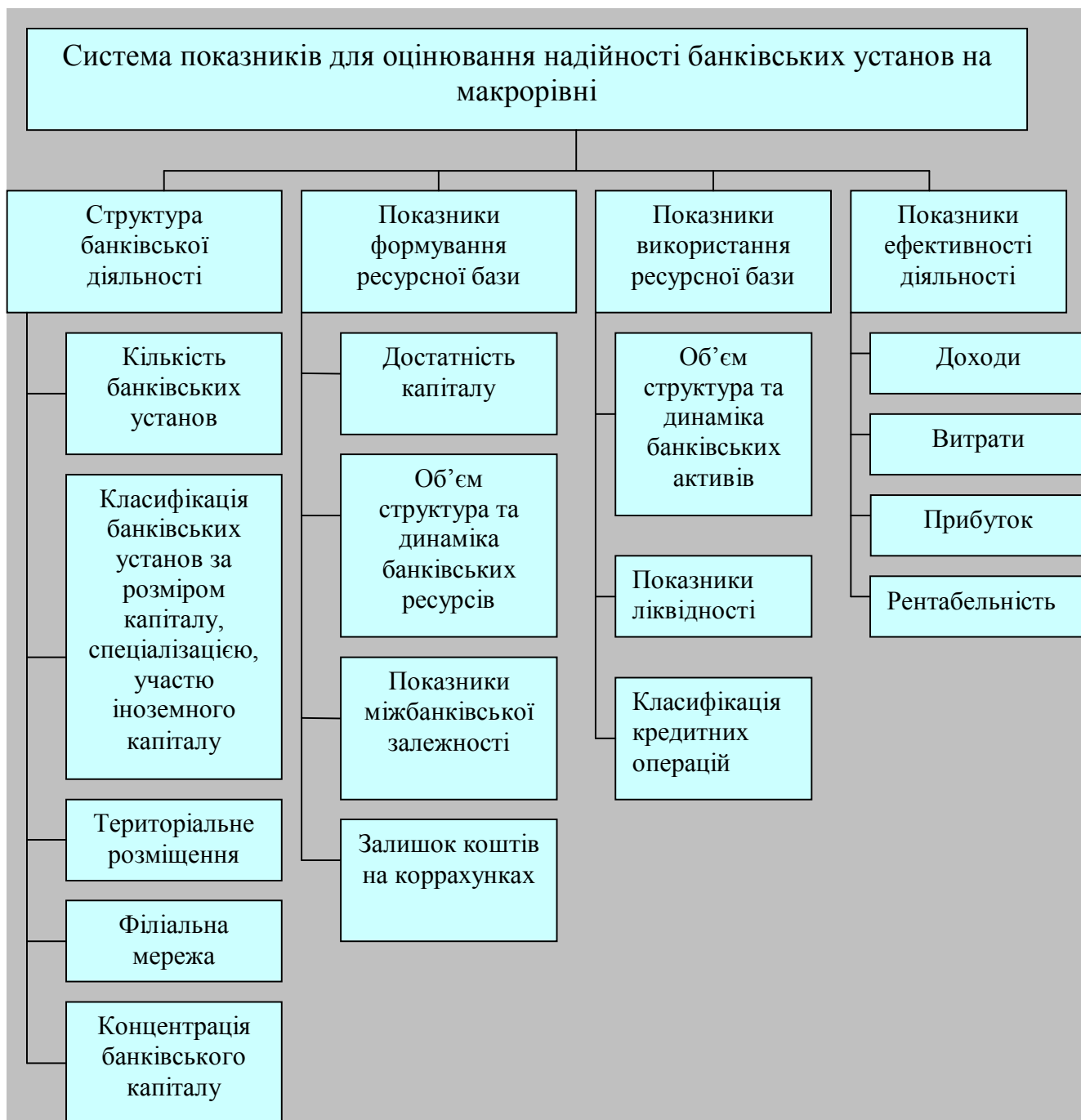
відповідно до розвитку напрямків роботи банківських установ;

- відображатись абсолютними, відносними та середніми величинами.

Всі показники системи повинні бути взаємозалежними, а визначення місця кожного повинне зумовлюватись його значимістю саме в цьому аспекті. Диференційований підхід до побудови системи дозволяє поглибити якісні характеристики діяльності, розглянуті в єдності основних групувальних ознак.

Згідно із запропонованими напрямками оцінювання функціонування банківських установ були виділені показники надійності макро- та мікросередовища. Такий підхід у наш час є актуальним, бо важливо, з одного боку, відповісти на запитання про ступінь надійності банківської системи загалом, а з іншого боку – досліджувати діяльність конкретної банківської установи.

Система показників для оцінювання надійності банківських установ на макрорівні (рис. 2.6) дає кількісну і якісну характеристику структури банківського сектора.

Рис. 2.6. Система показників для оцінювання, надійності банківських установ на макрорівні

Які пропонуємо використовувати чотири блоки підсистеми показників, кожен з яких характеризує відповідний аспект діяльності банківських установ.

Формування ресурсної бази банківських установ може досліджуватись за допомогою трьох груп показників, що характеризують обсяг власного капіталу банку, залучених та запозичених ресурсів. Структура банківських ресурсів у

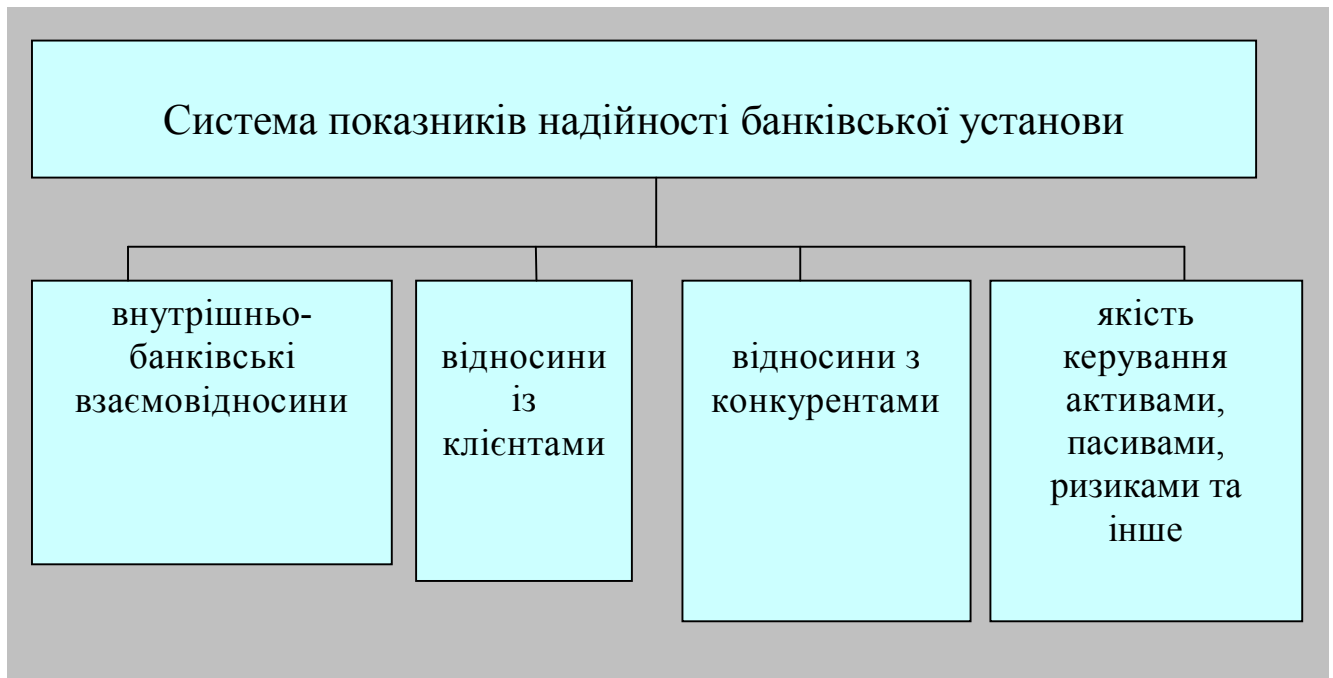

контексті надійності може показати основні джерела формування ресурсної бази.

Особливу роль у дослідженнях повинна відігравати оцінка ефективності діяльності. Загалом ефективність – складна економічна категорія, тому найбільш істотні характеристики, такі як багатомірність, динамічність, взаємозв'язок, знаходять своє відображення завдяки цій категорії. У загальному вигляді ефективність являє собою відношення результату до використаних ресурсів (або витрат). Співвідношення між динамікою результату й динамікою ресурсів (витрат) визначає характер економічного росту. При цьому прискорення темпу зростання результату над темпом зростанням ресурсів (або витрат) свідчить про переважно інтенсивний економічний розвиток.

Неможливо залишити поза увагою регулятор, який здійснює свої функції через зовнішнє регулювання, тобто регулювання банківської діяльності за допомогою інструментів прямого та опосередкованого впливу з метою забезпечення надійності банків. Дану функцію, як відомо, відповідно до законодавства виконує центральний банк. При цьому він використовує обов'язкові економічні нормативи, що дають змогу регулювати та оцінювати відповідність (невідповідність) окремих фінансових позицій банку нормам, а також виявити можливі ознаки незадовільного фінансового стану банку. Оцінювання надійності, в свою чергу, передбачає застосування відповідних систем та методик. Зрозуміло, що за допомогою економічних нормативів належна оцінка надійності банків неможлива, це, відповідно, вимагає, щоби центробанк застосовував комплексні системи.

На мікрорівні здійснюється оцінювання надійності окремих банківських установ на основі системи показників (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Система показників надійності банківської установи

Важливість наведеної класифікації полягає у тому, що на її основі можна моделювати діяльність банківських установ, здійснювати пошук резервів збільшення прибутку. Включені до системи показники взаємозалежні й дають комплексну оцінку надійності банківської установи. Однак слід відзначити, що підсистему фінансових показників варто виділити та вважати первинною стосовно соціальних і економічних показників.

Самостійну (ініціативну) оцінку здійснюють на основі власноруч обраної чи розробленої методики оцінки надійності функціонування. Саморегулювання (внутрішнє регулювання) передбачає поточне, оперативне управління за допомогою відповідних методів управління власним капіталом, активами та зобов'язаннями, прибутком, ліквідністю й платоспроможністю, ризиками.

Підсумовуючи вищенаведене, що зміни, у банківській сфері зумовлюють необхідність їхнього комплексного дослідження. Оптимізація та надійність функціонування цієї сфери забезпечується грошово-кредитним регулюванням, здійсненим на макрорівні, а також на мікрорівні шляхом саморегулювання в окремій банківській установі. За допомогою системи показників необхідно оцінити надійність банківських установ, що має велике значення для статистичного аналізу їхньої діяльності. Подальші дослідження показників

доцільно спрямовувати на побудову інтегральної оцінки надійності банку, а це і є заключним етапом аналізу.

Висновок до розділу 2

Запропоновано теоретико-методичні засади статистичного оцінювання надійності банків з позиції системного підходу як методу наукового пізнання. Банківська діяльність розглядається як цілісна система, що складається із взаємопов'язаних між собою підсистем, типових груп, кожна з яких займає визначене місце у системі та виконує конкретні функції. Нормальне функціонування банківських установ у цілому можливе тільки при визначених пропорціях і співвідношеннях між окремими підсистемами. Такий підходу дослідженні діяльності банківських установ не тільки розширює та поглиблює їх аналіз, але вносить якісні зміни в його зміст.

Статистичний підхід до оцінювання надійності дозволив: з'ясувати механізм процесів банківської діяльності; виявити чинники, які впливають на надійність функціонування банків; визначити основні напрямки розвитку. Комплексний статистичний аналіз та оцінювання надійності функціонування банків спрямований на забезпечення подальших перетворень у банківській сфері, підвищення прибутковості банків за умови підтримки ліквідності та ефективного управління банківськими ризиками.

Встановлено, що статистичне оцінювання надійності функціонування банків передбачає вивчення кількісної сторони процесів, що відбуваються в банківській сфері у нерозривному зв'язку з їх якісною характеристикою, визначення рівня його функціонування в умовах соціально-орієнтованої економіки. За результатами дослідження класифіковано функції статистичного оцінювання надійності банків:

– своєчасна оцінка, контроль, здійснення аналітичних розрахунків та прогнозування основних характеристик, аналіз впливу макроекономічних чинників на банківську діяльність;

– передбачення стану та розвитку банківської системи, її адаптації до змін умов діяльності, що відбуваються в економіці: формування ресурсної бази, становлення дієздатної кредитної системи, зростання рентабельності банківських операцій, підтримки ліквідності банківських активів, стабільності фінансового стану, зміцнення платоспроможності та побудова ефективної грошово-кредитної політики в країні;

– моделювання надійності функціонування банків за різними сценаріями, оцінювання можливих банківських ризиків, визначення основних альтернативних проектів та управлінських рішень щодо їх результатів діяльності.

Сформовано систему статистичних показників, що оцінюють надійність функціонування банку. Вона ґрунтується на положеннях і методах статистики, наукових принципах спостереження, обробки та аналізу статистичної інформації, тобто: уніфікованості, – відповідності відібраних показників банківської діяльності, встановлених нормативів та стандартів НБУ; система статистичних показників відповідає вимогам звітності банків. Система статистичних показників відображає особливості банківської діяльності. Вихідним пунктом при оцінюванні надійності являється вибір статистичної методології та системи показників, які представляють у комплексі інструментарій статистичного дослідження. Система показників характеризує умови, процес та результати функціонування банківських установ. Одна з вимог, до показників функціонування – достатня компактність, охоплення всіх сторін банківської діяльності, зв'язків та взаємозв'язків всіх елементів та вузлів системи.

Визначено фактори впливу на надійність банків та проведено класифікацію. Висвітлено методологічні основи та методичні підходи до факторного аналізу надійності функціонування банків як основи комплексного статистичного оцінювання. Доведено, що банківська система є одночасно й суб'єктом, і об'єктом відносин у ринковій економіці, в той же час вона впливає на динаміку різних факторів. Найбільш важливим є розподіл їх на фактори

макросередовища та мікросередовища. Однак не можна обмежуватися лише факторами внутрішнього характеру, оскільки банк – це органічна структура, досить тісно пов'язана з економічними та політичними процесами, які відбуваються у країні. Крім того, не можна опиратися на вихідні результати, отримані лише за допомогою проведення аналітичних процедур, оскільки економічні явища не завжди можуть розбиватися на певні складові, та й обов'язково потрібно встановити зв'язки між тими чи іншими процесами з метою більш повного та ґрунтовного визначення причини і наслідків змін у роботі банку.

Сформована концептуальна схема та методичні принципи статистичного оцінювання надійності функціонування банків. У свою чергу це дозволило здійснити комплексний статистичний аналіз за методом головних компонент його функціонування, виокремити фактори впливу на надійність функціонування. Результати відповідного аналізу слугували для проведення рейтингового оцінювання, як завершального етапу дослідження, та розглянуті у третьому розділі.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автором [98, 100, 103, 105].

РОЗДІЛ 3

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАДІЙНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ В УКРАЇНІ

3.1. Характеристика надійності функціонування банківської системи

Проблема надійності є актуальною і незмінною, її рівень є дуже важливим фактором, який визначає фінансовий стан банку, його можливість щодо розширення обсягів діяльності, а також показник надійності банку щодо ризиків. Формування ресурсної бази банків – одна з передумов стабільного функціонування банківської системи будь-якої країни. Складовою частиною банківських ресурсів є власні кошти (капітал) банку – це основа його діяльності, гарантій надійності, платоспроможності.

Як зазначалось у попередніх розділах, надійність є латентною величиною і потребує висвітлення за допомогою основних характеристик. Зупинимося більш детально на ліквідності балансу.

Незважаючи на значну увагу науковців і практиків до визначення стану ліквідності банківських установ і розроблення методів його прогнозування, в основному це питання розглядалось у розрізі окремого банку (на мікрорівні), а не всієї банківської системи. Слід зазначити, що підходи і завдання регулювання й прогнозування ліквідності окремого банку і банківської системи суттєво відрізняються. У цьому дослідженні основну увагу було приділено саме проблематиці управління ліквідністю на макрорівні, методам її прогнозування, механізмам та інструментам регулювання, а також напрямам удосконалення управління ліквідністю банківської системи в Україні.

Причому негативний вплив на діяльність банку має як недостатня, так і його надлишкова ліквідність. Низький рівень ліквідності банку обмежує платоспроможність, спричиняє втрату довіри клієнтів, зниження доступу та підвищення вартості зовнішніх джерел фінансування для підтримання ліквідності, а відповідно й фінансові проблеми. Враховуючи характер тісних взаємовідносин між банками через ефект «доміно», криза ліквідності одного

банку може поширитись на інші банки, створюючи загрозу дестабілізації усієї банківської системи країни. Надлишкова ліквідність свідчить про неспроможність банку ефективно розпоряджатися наявними вільними ресурсами і спричиняє збитки та проїдання капіталу. Надлишкова ліквідність усієї банківської системи знижує дієвість інструментів грошово-кредитної політики, її ефективність щодо досягнення поставлених цілей. Крім цього, надлишкова ліквідність створює так званий «інфляційний навіс» в економіці країни. Це пов'язано з тим, що інфляція є монетарним явищем, а тому без відповідного економічного зростання, середньо-і довгострокове розширення пропозиції грошей чинить тиск на ціни у напрямі їх зростання.

Зокрема, Е. Галицька, Л. Висоцька пропонують розглядати банківську ліквідність як трирівневу систему категорій, з такими елементами: ліквідність активів та ліквідність пасивів (1 рівень), ліквідність балансу банку та ліквідність банку (2 рівень), ліквідність банківської системи (3 рівень) [139, с. 20]. На нашу думку, доцільнішим є дослідження сутності банківської ліквідності на двох рівнях: мікрорівень (ліквідність банку, складовими елементами якої є ліквідність активів та балансу банку) та макрорівень (ліквідність банківської системи). Розмежування сутності банківської ліквідності на цих двох рівнях є принциповим для процесу управління ліквідністю, яке на мікрорівні здійснюється в кожному окремому банку шляхом саморегулювання з урахуванням чинних нормативних вимог, на макрорівні – через реалізацію регулятивних функцій центрального банку.

На нашу думку, ліквідність банківської системи є динамічним станом, який забезпечує своєчасність, повноту і безперервність виконання усіх грошових зобов'язань банківської системи. Банківська ліквідність, як динамічний стан, характеризується постійними змінами. Ці зміни, що відбуваються у стані ліквідності банківської системи, мають зовнішні ознаки, основні з яких узагальнені в табл. 3.1.

Слід зазначити, що в ринкових умовах неможливо зберегти достатній рівень ліквідності в усіх банках. Проте втрата ліквідності одного або кількох

банків ще не означає втрату ліквідності банківської системи країни. В цілому ліквідність банківської системи є складним явищем, яке визначається сукупною ліквідністю банківських установ другого рівня й обумовлюється багатьма факторами внутрішнього та зовнішнього впливу на мікро- та макро- рівні, що перебуває в постійній зміні та взаємозв'язку.

Таблиця 3.1

Характеристика змін у ліквідності банківської системи

Ознаки зменшення банківської ліквідності	Ознаки зростання банківської ліквідності
Зменшення обсягів коштів банків на кореспондентському рахунку; зростаючий (великий) попит на кредити рефінансування НБУ; підвищення залежності ресурсної бази від обсягів міжбанківського кредитування; зниження залишків готівки в касах банків; зростання відсоткових ставок на грошово-кредитному ринку	Збільшення обсягів коштів банків на кореспондентському рахунку; зростання попиту банків на стерилізаційні операції центрального банку та зменшення попиту на операції з рефінансування; зниження залежності ресурсної бази від обсягів міжбанківського кредитування; зниження відсоткових ставок на грошово-кредитному ринку

Зокрема, на мікрорівні дотримання банком належного рівня ліквідності залежить від таких основних чинників: відповідність структури активів і пасивів за строками та сумами; структури і стабільності депозитної бази; якість активів і достатність капіталу банку; стратегія управління ліквідністю; репутація банку тощо. Ліквідність банку визначається спроможністю адаптуватися до скорочення зобов'язань, здійснювати фінансувати зростання активів за мінімальною вартістю чи своєчасно ліквідувати активи за ринковою ціною.

Ліквідність банківської системи формується під впливом зовнішніх факторів загальноекономічного характеру, найважливішими з яких нині в Україні є: динаміка коштів Уряду на рахунках у Національному банку України, інтервенції центрального банку на валютному ринку, динаміка готівки в касах

банків та поза банками, результати використання Національним банком відповідних механізмів та інструментів регулювання грошово-кредитного ринку в попередньому періоді [136].

Одним із різновидів індикативного регулювання ліквідності банків та банківської системи в цілому є економічні нормативи, виконання яких відповідно до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні є обов'язковим для усіх банків України [75]. Серед 12 економічних нормативів, що використовуються у вітчизняній практиці банківського регулювання, 3 – нормативи ліквідності. Це свідчить про важливість, яка відводиться контролю за станом ліквідності банків у регулятивній діяльності Національного банку України (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Нормативи ліквідності банків, що застосовуються в Україні*

Показник	Розрахунок показника	Нормативне значення, %
Норматив миттєвої ліквідності (Н4)	Співвідношення суми коштів у касі та на кореспондентських рахунках до зобов'язань банку, що обліковуються за поточними рахунками	Щомісячно ≥ 20
Норматив поточної ліквідності (Н5)	Співвідношення активів первинної та вторинної ліквідності терміном погашення до 31 дня до зобов'язань банку з термінами виконання до 31 дня	Щодекадно ≥ 40
Норматив короткострокової ліквідності (Н6)	Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань з початковим терміном погашення активів та зобов'язань банку до 1 року	Щодекадно ≥ 20

*Джерело: узагальнено за [75]

Щодо зарубіжної практики застосування нормативів ліквідності, то вона має свої відмінності. Вони полягають у кількості та назві показників, що використовуються для аналізу ліквідності, методології розрахунку, граничних значеннях нормативних показників, у підходах до їх застосування (диференційованості, обов'язковості), періодичності розрахунку тощо

Наступною характеристикою є фінансова стійкість. Зокрема, аналіз методів оцінки фінансової стійкості вітчизняних банків свідчить про те, що багато внутрішніх банківських методик побудовано на основі коефіцієнтного аналізу. Дані методики передбачають:

- структурний аналіз для виявлення ризиків, викликаних особливостями структури активів, пасивів, позабалансовою позицією банку;
- оцінку рентабельності діяльності банку, а також його окремих операцій;
- оцінку достатності власного капіталу;
- аналіз кредитного ризику, ринкового ризику, ризику ліквідності.

Для кожного з коефіцієнтів емпіричним шляхом визначають діапазон значень, вихід за межі якого є тривожним сигналом. Зокрема, на основі такого підходу побудовано коефіцієнтний аналіз офіційних економічних нормативів НБУ. Проте не завжди факт дотримання економічних нормативів дає змогу зробити обґрунтований та достовірний висновок щодо належного рівня фінансової стійкості певного комерційного банку. Системи коефіцієнтного аналізу потребують значного обсягу інформації, їхньою перевагою є можливість реалізації за допомогою нескладних математичних розрахунків. Методики, базовані на коефіцієнтному аналізі, доцільно застосовувати як «генератори» тривожних сигналів для глибшого дослідження стійкості фінансового стану банку за допомогою перевірок на місцях чи статистичного аналізу.

Індикатори фінансової стійкості – це показники поточного фінансового стану і стійкості фінансових установ країни та їх контрагентів із сектору

корпорацій та сектору домашніх господарств. Індикатори включають як агреговані дані по окремих установах, так і показники, що дають уявлення про ринки, діяльності фінансових установ. Індикатори фінансової стійкості розраховуються і поширюються для використання в макропруденційному аналізі. Такий аналіз містить оцінку та контроль за сильними сторонами та вразливими місцями фінансових систем з метою підвищення фінансової стійкості, зокрема, зниження імовірності краху фінансової системи.

Щодо показників прибутковості, то значення коефіцієнта співвідношення дохідних активів і платних пасивів свідчить про те, що загалом рівень дохідних активів перебував на прийнятному рівні (граничні значення – 75– 100%), за якого банк здатний забезпечувати необхідний рівень дохідності для виконання зобов'язань за платними зобов'язаннями протягом довготермінового періоду. Проте варто зазначити, що у кожному конкретному випадку необхідно брати до уваги структуру і вартість ресурсної бази відповідного банку.

Значення таких важливих показників прибутковості, як рентабельність капіталу (ROE) та рентабельність активів (ROA) банків першої групи (Приватбанк, Райффайзен банк Аваль) загалом були прийнятними і відповідали оптимальним (ROA – 1–4%; ROE – 14–20%). А значення даних показників, які демонстрував Укрсиббанк, – незадовільними, й такими, що не відповідають оптимальним.

Варто зауважити, що значення показників ROA, ROE «найбільших» банків порівняно зі значеннями банків другої групи були вищими. Зокрема, це можна пояснити вищим рівнем дохідної маржі (оптимальними є межі – 8–20%), дохідності активів (оптимальними є межі – 8– 14%) і вищим значенням мультиплікатора капіталу (оптимальний діапазон – 8– 14%). Щодо впливу показника «фінансового важеля» на рентабельність активів, то загалом цей вплив позитивний, що свідчить про належне використання залучених коштів.

Слід зауважити, що в групі «великих» банків показник рентабельності капіталу знижується, а це значною мірою пов'язано з низькою ефективністю управління витратами, невисоким рівнем дохідної маржі. Банки намагаються компенсувати невисокий рівень дохідної маржі за рахунок клієнтів банку, а саме, встановлюючи відсоткові ставки за кредитами вище середньо ринкових значень, або ж за рахунок додатково залученого капіталу. Аналізуючи рівень рентабельності, варто звернути увагу на джерела формування прибутку. Позитивна оцінка рівня прибутковості може отримуватися, якщо прибуток формують здебільшого за рахунок процентної маржі та непроцентних доходів. Негативний висновок щодо прибутковості банку можна одержати, у разі тримання прибутку, в основному з операцій з цінними паперами, від торговельних операцій із валютою, за непередбаченими доходами, а також у зв'язку з відтермінуванням сплати податків. При цьому особливу увагу слід звертати на прибутковість активів від операцій (до сплати податків та формування резервів під активні операції), а також прибутковість активів після сплати податків. В окремих випадках при збитках від операцій банки показують позитивний фінансовий результат за рахунок зменшення розміру сформованих резервів без відповідного поліпшення якості активів.

У групі «середніх» банків протягом аналізованих років рівень капіталізації поступово підвищувався. Значення показника «імобілізації» активів підтверджує низхідну тенденцію, що свідчить, із одного боку, про зменшення захищеності капіталу основними засобами, а з іншого – позитивно відображається на рівні рентабельності активів. Зокрема, підтвердженням цього було підвищення показника ROA ТАС-інвестбанку і банку «Київ». Щодо показника ROE, то він також підвищувався в групі «середніх» банків, окрім Прокредит-банку. Показник «мультиплікатор капіталу» знижувався в оптимальному діапазоні. Показники чистої процентної маржі, процентного спреда в групі «середніх» банків мали висхідну динаміку, що позитивно

відображалося на рівні прибутковості даних банків. «Фінансовий важіль» у цілому позитивно впливав на рентабельність активів банків третьої групи.

Із огляду на зазначене відзначимо, що у функціонуванні даних комерційних банків, як показують дані показників за аналізований період, виявлено ряд проблем та недоліків. Зокрема, актуальними залишаються наступні:

1. Низький рівень капіталізації банків (особливо банків першої групи), який обмежуватиме можливості щодо нарощування обсягів кредитування (насамперед довготермінового) у період, коли реальна економіка вимагатиме дедалі вагомшої фінансової підтримки.

2. Низька якість активів. Оскільки основною частиною активів є кредитні вкладення, то відповідно підвищуються кредитні ризиків. Банківська система країни поступово нагромаджує зростання сукупного кредитного ризику, що зумовлене кредитною експансією попередніх років. Зокрема, більшу кредитну заборгованість мають банки першої групи, порівняно з банками другої групи, що свідчить про вищий рівень кредитних ризиків «найбільших» банків.

3. Дисбаланс у термінах та структурі активів і пасивів, що призводить до зниження рівня банківської ліквідності. У групі банків першої групи – найнижчі значення показника короткотермінової ліквідності, що свідчить про ризик ліквідності.

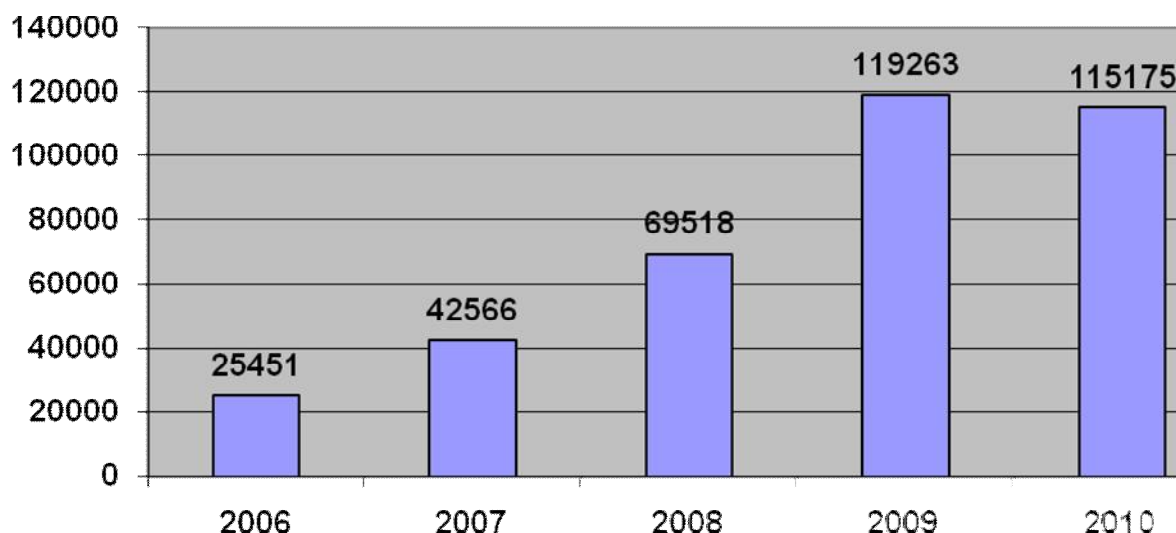
4. Рівень прибутковості банків є таким, що відповідає достатньому. Особливо високі показники прибутковості у банків першої групи. «Великим» банкам слід ефективніше використовувати залучені кошти і раціонально управляти витратами. Головною умовою забезпечення фінансової стійкості комерційних банків першої групи має бути нарощування капітальної бази.

Недостатність капіталу банківської системи України є одним з основних стримуючих факторів, розвитку фінансово-кредитного сектору в процесі виконаннями банками функції фінансового посередника в умовах світової

фінансової глобалізації. Перед більшістю вітчизняних банків гостро стоїть потреба збільшити власний капітал, оскільки його обсяг значно нижчий з капітал банків європейських країн. Фінансова основа банківської системи України потребує зміцнення. Розв'язання проблеми капіталізації дозволить забезпечити надійність усієї економічної системи й позитивну динаміку її подальшого розвитку.

В загальному обсязі власного капіталу банківської системи (рис. 3.1) за станом на 1 січня 2010 р. найбільшу частку займає власний капітал групи найбільших банків – 61,1%, 15,7% – власний капітал групи великих банків і 12,9% та 10,4% – власний капітал малих і середніх банків.

Головна складова власного капіталу банку – це його статутний капітал, оптимальний рівень якого має становити 15–50% власного капіталу, що є свідченням помірної залежності від акціонерів банку і достатньої наявності власного капіталу для інвестування в розвиток банківської установи [37]. Формування статутних фондів банків здійснюється відповідно до законів України «Про господарські товариства», та «Про цінні папери та фондову біржу» шляхом випуску і відкритого продажу іменних (простих та привілейованих) акцій – для банків у формі ВАТ, ПАТ, ЗАТ чи за рахунок внесків коштів засновників у вигляді паїв, розмір яких визначає ступінь відповідальності кожного з них, – для банків у формі ТзОВ [42]. Емісія і розміщення банком, заснованим у формі акціонерного товариства, акцій дають йому змогу сформувати акціонерний капітал, організаційно-правовою формою якого виступає статутний фонд (статутний капітал), завдяки якому реалізуються права власників банку на дохід і на управління банком.

Рис. 3.1. Динаміка загального обсягу власного капіталу банківської системи України в 2006-2010 рр. [124]

Потрібно зауважити, що у процесі формування резервного капіталу для банку важливо визначити оптимальні розміри відрахувань з прибутку, що є необхідною умовою для створення достатніх резервів з метою забезпечення ефективної діяльності банку.

У процесі діяльності банківські установи створюють також загальні резерви для відшкодування непередбачених ризиків за рішенням і в порядку, визначеному вищим органом управління банку з урахуванням вимог чинного законодавства шляхом відрахувань із чистого прибутку. Зауважимо, що резерви, сформовані банками під виявлене погіршення якості певних видів активів або зобов'язань, не зараховуються до власного капіталу банку. Крім цього, до складу власного капіталу банку входять також спеціальні фонди й резерви, призначені для розширення й розвитку банківської діяльності, вирішення питань матеріального стимулювання працівників і соціального розвитку. Порядок створення й використання спеціальних фондів встановлюється загальними зборами акціонерів згідно з вимогами чинного законодавства, а джерелом формування таких спеціальних фондів є чистий прибуток банку.

До складу власного капіталу банку входить ще й така складова, як результат переоцінки основних засобів і нематеріальних активів. Її поява стає можливою в результаті дозволеного проведення переоцінки банками своїх фіксованих активів зі зміною їхньої ринкової вартості, а також за рахунок довгострокового володіння деякими активами, вказаними у балансі за первинною вартістю їхнього придбання. Результати таких операцій відображаються у банківському балансі як резерв переоцінки і зараховуються до складу регулятивного капіталу банку в розмірі, визначеному оцінною комісією та підтвердженому аудитором за умови проведення оцінювання майна з визначенням ринкової або поточної вартості витрат на основі використання порівняльного чи витратного підходів [48, с. 9]. Необхідно підкреслити, що особливої уваги потребує оцінка збільшення резервів переоцінки основних засобів банку, що прослідковується у групах великих і середніх банків. Згідно з Базельською угодою про капітал, результати переоцінки основних засобів і цінних паперів довгострокового володіння повинні зараховуватися до капіталу другого рівня за умови одержання реальної, адекватної оцінки активів з повним відображенням можливого коливання цін і примусового продажу об'єктів при наявності розвиненого фінансового ринку. Сучасний вітчизняний ринок нерухомості перебуває на не достатньому рівні, тому й переоцінка основних засобів не завжди реально відображає їхню ринкову вартість, а здебільшого вона зумовлює лише необґрунтоване підвищення цієї вартості, а отже й величини власного капіталу банку. Тому коригування регулятивного капіталу банку на величину результатів переоцінки основних засобів попереджає штучне та невиправдане його завищення.

Одна з важливих складових і внутрішніх джерел формування власного капіталу банку – це прибуток, який створюється як залишок чистого прибутку після виплати нарахованих дивідендів, відрахувань у загальні резерви, резервний фонд та в інші резерви банку. Згідно з вимогами фінансового обліку

нерозподілений прибуток банку показує результат минулих років, результат попереднього року, що очікує затвердження зборами акціонерів і результат поточного року. Залишок нерозподіленого прибутку за попередній рік залежить переважно від розміру дивідендів, які мають бути виплачені акціонерам. Залишок нерозподіленого прибутку за минулий рік залежить переважно від розміру дивідендів, які повинні бути виплачені акціонерам. Висока питома вага результату минулих періодів, безперечно, є підтвердженням ефективної роботи банку в минулому, а її зменшення у звітному році свідчить про використання цих коштів на певні потреби розвитку банку.

Як підсумок, зауважимо, що особливості формування банками власного капіталу зумовлені організаційно-правовою формою здійснення банківської діяльності. Різні за величиною активів банки мають неоднакові можливості щодо формування власного капіталу, але одна з важливих проблем для всіх банківських установ – це нерозвиненість вітчизняного фондового ринку, і як результат – відсутність на ньому банківських акцій. Зміна організаційно-правових форм банків із закритої на відкриту позитивно вирішить проблему, підвищить прозорість власності вітчизняних банків, зумовить зростання активності банків на фондовому ринку. Якісним виміром сформованого власного капіталу банків є рівень капіталізації, аналіз якого відображає ступінь забезпеченості банківських установ капіталом та рівень його захищеності від ризиків.

Проблема нарощення обсягів банківського капіталу держави згідно з ростом її економічного потенціалу завжди була й залишається актуальною для ринкової економіки. Не є виключенням у цьому питанні й банківська система України, основні цілі розвитку якої сьогодні визначаються пріоритетними завданнями євроінтеграційних і глобалізаційних процесів. В економіці країни, з ними тісно пов'язані значні зміни, фінансовою основою яких є економічна безпека банківської системи.

Головне завдання для вітчизняної банківської системи на найближчі роки полягає в забезпеченні капіталу банків на рівні, адекватному потребам яка інтенсивно зростаючої економіки. Ефективним механізмом успішного виконання поставленого завдання має стати побудова ринкової моделі достатнього збільшення капіталу банківського сектору за умови вдосконалення існуючих правових умов діяльності й бізнесу, послаблення адміністративної тиску й примусових заходів.

Очевидно, що саме достатній обсяг власного капіталу (як грошових коштів, так і вираженої у грошовій формі вартості ліквідного майна) забезпечує економічну самостійність, фінансову стійкість, активну та прибуткову діяльність на ринку фінансових послуг як кожного банку зокрема, так і банківської системи країни загалом. Варто підкреслити, що перспективи нарощення власного капіталу банківськими установами значною мірою залежать від загальноекономічної ситуації у державі. Зрозуміло, що за умов нестабільного економічного зростання, неможливо підвищити рівень капіталізації банківської системи та підвищити прибутковість банківської діяльності.

Так, фахівці Всесвітнього банку, які проводили дослідження вітчизняного фінансового ринку, стверджують: «Банківська система України не виконує ролі ефективного провідника капіталу в економіку держави і поки не здатна фінансувати її стійке зростання» [185, с. 59]. Сучасний рівень капіталізації українських банків є ще недостатнім для забезпечення банківською системою стійкого зростання економіки необхідними за обсягами, ціною і строками ресурсами. Тому для банківських установ України пріоритетними завданнями залишаються нарощення обсягів власного капіталу, адекватного властивим банкам ризикам, поліпшення його якості та підвищення рівня капіталізації.

Існує три основних підходи до визначення поняття «капіталізація»:

- метод оцінки вартості майна підприємства, фірми за розміром доходу, прибутку, який вони приносять;
- спрямовування частини прибутку на збільшення власного капіталу банку (реінвестування чистого прибутку);
- спосіб збільшення статутного капіталу шляхом перерозподілу власного капіталу.

Отже, поняття «капіталізація» є складним й неоднозначним: його доцільно досліджувати і як процес використання доданої вартості для нарощення капітальних потужностей суб'єктів ринку, і як критерій визначення ринкової вартості їхніх акцій чи власного капіталу. На нашу думку, сутність капіталізації формують економічні відносини між різними суб'єктами ринкового середовища щодо створення, оцінювання й використання їх прибутку та капіталу. Для одержання адекватної оцінки економічних процесів, які відбуваються в банківській діяльності, вважаємо за потрібне виділити такі теоретичні поняття, як пряма й зворотна капіталізація банку. Пряма капіталізація банку – це трансформація, перетворення вартості, тобто є безпосереднім поповненням власного капіталу банку за рахунок реінвестування певної частини його чистого прибутку. Зворотна капіталізація - це процес оцінювання, визначення вартості банківської установи на основі реального доходу, прибутку, який вона формує, здійснюючи активні операції й займаючи певну позицію на ринку фінансових послуг. Також капіталізація при певних обставинах може бути перетворена банком з різних міркувань на фіктивну капіталізацію, сутність якої виявляється в низькій якості елементів власного капіталу, що може привести до завищення його розміру.

Аналізуючи рівень капіталізації банків, котрі належать до групи «найбільших», варто зауважити, що відповідно до значень показників та їх тенденцій рівень достатності капіталу даних банків протягом останніх двох років знижується. Зокрема, Приватбанк, Укрсиббанк потребують додаткової

капіталізації, особливо, зважаючи на зростання обсягів кредитного портфеля та «недоброякісних» активів. «Найбільші» банки мали вищий рівень кредитної заборгованості порівняно з банками другої групи і нижчий рівень забезпеченості кредитів. Щодо показників прибутковості, то значення коефіцієнта співвідношення дохідних активів і платних пасивів свідчить про те, що загалом рівень дохідних активів перебував на прийнятній межі (граничні значення відповідно – 75 – 100%), яка дозволяла банку забезпечувати необхідну дохідність для виконання зобов'язань за платними зобов'язаннями протягом довготермінового періоду. Проте варто зазначити, що у кожному конкретному випадку необхідно брати до уваги структуру і вартість ресурсної бази відповідного банку. Значення таких важливих показників прибутковості, як рентабельність капіталу (ROE) та рентабельність активів (ROA) банків першої групи (Приватбанк, Райффайзен банк Аваль) загалом були прийнятними і відповідали оптимальним (ROA – 1–4%; ROE – 14–20%). Значення показників, які демонстрував Укрсиббанк, були незадовільними, й такими, що не відповідають оптимальним. Також варто зауважити, що значення показників ROA, ROE «найбільших» банків порівняно зі значеннями банків другої групи були вищими. Зокрема, це можна пояснити вищим рівнем дохідної маржі (оптимальними є межі – 8 – 20%), дохідності активів (оптимальними є межі – 8 – 14%) і вищим значенням мультиплікатора капіталу (оптимальний діапазон – 8 – 14%). Щодо впливу показника «фінансового важеля» на рентабельність активів, то загалом цей вплив позитивний, що свідчить про належне використання залучених коштів.

Слід зауважити, що в групі «великих» банків показник рентабельності капіталу знижується, а це значною мірою пов'язано з низькою ефективністю управління витратами, невисоким рівнем дохідної маржі. Банки намагаються компенсувати невисокий рівень дохідної маржі за рахунок клієнтів банку, а саме, встановлюючи відсоткові ставки за кредитами вище середньоринкових

значень, або ж за рахунок додатково залученого капіталу. Аналізуючи рівень рентабельності, варто звернути увагу на джерела формування прибутку. Позитивна оцінка рівня прибутковості можна отримати, якщо прибуток формують здебільшого за рахунок процентної маржі та непроцентних доходів. Негативний висновок щодо прибутковості банку може бути одержаний, коли прибуток отримано в основному від доходів за операціями з цінними паперами, від торговельних операцій із валютою, за непередбаченими доходами, а також у зв'язку з відтермінуванням сплати податків. При цьому особливу увагу слід звертати на прибутковість активів від операцій (до сплати податків та формування резервів під активні операції), а також прибутковість активів після сплати податків. В окремих випадках при збитках від операцій банки показують позитивний фінансовий результат за рахунок зменшення розміру сформованих резервів без відповідного поліпшення якості активів.

Слід зауважити, що в процесі визначення рівня капіталізації банків досить проблемними є не тільки кількісні показники обсягу власного й статутного капіталів, а і якісні, які насамперед стосуються структури власного капіталу й достовірної оцінки окремих його складових. У багатьох банках якість власного капіталу низька, оскільки значна його частина сформована не в грошовій формі. Дуже часто банківські установи з метою досягнення необхідного розміру власного капіталу й дотримання показників його адекватності вдаються до таких заходів штучного нарощення обсягів капіталу, як внесення переоцінки основних коштів, нарахованих, але не сплачених відсотків; проведення операцій по придбанню в інсайдерів основних коштів, у яких немає гострої потреби в цінах, значно нижчих від ринкових; надання на пільгових умовах довгострокових кредитів інсайдерам або особам, які номінально не є ними; здійснення недоходних інвестицій в цінні папери «неасоційованих», «недочірних» підприємств і ін. Ріст таких складових власного капіталу банку й здійснення відповідних активних операцій при певних обставинах призводить

до штучного нарощення власного капіталу, а отже, і до невиправдано завищеного рівня капіталізації банку – формування фіктивної капіталізації.

Проблему реальної й фіктивної капіталізації порушує у своїх дослідженнях професор А. А. Гриценко. Він зазначає: «Слід чітко розрізняти поняття реальної та фіктивної капіталізації банків. Перша полягає в перетворенні реальної вартості на капітал, а капіталізація фіктивна пов'язана з представленням вартості в цінних паперах і має відрізнятися від реальної теоретично»[21, с. 38]. Безпосереднім проявом сутності фіктивної капіталізації є завищена банками оцінка власного капіталу, які можуть успішно й ефективно функціонувати на ринку й мати високу прибутковість. Згодом така завищена вартість власного капіталу банків накопичується, зростає (відбувається безболісне формування фіктивної капіталізації), і нарешті її розмір не відповідає реальній капіталізації (фактичному обсягу власного капіталу), тобто виявляється, що дійсний обсяг власного капіталу банку є не тільки дещо завищеним, а просто нереальним. Враховуючи це, подальше існування таких банків стає неможливим через виникнення проблем втрати ліквідності й платоспроможності й значне погіршення фінансової стійкості, яка в кінцевому результаті приводить до неминучого банкрутства й втрати власного капіталу..

На сьогодні виконання завдання виявлення фіктивної капіталізації банків є досить складним. Система бухгалтерського обліку й звітності, чи Міжнародні стандарти обліку не забезпечують повного захисту від можливого штучного нарощення власного капіталу й неадекватної фінансової звітності в тій ситуації, яка реально склалася в банках. Очевидно, що завищення обсягів власного капіталу дає можливість банкам легко виконувати економічні нормативи достатності капіталу, залучати додаткові кошти клієнтів і підвищувати інвестиційну привабливість а імідж банку на ринку. Разом з тим, дійсна, реальна адекватність капіталу таких банків і банківської системи взагалі знижується, різко зростає наднормативний ризик активних операцій, який

переноситься на підприємства й населення, які розмістили свої кошти в цих банках. Таким чином, для запобігання виникнення подібних ситуацій вважаємо за доцільне розглянути основні способи штучного збільшення власного капіталу за рахунок окремих його складових.

Отже, першим для дослідження можливих маніпуляцій з обсягами власного капіталу виберемо статутний капітал банку. Це обумовлено його значимістю й високою питоною вагою у власному банківському капіталі, а також відносною простотою можливостей для штучного нарощення розмірів. Розрізняють два види збільшення статутного капіталу банку: 1) шляхом внесення нових активів; 2) за рахунок перерозподілу пасивів. Зазвичай, внесення одного або декількох видів активів супроводжується як звичайно адекватним ростом величини банківського балансу, який в ідеалі можна вважати розширенням потенційних можливостей банку. Однак, дуже часто такі активи не мають реальної вартості, тобто їх важко реалізувати на ринку за тою ціною, яка відображена в балансі, вони не приносять прибутку, а отже, відбувається штучне збільшення і балансу, й величини власного капіталу банку. Найпоширенішими ознаками такого приросту власного капіталу банку є: збільшення векселів маловідомих підприємств у портфелі банку; надання міжбанківських кредитів значних розмірів невідомим банками-нерезидентам, зареєстрованим в офшорних зонах. Реально можна виявити такі операції, використовуючи динаміку залишків на рахунках конкретних позичальників і цінних паперів.

Збільшення власного капіталу за рахунок перерозподілу залучених пасивів звичайно не змінює валюти балансу банку, але разом з тим свідчить про його збільшення, хоча реального розширення можливостей банківської установи для кредитування або інвестування не відбувається. Такі внутрішні диспропорції балансу, як незначні залишки коштів на рахунках клієнтів і невисока питома вага кредитного портфеля в активах банку при більших обсягах капіталу, теж є

підтвердженням потенційної невідповідності розміру власного капіталу його реальному наповненню.

Ще однією складовою власного капіталу, яка певним чином зазнає можливих маніпуляцій, що призводить до невиправданого нарощення обсягів капіталу, є переоцінка основних коштів і нематеріальних активів банку. Процедура переоцінки передбачає визначення нової вартості основних коштів, нематеріальних активів з урахуванням сформованої ціни аналогічних об'єктів на ринку за останній час. Відзначимо, що сучасна практика збільшення резервів переоцінки банками приводить до виникнення ряду проблем, серед яких [146, с.11]:

- неможливість точного визначення ринкової вартості будівлі, поки вона не буде продана. У таких випадках ревальвація базується на оцінці, яка прямо залежить від непередбачуваного спекулятивного житлового буму;
- можливість погіршення фінансового стану банківської установи й одержання помилкового враження про благополучну капітальну базу в результаті спроби «прикрасити» баланс шляхом невиправданої переоцінки необоротних активів. Ріст власного капіталу за рахунок доходів від операцій з переоцінки активів приводить до збільшення заборгованості зі сплати податків у бюджет, який, безперечно, супроводжується відливом грошової готівки з банку;
- висока ймовірність переоцінки банком нереальних (неіснуючих) активів (найчастіше це стосується цінних паперів).

В цьому контексті доцільно, на наш погляд, скористатись досвідом американських банків, які після банківської кризи 80-х рр. ХХ ст. не практикують зарахування результатів переоцінки активів до складу власного капіталу банківських установ. Сьогодні Національний банк України пропонує банкам враховувати у складі власного капіталу лише 20% переоцінки основних засобів, хоча Асоціація українських банків вважає, що в разі прийняття такої

постанови за умови необхідності нарахування на суму дооцінки відстроченого податку на прибуток (25%) кожна наступна дооцінка активів буде для банків збитковою (5% від суми переоцінки), а банки, які таким шляхом досягали збільшення власного капіталу, виявляться недокапіталізованими [161, с. 8]. Тому, питання зарахування результатів переоцінки активів банку до складу власного капіталу потребує вирішення на законодавчому рівні.

Звернемо увагу на те, що зведення розмірів власного капіталу банків до фактичних значень потребує розробки й затвердження відповідної методики його оцінювання, яка буде сприяти підвищенню надійності й стабільності банківської системи й подальшої її капіталізації. Усі заходи, які вживаються наглядовими органами щодо підвищення прозорості власного капіталу банків, справедливого його визначення й прагнення до створення рівних умов і стерилізації конкурентних переваг банківських установ, які не володіють реальним капіталом, взагалі мають дуже велике позитивне значення як для банківської системи, так і для економіки України загалом. На нашу думку, дії наглядових органів щодо очищення вітчизняного банківського сектору від штучно створеного капіталу не будуть повною мірою ефективними доти, поки величина власного капіталу банку буде визначатися на основі балансового методу, який базується на недостатній інформації й не відображає реальності вартості активів і пасивів банку. В основі таких розрахунків повинен бути ринковий метод, який дає можливість враховувати коливання й зміни процентних ставок, валютних курсів й інших факторів впливу фінансового ринку.

Хоч значення відношень власного капіталу банків до основних макроекономічних показників є низькими, загалом його обсяг адекватний поточному рівню розвитку економіки країни. Зауважимо, що досягнутий рівень банківської капіталізації на сьогодні вважається ще недостатнім, і це

призводить до закономірних кількісних обмежень, яких зазнає банківська система при виконанні властивих їй функцій щодо забезпечення економіки країни необхідними фінансовими ресурсами.

На нашу думку, недоцільним та економічно необґрунтованим є порівняння рівня капіталізації вітчизняної банківської системи з аналогічним показником банківських систем розвинутих країн світу, оскільки сумарний сплачений статутний капітал усіх українських банків приблизно дорівнює обсягу капіталу одного з провідних німецьких банків "Deutsche Bank Group". Теоретично всю банківську систему нашої держави може викупити один великий банк Німеччини. Враховуючи те, що в найближчому майбутньому в світовому банківському товаристві зможуть ефективно діяти банки, які володіють активами не меншими, ніж 200 млрд. дол., нагальною потребою для вітчизняних кредитних установ залишається збільшення рівня їхньої капіталізації.

Слід також зауважити, що стан капіталізації кожного банку зокрема і банківської системи загалом залежить від адекватного зростання активів та власного капіталу кредитних установ.

Незбалансованість динаміки власного капіталу й активів банківського сектору свідчить про зростання рівня ризиковості діяльності, посилення загрози зниження надійності банків та безперечне обмеження можливостей для їхнього стабільного розвитку в перспективі. Серед основних причин виникнення цієї негативної тенденції слід назвати такі: приділення недостатньої уваги банками нарощенню обсягів власного капіталу, адекватного ризикам здійснюваних ними операцій; погіршення структури активів внаслідок збільшення частки високо ризикових операцій.

3.2. Аналіз тенденцій розвитку та особливостей розміщення банків в країні

Формування структури банківського сектора національної економіки ще не завершено, оскільки здійснюється перехід на якісно новий рівень його розвитку. Розширюються зв'язки між банками й іншими кредитними організаціями, посилюються процеси оздоровлення банківської системи у зв'язку із запровадженням жорсткої процедури контролю й нагляду з боку НБУ за діяльністю банків.

У процесі формування сучасної банківської системи України можна виділити наступні етапи :

Перший етап 1989 – 1992 рр. – це процеси перереєстрації та реорганізації. У період економічних реформ, які розпочались у 1989 – 1992 рр. в Україні в основному сформувалася нова банківська система.

У жовтні 1991 року Національний банк починає перереєстрацію комерційних банків України, що були зареєстровані ще Держбанком СРСР. Комерційні банки, створені спочатку на базі капіталів великих державних об'єднань і міністерств, активно включалися в обслуговування окремих секторів економіки, тим більше, що високий попит на банківські послуги знімав проблему формування клієнтської мережі. Надприбутки банків пояснювалася не стільки їхньою успішною діяльністю, скільки паралельним існуванням зовсім різних за умовами функціонування капіталу секторів економіки – державного й приватного. Банки виконували свої функції в повній відповідності з визначенням – посередник. Прибуток отримувався з будь-якої різниці в ціні на всі види послуг. Основні банківські фінансові інструменти, такі як депозитні ставки, відсотки за кредит й носили явно інфляційний характер. Очікувані доходи від використання цих інструментів були орієнтовані на здешевлення національної валюти в господарському обороті країни. У цей же період галузевий капітал, тобто, частка капіталу, вкладеного у комерційні банки різними державними установами, поступово витісняється ринковим капіталом спільних та малих підприємств, акціонерних товариств. Державні банки «Промінвестбанк», «Агропромбанк», «Укрсоцбанк»

акціонуються, а точніше, приватизуються персоналом банків та великими клієнтами.

Другий етап 1992 – 1993 рр. – виникнення банків «нової хвилі». На цьому етапі, з різних бюджетних і позабюджетних фондів та диверсифікації пасивів діючих банків виникає низка комерційних банків, таких як «Аваль», «Інко» (отримує самостійність від Москви), «Відродження», «Трансбанк» та інші. У комерційних банках спостерігалось подальше, зменшення частки «міністерського» капіталу, що спричинила постанова Кабінету Міністрів «Про передачу міністерських пакетів акцій на управління до Міністерства фінансів України». Цією постановою передбачалося, що Міністерство фінансів України буде одержувачем дивідендів за акціями, що належать іншим міністерствам. Зрозуміло, це не влаштовувало власників акцій, і вони поспішили вилучити свої кошти із комерційних банків та інших акціонерних товариств. У цей же час спостерігалось масове народження дрібних «кишенькових» банків. Протягом року їх було зареєстровано більше сотні, значна частина з них мала приватний капітал, але цей капітал був надто мізерним, щоб забезпечити ліквідність банку.

Розвиток банківської системи йшов без будь-якої концепції, прийнятої державою. Сукупна частка активів вітчизняних банків у ВВП досягала тільки 40% (для порівняння – у розвинувених країнах більше 80%). При настільки малій капіталізації вітчизняна банківська система могла розвиватися тільки за рахунок спекулятивних ризикованих операцій. На підтвердження цього відзначимо, що до 1992 року основною операцією банків було кредитування. Головним чином вони спеціалізувалися по видачі готівки та по короткотерміновому кредитуванню, особливістю якого було здійснення під рух оборотних коштів підприємств. В 1993 - 1994 роки помітну роль стали відігравати операції з іноземною валютою, спекулятивні операції із приватизаційними і цінними паперами. У результаті економічної й політичної нестабільності більшість банків виявляло цікавість до цінних паперів винятково через можливість проведення короткострокових спекуляцій. Слід зазначити й те, що після зняття НБУ обмежень на величину процентних

ставок по кредитах і депозитах банки почали видавати позички під штучно завищені ставки. Попит на кредит був нееластичний – позики брали за будь-якою ціною. Як відомо, для банку привабливими вважаються короткострокові позики, видані винятково діловим фірмам, оскільки при нормальному стані ділової активності самопогашаються. У період економічного спаду при зменшенні ділової активності такі позички цю властивість втрачають. Банківський сектор продовжував розвиватися, але винятково в кількісному напрямку, тому НБУ був змушений обмежити ріст комерційних банків введенням в 1993 році нового значення мінімальної величини статутного капіталу.

Комерційні банки непогано заробляли на гіперінфляції 1992 - 1994 рр., використовуючи цей зовнішній незалежний від них фактор. Вкінці 1992 року в реєстрі НБУ нашої держави зафіксовано 133 банки, ліквідовано 3 банки. Наприкінці 1993 року у книзі реєстрації вже 211 банків, ліквідовано протягом цього року ще 6 банків.

Третій етап 1994 – 1996 рр. – це етап банкрутства. Активізація роботи Національного банку України з побудови чіткої системи регулювання діяльності комерційних банків співпала з періодом призупинення інфляційних процесів, які були основним джерелом безбідного існування цілої низки комерційних банків. Ці банки не були готові до більш жорсткого контролю з боку НБУ, до зміни кон'юнктури фінансового ринку, до централізованого управління банківською системою, що поставило їх на межу банкрутства. Багато банків у цей період було ліквідовано: в 1994 році збанкрутували та були ліквідовані 11 банків; у 1995 році вже 20 – банків банкрутів, серед яких були найбільші комерційні банки – «Інко», «Відродження», «Економбанк», «Лісбанк»; у 1996 році прямими банкрутами стали 45 банків, а ще 60 опинилися у стані прихованого банкрутства. Процес масового банкрутства комерційних банків ускладнив функціонування не тільки банківської системи, а й позначився на всій економічній системі, була підірвана довіра до банківської системи у вкладників. Для цього періоду характерні й інші процеси, які істотно

впливали на структуру банківської системи України. Так, на кредитно-фінансовому ринку України починають працювати іноземні банки та їхні представництва (всього їх було зареєстровано 14).

Четвертий етап 1996 – 2001 рр. – стабілізація та впровадження національної валюти. Для цього етапу є характерною боротьба Національного банку з інфляційними процесами, створення сприятливих умов для проведення грошової реформи і введення в обіг національної грошової одиниці – гривні. Також у цей період посилювався контроль за діяльністю комерційних банків із боку НБУ.

П'ятий етап 2001 – 2010 рр. – розпочався із прийняттям нового Закону України «Про банки і банківську діяльність». Головна стратегічна мета комерційних банків у цей період – проведення комплексу управлінських, кадрових, технологічних та технічних перетворень для забезпечення умов розвитку банку як стабільного фінансового інституту, здатного зайняти лідируючі позиції на ринку фінансових послуг.

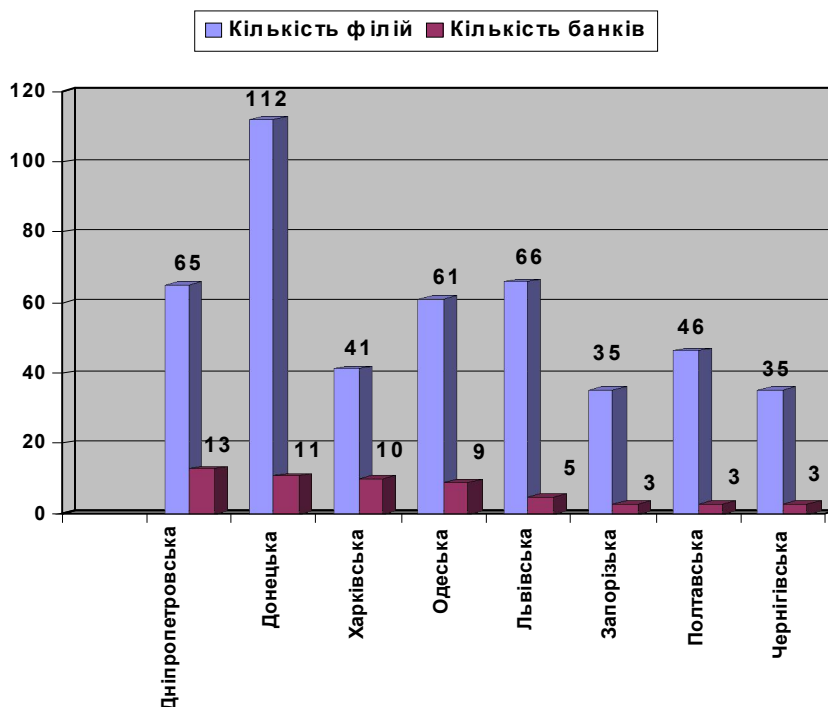
За час становлення та розвитку банківської системи України досить чітко виявилась диспропорція регіонального територіального розміщення банків, яка зумовлює, у свою чергу, особливості рівня банківського обслуговування, цінової політики, фінансові результати діяльності банків. Як наслідок виникає диспропорція у русі грошових потоків, вплив на соціально-економічний розвиток окремого регіону.

Щоб дослідити особливості розвитку банківської системи України в регіональному аспекті та її вплив на соціально-економічний розвиток областей, проведемо міжрегіональний аналіз її основних показників її діяльності. Для цього проведемо групування за рівнем концентрації банківських установ створивши чотири групи:

– Група з високим рівнем концентрації, представлена м. Києвом та Київською областю, де зареєстрована переважна більшість діючих банків – юридичних осіб – 115 із 182 (63,19% від загальної кількості) і 106 філій банківських установ (9,7% від їх загальної кількості). Концентрація банківських

активів і капіталу в столичному регіоні характерна практично для всіх країн СНД – Росії, Білорусі та інших.

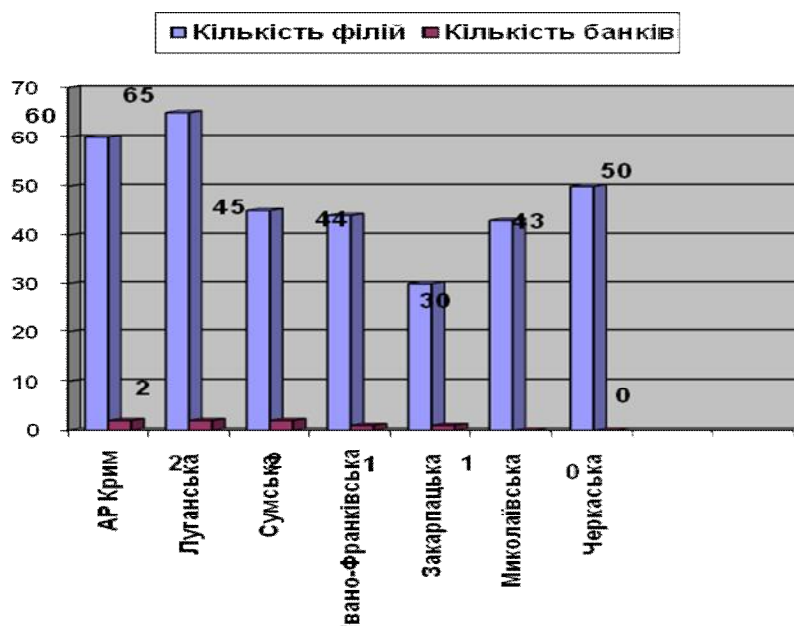
– Група з середнім рівнем концентрації включає 8 регіонів (рис. 3.2): Дніпропетровська область у якій розміщено 13 банків – юридичних осіб (7,14%) і 65 філій банківських установ (5,95% від їх загальної кількості); Донецька область – 11 банків – юридичних осіб (6,04%) і 112 філій банківських установ (10,25%); Харківська область – 10 банків – юридичних осіб (5,49%) і 41 (3,75%) філій банківських установ; Одеська область – 9 банків – юридичних осіб (4,95%) і 61 філій банківських установ (5,58%); Львівська область – 5 банків – юридичних осіб (2,75%) і 66 філій банківських установ (6,04%); Полтавська область – 3 банки – юридичних особи (1,65%) і 46 філій банківських установ (4,21%); Запорізька область – 3 банки – юридичних особи (1,65%) і 35 філій банківських установ (3,20%); Чернігівська область – 3 банки – юридичні особи (1,65%) і 35 філій банківських установ (3,20%). У даній групі сконцентровано близько третини банків України (57 банків або 31,32%).

Рис 3.2. Група з середнім рівнем концентрації

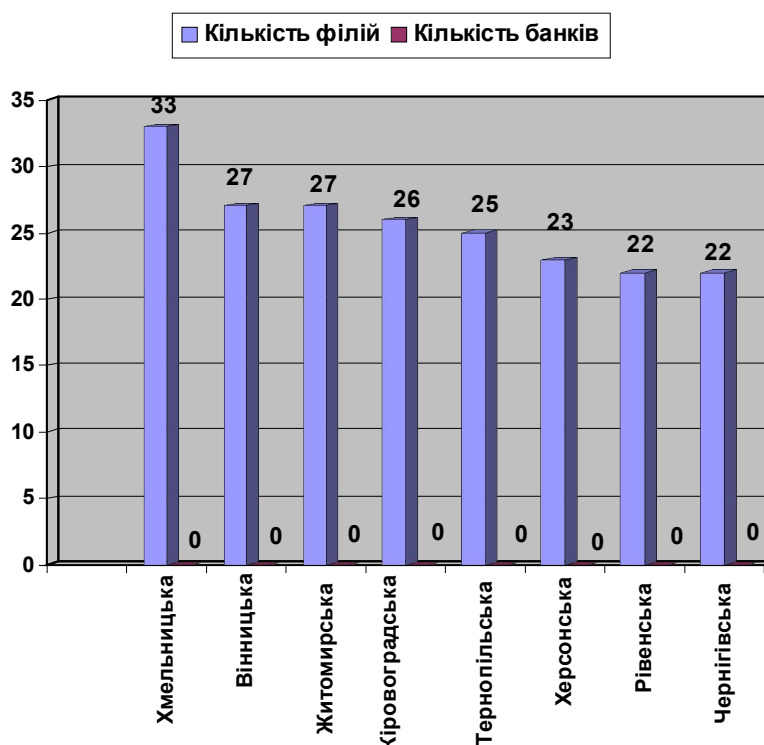
Група з невисоким рівнем концентрації включає 8 регіонів (рис. 3.3): Автономна Республіка Крим, Луганська, Сумська, Волинська, Івано-Франківська, Закарпатська, Миколаївська та Черкаська області. У цих областях

діє 10 банків юридичних осіб (5,49%) і 321 філій банківських установ (29,37% від їх загальної кількості).

Рис. 3.3 Група з невисоким рівнем концентрації

Група низьким рівнем концентрації включає 8 регіонів (рис. 3.4): Хмельницька, Вінницька, Житомирська, Кіровоградська, Тернопільська, Херсонська, Рівненська, і Чернівецька області. У перелічених областях не зареєстровано жодної юридичної особи і 205 філій банківських установ (18,76% від їх загальної кількості).

Рис. 3.4 Група з низьким рівнем концентрації

Слід відзначити, що в 10 областях (Миколаївська, Черкаська, Хмельницька, Вінницька, Житомирська, Кіровоградська, Тернопільська, Херсонська, Рівненська і Чернівецька області) на початок року не було жодного банку – юридичної особи.

Наведені дані свідчать про значні територіальні диспропорції в розвитку банківської системи країни. Тож подальший її розвиток залежатиме насамперед від діяльності банківських установ столичного регіону та індустріально розвинутих областей, де зосереджено близько 90% активів, капіталу, кредитного портфеля всієї банківської системи країни.

Найефективнішими сьогодні є банківські системи регіонів, що входять до групи середньої концентрації. Володіючи 38,7% активів, вони забезпечують одержання 84,3% загального прибутку банківської системи країни. Територіальну нерівномірність розміщення банків в Україні певною мірою згладжує розвиток мережі філій (табл. 3.3).

Хоча спостерігачі й відзначають, що банківський сектор є добре розвиненим і випереджає за більшістю якісних показників своїх колег з Росії, однак без доступу до капіталу світових банківських груп українські банки не зможуть обслуговувати зростаючі потреби своїх клієнтів.

Усунення територіальних диспропорцій та підвищення ефективності банківської діяльності сприятиме стабільному розвитку банківської системи України та посиленню її впливу на економічне піднесення в кожному регіоні.

Досвід зарубіжних країн, наприклад Англії, Німеччини, Франції показує, що корінні зміни в регіонах можна досягнути, створивши муніципальні банки. У цьому випадку з'являється можливість довгострокового кредитування підприємств регіону, коли здійснюється постійний контроль за цільовим використанням позичок, а також забезпеченням їхньої прибутковості.

Таблиця 3.3

Розміщення банківських установ за концентрацією*

Регіони	Кількість (одиниць)		Питома вага (%)	
	банків	філій	банків	філій
1	2	3	4	5
<i>Група з високим рівнем концентрації</i>				
Київ та Київська область	115	106	63,19	9,7
Усього по групі	115	106	63,19	9,7
<i>Група з середнім рівнем концентрації</i>				
Дніпропетровська	13	65	7,14	5,95
Донецька	11	112	6,04	10,25
Харківська	10	41	5,49	3,75
Одеська	9	61	4,95	5,58
Львівська	5	66	2,75	6,04
Полтавська	3	46	1,65	4,21
Запорізька	3	35	1,65	3,20
Чернігівська	3	35	1,65	3,20
Усього по групі	57	461	31,32	42,18
<i>Група з невисоким рівнем концентрації</i>				
АР Крим	2	60	1,10	5,49
Луганська	2	58	1,10	5,31
Сумська	2	37	1,10	3,39
Волинська	2	17	1,10	1,56
Івано-Франківська	1	36	0,55	3,29
Закарпатська	1	30	0,55	2,74
Миколаївська	–	43	–	3,93
Черкаська	–	40	–	3,66
Усього по групі	10	321	5,49	29,37
<i>Група з низьким рівнем концентрації</i>				
Хмельницька	–	33	–	3,02
Вінницька	–	27	–	2,47
Житомирська	–	27	–	2,47
Кіровоградська	–	26	–	2,38
Тернопільська	–	25	–	2,29
Херсонська	–	23	–	2,10
Рівненська	–	22	–	2,01
Чернівецька	–	22	–	2,01
Усього по групі	–	205	–	18,76
Разом	182	1093	100,00	100,00

*При побудові таблиці використано дані Вісника НБУ – 2010. - № 2

Економіко-статистичний аналіз банківської системи в Україні дозволив виявити основні тенденції її майбутнього розвитку. Результатом поглиблення економічних реформ стане подальша інтернаціоналізація банківської системи

за рахунок появи на українському ринку банків за участю іноземного капіталу й проникненням вітчизняних банків за кордон. Можливе створення Єдиного Європейського ринку, що регулює обіг капіталу й банківських послуг у Європі. У цілому, прагнення до масштабності на міжнародному рівні стане домінуючою стратегією розвитку банківської системи.

3.3. Багатовимірне статистичне оцінювання надійності комерційних банків

Розроблення методичних підходів до аналізу стану та оцінювання динаміки розвитку економічних систем є однією з ключових проблем сучасної економічної науки та практики. Важливою складовою цієї проблеми є оцінювання стану досліджуваної системи на основі множини характеристик (показників), які в комплексі оцінюють рівень її розвитку. Це можливо шляхом визначення інтегральних оцінок для кожної одиниці досліджуваної сукупності, що дає можливість не лише їхнього впорядкування, а й встановити якісні характеристики залежно від значення інтегральної оцінки. Адже в сучасному світі рейтинги є чи не найважливішим інструментом оцінки інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання та управління ризиками.

Найбільш вживаним та методологічно розробленим в цьому напрямі є рейтинговий підхід, який дозволяє класифікувати сукупність об'єктів за комплексом визначальних характеристик. При цьому, на практиці поряд з рейтингами широко використовують банківські «ренкінги», які являють собою упорядкування банків за тим чи іншим показником у порядку зростання чи спадання, характеризуючи банки з точки зору частки ринку (за розміром активів), платоспроможності (за рівнем власного капіталу), за участю у кредитуванні економіки (за часткою кредитно-інвестиційного портфеля), активністю у формуванні платіжних засобів та ін. Серед найбільш відомих в Україні є ренкінги, що їх регулярно оприлюднюють НБУ (за розміром активів),

Асоціація Українських банків, Український банківський портал (за обсягом активів, власного капіталу, кредитного портфеля, депозитів фізичних та юридичних осіб, розміром фінансового результату) та ін. Інформаційний портал регулярно публікує ренкінги 50 найбільших за розміром активів комерційних банків у розрізі: типів кредитів (іпотечний, на купівлю авто, споживчий, картковий та ін.), впорядковуючи сукупність банків за рівнем ефективної кредитної ставки у порядку зростання; депозитів, у тому числі за видами валют та термінами. При чому один і той же банк може займати різні місця у ренкінгах за різними ознаками, що свідчить про певну обмеженість одновимірного методу порівняльної оцінки. Адже оцінка рівня надійності банку є аналітичним підґрунтям прийняття управлінських рішень як регулятором, так і контрагентами банків. Вона має бути комплексною, враховувати всі його сильні та слабкі сторони одночасно.

В цьому плані більш адекватною є саме рейтингова методика, яка дозволяє отримати інтегральну оцінку надійності кожного банку на основі комплексу характеристик. За значенням інтегральної оцінки всі банки розподіляються на групи з приписуванням кожній з них якісних характеристик. Сучасне наукове товариство по-різному відноситься до рейтингів: одні наголошують на їх доцільності та інформативності, інші вказують на їх суб'єктивність та «комерціалізацію», або взагалі називають рейтинг «чорним ящиком», який перетворює вхідну інформацію на продукт з наперед визначеними характеристиками. Суб'єктивна складова, про яку йдеться мова, насамперед полягає у тому, що кожен автор індивідуально визначає принаймні чотири аспекти побудови рейтингової системи оцінювання:

– система показників (індикаторів). Часто рейтингові методики переслідуючи єдину мету, мають різне змістовне наповнення об'єкта оцінювання, що проявляється в індивідуальному підході до вибору системи

показників та їх якісної інтерпретації. Деякі методики використовують показники, які є внутрішньою (а отже комерційною, закритою) інформацією;

– методика згортки показників у єдину інтегральну оцінку. Деякі методологічні підходи до рейтингування банків є закритими (CAMELS, Кредит-рейтинг, Moody's, Fitchта ін.), що унеможлиблює їх об'єктивну оцінку та проведення порівняльного аналізу результатів з іншими методиками;

– функція ваг. У більшості рейтингових методик використовується функція ваг, визначена на основі експертних оцінок, що також породжує низку дискусійних моментів щодо її об'єктивності;

– розподіл банків на групи за інтегральним показником та надання якісних характеристики кожній з них.

Однак, незважаючи на це, сучасне інформаційне середовище постійно поповнюється новими рейтинговими методиками, тим самим розширюючи інформаційно-аналітичне забезпечення прийняття виважених управлінських рішень. Адже цільовою функцією одних рейтингів є виявлення фінансово слабких банків, нестійких до впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, інші покликані допомогти вкладнику зорієнтуватися при виборі майбутнього банку-контрагента, відповідно до поставлених вимог (збереження коштів, їхнього примноження, отримання кредиту чи якісного платіжного обслуговування та ін.).

В Україні розроблено й використовується низка методик щодо рейтингової оцінки діяльності банків. Зроблено перші кроки у побудові єдиної методології рейтингового оцінювання, яка дозволяє рухатися у напрямі гармонізації вітчизняних методик до світових стандартів, враховуючи особливості функціонування вітчизняної банківської системи. Враховуючи ту роль, яка відводиться банківським установам у рамках реалізації стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку економіки України, подальше зміцнення інформаційного забезпечення надійності банківської системи стає більше

актуальним. Тому здійснення подальших досліджень у цьому напрямі є не лише своєчасним, але й вкрай потрібним кроком.

Насамперед зазначимо, через наявність певних суб'єктивних аспектів у побудові рейтингових методик виникає низка суперечливих моментів. Зокрема, на думку В.В. Вітлінського, до їх недоліків можна віднести:

- непрозорість більшості рейтингових методик оцінки банківської діяльності, відсутність чітких критеріїв доцільності їхнього використання на практиці;

- викривлення економічного сенсу окремих показників, які є вихідними для обчислення рейтингів, через недосконалість існуючої системи обліку і моніторингу;

- орієнтація розробників рейтингових методик на лінійні моделі взаємозв'язку показників без обґрунтування умов, на яких вони застосовуються;

- обмеженість і неповнота інформаційної бази, оскільки деякі рейтингові методики передбачають використання даних аналітичних рахунків бухгалтерського обліку, що унеможливорює їхнє використання для сукупності банків та зовнішніми користувачами;

- у методиках, як правило, ігноруються показники, що характеризують динаміку функціонування економічної системи, а також недостатньо формалізовані показники (у зв'язку зі складністю їх опрацювання) [8, с. 188].

Рейтинговий підхід є природним способом зниження як складності, так і трудомісткості управління та, передумовою, розроблення стратегічних і тактичних планів зміцнення банківської системи, а, отже, й зниження ступеня ризику щодо прийняття некоректних рішень. Цьому сприяє факторизація набору показників, яка дозволяє суттєво скоротити їхню кількість у результаті, заміни комплексною інтегральною оцінкою. При цьому, основні критерії, що

висуваються до інтегральної оцінки з метою забезпечення її об'єктивності, полягають у наступному:

- інтегральна оцінка має бути методологічно обґрунтованою як з точки зору використання методів (загальнонаукових і статистико-математичних), так і з урахуванням основних положень економічної теорії;

- інтегральна оцінка має бути змістовно інтерпретованою, оскільки повинно бути чітко зрозуміло сутність використовуваних характеристик, їх вплив на формування інтегральної оцінки та вага.

В цілому, рейтинг, як широко вживана у світовій практиці методика оцінки стану банківської системи, досить повно відповідає зазначеним критеріям. Адже, як зазначає О.І. Багатов, рейтинг є комплексною інформацією щодо стану банківської системи, яка подається в максимально згорнутому вигляді. Він являє собою оцінку тих чи інших аспектів діяльності досліджуваної економічної системи за фіксованою шкалою [147].

Під банківським рейтингом ми розуміємо узагальнюючу оцінку функціонування банку, на основі якої можна не лише визначити місце банку серед конкурентів, а й дати чітку якісну оцінку його фінансового стану та конкурентної позиції у порівнянні з іншими банками. Визначення рейтингової позиції конкретного банку, оцінка її динаміки та аналіз факторів, що її формують, сприяють прийняттю обґрунтованих рішень стосовно подальших відносин клієнтів з даною банківською установою.

Споживачами інформаційного продукту щодо рейтингування банків є широке коло учасників економічних відносин – самі банки, банки-контрагенти, клієнти (фізичні та юридичні особи), держава в особі органів виконавчої влади, органи банківського нагляду та контролю за діяльністю банків. Зацікавленість банків полягає в отриманні додаткової інформації з метою об'єктивної оцінки фінансового стану банків-контрагентів, встановлення лімітів при міжбанківському кредитуванні в межах однієї чи близьких рейтингових груп.

Комплексна оцінка результатів своєї діяльності сприяє формуванню та корегуванню подальшої стратегії розвитку фінансової системи. Рейтинг є необхідним інструментом для достовірного визначення власної позиції, уточнення свого місця і міри присутності на ринку.

Клієнтів банку (інвесторів, вкладників, позичальників, власників різноманітних рахунків) цікавлять умови отримання та розміщення коштів, їхня вартість та прибутковість, надійність їхнього збереження та повернення, своєчасна сплата процентів.

Фахівцям органів банківського нагляду рейтинги дозволяють отримувати додаткові відомості як про становище конкретного банку всередині банківської системи, так і про динаміку та напрямки розвитку системи загалом [30, с. 69].

Для будь-якого статистичного дослідження проблема інформаційного забезпечення є першочерговою. Під інформаційним забезпеченням прийнято розуміти сукупність відомостей про явища та процеси суспільного життя, які зорієнтовані на певних користувачів [39]. Для того, щоб рейтинг дійсно задовольняв інформаційні потреби споживачів, він повинен відповідати таким вимогам:

- статистичні дані про фінансовий стан та результати діяльності банків, на базі яких визначається рейтинг – це достовірність, повнота, порівнянність, доступність, об'єктивність;

- методика рейтингового оцінювання повинна бути науково обґрунтованою, базуватися на сучасних методологічних підходах та досягненнях економічної науки, враховувати стан досліджуваного об'єкта та особливості фази економічного циклу;

- визначення банківського рейтингу за певною методикою має бути періодичним, що забезпечує можливість оцінки адекватності самої методики та напрямку змін у діяльності банків.

Узагальнення методології рейтингового оцінювання та детальний аналіз існуючих методик побудови рейтингів надійності банків, запропонованих зарубіжними і вітчизняними вченими, дозволяє класифікувати їх наступним чином:

1. Номерні методики – передбачають обчислення сукупності показників фінансового стану банків і подальше їх ранжування (засновані на методі фінансових коефіцієнтів). Переваги даного методу у простоті розрахунку та легкості сприйняття. Проте даний підхід не дає можливості отримання комплексної оцінки стану банків, адже не передбачає обрахунок інтегрального показника.

2. Бальні методики – в їх основі лежить порядкова (рангова) шкала оцінювання, згідно якої встановлюється не лише відношення подібності банків в межах рейтингових груп, а й відношення послідовності – порядку. Це дає можливість чітко розмежувати групи із зазначенням якісних характеристик. Визначення інтегральної оцінки передбачає зведення в єдину оцінку всіх балів, що присвоюються кожному із показників. Стандартизація показників на основі шкали балів, безумовно, є суб'єктивною складовою даної методики, однак, коли неможливо стандартизувати дані за допомогою відносних величин чи потрібно врахувати зміну напряму впливу показника на інтегральну оцінку (забезпечити односпрямованість впливу), даний підхід є досить ефективним.

3. Стохастичні – передбачають встановлення взаємозв'язку між показниками системи, оцінювання їх впливу на результативний показник, проведення багатовимірних групувань (класифікації) банків (засновані на методах багатовимірного статистичного аналізу – кореляційно-регресійного, факторного, кластерного, дискримінантного та ін.). Значним обмеженням у застосуванні даного підходу є вимога відповідності сукупності вихідних даних закону нормального розподілу, що в умовах значної економічної нестабільності та волатильності ринків робить неможливим їх повноцінне використання.

4. Індексні методики – в їх основі лежать багатofакторні індексні моделі взаємозв'язку інтегрального показника з індикаторами фінансового стану комерційних банків. Динаміку інтегрального показника можна розкласти за множиною факторів, при цьому оцінити абсолютний та відносний вплив кожного з них на рейтингову позицію банку [68, с. 376].

Інформаційним продуктом номерних методик є рейтинги комерційних банків, які, як зазначалося, передбачають упорядкування одиниць сукупності за однією ознакою у порядку зростання чи спадання. Даний підхід на дає змоги розкрити всю складність та інтегральний характер категорії «надійність» комерційних банків, оскільки характеризує лише окремі її складові.

Використання багатовимірних статистичних методів, зокрема – множинної регресії, кластерного та дискримінантного аналізу, виявилось неможливим, що було визначено ще на етапі розвідувального аналізу даних. В результаті негативного впливу світової фінансово-економічної кризи на банківську систему України значна кількість банків зазнала значних фінансових потрясінь – погіршення якості активів, зменшення ресурсної бази, втрата власного капіталу, негативний фінансовий результат. Це стало причиною того, що фінансові показники таких банків мають нетипові для сукупності значення, що ускладнює їхню змістовну інтерпретацію. Відповідно, використання стохастичних методик рейтингового оцінювання банків за неоднорідними сукупностями дає результати, які порушують як логіко-економічний зв'язок між показниками системи та інтегральною характеристикою, так і основні принципи багатовимірної класифікації (наприклад, об'єднання до одного кластеру різних за кількісними характеристиками банків та віднесення подібних банків до різних кластерів).

Попри важливу функціональну роль індексного методу, неоднорідність даних та від'ємні значення показників окремих банків унеможливили побудову

системи рейтингового оцінювання надійності банків на основі індексного підходу.

Враховуючи вищесказане, при побудові рейтингу надійності функціонування банківських установ України пропонуємо використовувати бальний підхід, який в сучасних умовах є найбільш адекватним інформаційній базі та сприяє досягненню мети дослідження. Нами розроблено методика рейтингового оцінювання надійності банків, яка передбачає реалізацію певних етапів.

На першому етапі формується масив первинних статистичних даних. Джерелом статистичної інформації виступають квартальні фінансові показники банківських установ у національній валюті, що регулярно публікуються НБУ (див. додаток А) та відповідають вимогам порівнянності як за методикою розрахунку, одиницями вимірювання, так і за часом реєстрації. З метою забезпечення порівнянності даних для подальшого дослідження за ступенем охоплення одиниць сукупності нами відібрано фінансові характеристики 145 комерційних банків. Це дозволило проаналізувати рейтингову структуру досліджуваної сукупності в часі та оцінити структурні зміни. Використання офіційних статистичних даних робить запропоновану систему рейтингового оцінювання доступною з точки зору інформаційної бази та зрозумілою у методологічному плані для всіх зацікавлених сторін.

Інформація про розміри, пропорції, зміни в часі, інші закономірності явищ створюється, передається і зберігається у вигляді статистичних показників. Тож другий етап передбачає формування системи показників та їх розрахунок (див. додаток Б). Враховуючи сутність категорії «надійність» банків та її інтегральний характер, було визначено 14 показників (табл. 3.4.). На другому етапі здійснено статистичний аналіз на основі запропонованої системи статистичних показників надійності функціонування банків у вигляді фінансових коефіцієнтів. Важливим завданням цього етапу є встановлення

придатності й адекватності запропонованої системи статистичних показників надійності банків для подальшого аналізу та розрахунку інтегральної оцінки.

Таблиця 3.4

Система показників оцінювання надійності банків України

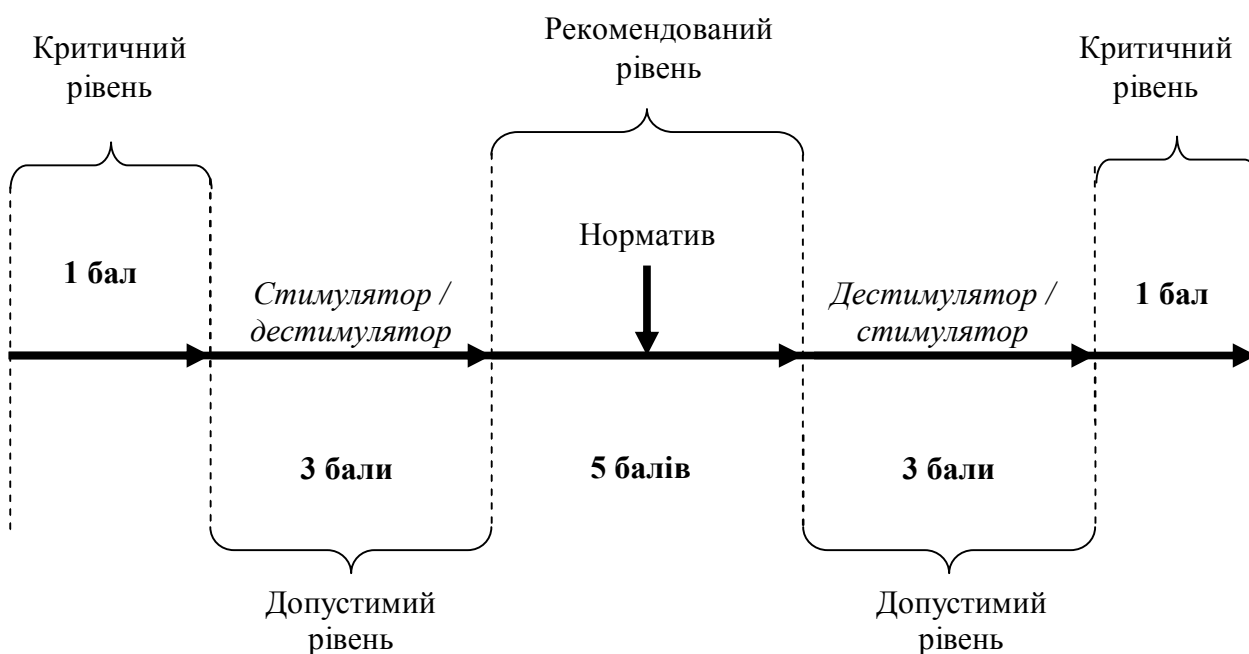
№	Показник	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст показника
1	2	3	4
1	Коефіцієнт співвідношення високоліквідних до робочих активів (K_1)	$\hat{E}_1 = \frac{A_{\text{в.л.}}}{A_{\text{р.}}}$	Характеризує питому вагу високоліквідних активів у робочих активах. Оптимальне значення не менше 20%
2	Коефіцієнт мультиплікатора капіталу ($\hat{E}_2$)	$\hat{E}_2 = \frac{A_{\text{к.}}}{\hat{E}_{\text{ак.к.}}}$	Характеризує ступінь покриття активів акціонерним капіталом
3	Коефіцієнт загальної ліквідності ($\hat{E}_3$)	$\hat{E}_3 = \frac{A_{\text{л.}}}{C_{\text{л.}}}$	Характеризує максимальну можливість банку в погашенні зобов'язань усіма активами. Оптимальне значення не менше 100%
4	Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань ($\hat{E}_4$)	$\hat{E}_4 = \frac{A_{\text{р.}}}{C_{\text{л.}}}$	Характеризує забезпечення доходними активами банку його загальних зобов'язань і говорить про часткове погашення зобов'язань банку поверненнями доходних активів. Приблизно 70-80%
5	Коефіцієнт ліквідного співвідношення виданих кредитів і залучених депозитів (для вивчення незбалансованої ліквідності) ($\hat{E}_5$)	$\hat{E}_5 = \frac{\hat{E}_{\text{к.}}}{\hat{A}}$	Розкриває наскільки кредити забезпечені всіма залученими депозитами (чи є незбалансована ліквідність)
6	Коефіцієнт генеральної ліквідності зобов'язань ($\hat{E}_6$)	$\hat{E}_6 = \frac{A_{\text{в.л.}} + A_{\text{л.}}}{C_{\text{л.}}}$	Розкриває здатність банку погашати зобов'язання високоліквідними активами та шляхом продажу майна

необхідністю коректного визначення для кожного показника таких критичних значень та меж:

- відповідних рекомендованим значенням з точки зору забезпечення надійності банку;
- допустимих відхилень показників від встановленого нормативу чи рекомендованого значення;
- значень, вихід за які сигналізує про тотальне зниження рівня надійності банку.

Аналіз кількісних значень всіх показників системи та їх змістовних характеристик показав, що більшість показників неможливо чітко ідентифікувати з позиції впливу на рівень надійності (стимулятор / дестимулятор). Адже, у разі зростання значення показника до певної межі (вихід за рекомендовані межі) він змінює вектор впливу на інтегральну оцінку тобто перетворюється зі стимулятора на показник-дестимулятор (рис. 3.5).

Рис. 3.5 Схема стандартизації показників з урахуванням зміни напрямку їх впливу на рівень надійності банків

На рис. 3.5. схематично подана, схема стандартизації показників з урахуванням зміни напряму їх впливу на рівень надійності банків, коли значення показника відповідає нормативному або попадає в інтервал значень, який відповідає рекомендованому рівню, то банку за даним показником надається максимальна кількість балів – 5 ($R_j = 5$), якщо значення показника дещо нижче оптимального рівня чи перевищує його, однак не потрапляє до зони ризику, то банк отримує 3 бали ($R_j = 3$), у разі виходу значення показника за критичні межі, банк отримує мінімальну кількість балів – 1 ($R_j = 1$). Отже, для оцінювання надійності функціонування банків присвоюється бал за кожним показником із запропонованої системи:

$$\{K_1, K_2, K_3, \dots, K_{14}\} \Rightarrow \{R_1, R_2, R_3, \dots, R_{14}\}.$$

Даний підхід, як зазначалося, дає можливість враховувати зміну напряму впливу показників на інтегральну оцінку, що не дозволяє зробити стандартизації показників системи на основі відносних величин (шляхом стандартизації за середніх значень за сукупністю, нормативів чи рекомендованих значенням). Нами визначено умови присвоєння кожному показнику надійності банків відповідної кількості балів подано у (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Критерії визначення порядкових балів за показниками надійності банків

№	Назва показника (коефіцієнта)	Умовне позначення	Порядковий бал
1	2	3	4
1	Коефіцієнт співвідношення високоліквідних до робочих активів	K_1	$K_1 \begin{cases} \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & K_1 < 1 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{i} \quad K_1 > 3 & 1 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e} \\ \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & 1 < K_1 < 2 & 3 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e} \hat{e} \\ \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & 0,2 < K_1 < 0,3 & 5 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e}^3 \hat{a} \end{cases}$
2	Коефіцієнт мультиплікатора капіталу	K_2	$K_2 \begin{cases} \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & 4 \leq K_2 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{i} \quad K_2 > 12 & 1 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e} \\ \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & 4 < K_2 \leq 8 & 3 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e} \hat{e} \\ \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & 8 < K_2 \leq 12 & 5 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e}^3 \hat{a} \end{cases}$
3	Коефіцієнт загальної ліквідності	K_3	$K_3 \begin{cases} \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & 1 \leq K_3 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{i} \quad K_3 > 1,5 & 1 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e} \\ \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & 1,25 < K_3 \leq 1,5 & 3 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e} \hat{e} \\ \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & 1 < K_3 \leq 1,25 & 5 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e}^3 \hat{a} \end{cases}$
4	Коефіцієнт ресурсної ліквідності	K_4	$K_4 \begin{cases} \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & 0,5 > K_4 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{i} \quad K_4 > 1 & 1 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e} \\ \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & 0,5 < K_4 < 0,7 & 3 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e} \hat{e} \\ \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & 0,8 < K_4 < 1 & 3 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e} \hat{e} \\ \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & 0,7 \leq K_4 \leq 0,8 & 5 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e}^3 \hat{a} \end{cases}$
5	Коефіцієнт ліквідності співвідношення виданих кредитів до залучених депозитів	K_5	$K_5 \begin{cases} \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & 0,5 < K_5 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{i} \quad K_5 > 1,4 & 1 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e} \\ \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & 0,8 < K_5 < 1,2 & 3 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e} \hat{e} \\ \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & 1,2 < K_5 < 1,4 & 3 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e} \hat{e} \\ \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & 1 < K_5 < 1,2 & 5 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e}^3 \hat{a} \end{cases}$
6	Коефіцієнт генеральної ліквідності	$\hat{E}_6$	$K_6 \begin{cases} \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & K_6 < 0,15 & 1 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e} \\ \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & 0,15 < K_6 < 0,20 & 3 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e} \hat{e} \\ \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & K_6 > 0,20 & 5 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e}^3 \hat{a} \end{cases}$
7	ROA	$\hat{E}_7$	$K_7 \begin{cases} \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & K_7 < 0 & 1 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e} \\ \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & 0 < K_7 < 1 & 3 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e} \hat{e} \\ \beta \hat{e} \hat{u} \hat{i} & K_7 > 1 & 5 \quad \hat{a} \hat{a} \hat{e}^3 \hat{a} \end{cases}$

Продовження таблиці 3.5

№	Назва показника (коефіцієнта)	Умовне позначення	Порядковий бал
1	2	3	4
8	ROE	$\hat{E}_8$	$K_8 \begin{cases} \beta_{\hat{E}_8} & K_8 < 0 \text{ àáí } K_8 > 20 & 1 \text{ áàë} \\ \beta_{\hat{E}_8} & 0 < K_8 < 10 & 3 \text{ áàëè} \\ \beta_{\hat{E}_8} & 10 < K_7 < 20 & 5 \text{ áàë}^3\hat{a} \end{cases}$
9	Чистий серед (SPREAD)	$\hat{E}_9$	$K_9 \begin{cases} \beta_{\hat{E}_9} & K_9 < 0 & 1 \text{ áàë} \\ \beta_{\hat{E}_9} & 0 < K_9 < 1,25 & 3 \text{ áàëè} \\ \beta_{\hat{E}_9} & 1,25 < K_9 & 5 \text{ áàë}^3\hat{a} \end{cases}$
10	Рентабельність витрат	$\hat{E}_{10}$	$K_{10} \begin{cases} \beta_{\hat{E}_{10}} & K_{10} > 0 & 1 \text{ áàë} \\ \beta_{\hat{E}_{10}} & 0 < K_{10} < 0,1 & 3 \text{ áàëè} \\ \beta_{\hat{E}_{10}} & K_{10} > 0,1 & 5 \text{ áàë}^3\hat{a} \end{cases}$
11	Чиста процентна маржа	$\hat{E}_{11}$	$K_{11} \begin{cases} \beta_{\hat{E}_{11}} & K_{12} < 30 \text{ àáí } K_{12} > 10 & 1 \text{ áàë} \\ \beta_{\hat{E}_{11}} & 3 < K_{12} < 4,5 & 3 \text{ áàëè} \\ \beta_{\hat{E}_{11}} & 4,5 < K_{12} < 10 & 5 \text{ áàë}^3\hat{a} \end{cases}$
12	Коефіцієнт надійності	$\hat{E}_{12}$	$K_{12} \begin{cases} \beta_{\hat{E}_{12}} & K_{12} > 5 & 1 \text{ áàë} \\ \beta_{\hat{E}_{12}} & 5 < K_{12} < 20 & 3 \text{ áàëè} \\ \beta_{\hat{E}_{12}} & K_{12} > 10 & 5 \text{ áàë}^3\hat{a} \end{cases}$
13	Адекватність капіталу	$\hat{E}_{13}$	$K_{13} \begin{cases} \beta_{\hat{E}_{13}} & 5 < K_{13} \text{ àáí } K_{13} > 50 & 1 \text{ áàë} \\ \beta_{\hat{E}_{13}} & 5 < K_{13} < 10 & 3 \text{ áàëè} \\ \beta_{\hat{E}_{13}} & 20 < K_{13} < 50 & 3 \text{ áàëè} \\ \beta_{\hat{E}_{13}} & 10 < K_{13} < 20 & 5 \text{ áàë}^3\hat{a} \end{cases}$
14	Коефіцієнт захищеності власного капіталу	$\hat{E}_{14}$	$K_{14} \begin{cases} \beta_{\hat{E}_{14}} & 10 < K_{14} \text{ àáí } K_{14} > 20 & 1 \text{ áàë} \\ \beta_{\hat{E}_{14}} & 5 < K_{12} < 20 & 3 \text{ áàëè} \\ \beta_{\hat{E}_{14}} & K_{12} > 10 & 5 \text{ áàë}^3\hat{a} \end{cases}$

Четвертий етап передбачає визначення інтегральної оцінки для кожного банку за умови, що не враховано вагу окремих показників, інтегральна оцінка визначається як сума балів, за 14 оціночними показниками:

$$S_{ij} = \sum_1^m R_{ij} \quad (3.1)$$

де R_{ij} – кількість балів, набраних i -м банком за j -ю ознакою ($i=1, \dots, n$, $n=145$; $j=1, \dots, m$, $m=14$).

Оскільки у результаті проведеного оцінювання кожен банк отримує інтегральну оцінку, на п'ятому заключному етапі здійснюється розподіл банків на рейтингові групи за рівнем надійності із визначенням їх якісних характеристик. Максимальна кількість балів, яку кожен банк може одержати відповідно до запропонованої методики, становить 70 балів ($S_{ij}^{max} = 14 \times 5 = 70$), отже чим більше балів отримує банк, тим він є надійнішим. Мінімальна кількість балів – 14 ($S_{ij}^{min} = 14 \times 1 = 14$) свідчить про те, що значення всіх показників знаходяться у критичних межах та існує значний ризик банкрутства банку. Подальше функціонування такої банківської установи потребує невідкладного втручання як власників, так і регулятора.

Визначення рівня надійності банків передбачає їх розподіл на рейтингові групи. З цією метою сукупність банків за кількістю набраних балів було розподілено на 4 рейтингові групи з рівними інтервалами значень. Результати присвоєння рейтингу кожному банку із досліджуваної сукупності подано в додатку Б. Розподіл банків за рейтинговими групами представлений у табл. 3.6.

Таблиця 3.6

**Результати рейтингового оцінювання надійності комерційних банків,
станом на 01.04.2010 р.**

Рейтинг	Кількість набраних балів, S_{ij}	Кількість банків	Частка, %
A	56 – 70	1	0,7
B	42 – 56	66	45,5
C	28 – 42	75	51,7
D	14 – 28	3	2,1

Всього	145	100,0
--------	-----	-------

До рейтингової групи «А» належить банк, якого можна охарактеризувати як «надійний». Такий банк за переважною більшістю оціночних показників отримує максимальну кількість балів (5 балів), а решта знаходиться в межах допустимого рівня. Рівень фінансової надійності банку, насамперед, залежить від рівня достатності власного капіталу, який повністю покриває прийняті банком ризики, він має збалансовану структуру активів, що забезпечує достатній рівень ліквідності, отримує позитивний фінансовий результат та характеризується значним потенціалом розвитку. Ризики погіршення фінансового стану та банкрутства такого банку мінімальні.

За результатами рейтингового оцінювання до рейтингової групи «А» належить лише один банк – Каліонбанк Україна (менше 1 % від загальної кількості), який за рейтингом НБУ (за розміром активів) відноситься до другої групи. За дев'ятьма показниками банк отримав 5 балів, за 4-ма – 3 бали. Мінімальну кількість балів – 1 бал банк отримав лише за показником рентабельності капіталу ROE, проте не з причини збитків, а тому, що надто високе значення цього показника (ROE=46,8%) свідчить про прийняття банком значних ризиків.

До рейтингової групи «В» належать банки, які не мають серйозних фінансових проблем та мають достатній запас надійності. Такий рейтинг отримали банки, які мають достатньо стійку ресурсну базу, показники адекватності капіталу в межах рекомендованих, ведуть активну політику формування та використання ресурсів, що значно посилює існуючі ризики. Загалом можливе тимчасове зниження рівня надійності внаслідок несприятливої ринкової кон'юнктури або посилення нормативних вимог, проте банки в змозі самотійно їх подолати за короткий час. До цієї групи входять 75 банків (51,7 % загальної кількості), у тому числі 7 банків I групи (за рейтингом НБУ), 8 банків II групи, 8 – III групи та 52 банки IV групи. Отже, окрім великих

системних банків (банків I групи) достатній рівень надійності мають також і ряд малих банків. Це підтверджує, що надійність є комплексною характеристикою та залежить не лише від масштабів діяльності банків (обсягу активів), а й від їхньої якості, достатності ресурсної бази й ефективності її використання.

Об'єктивним свідченням акумульованих банківською системою проблем є достатньо велика кількість, що належить до рейтингової групи «С» – 90 банків (62,1 %). До складу цієї рейтингової групи увійшли 8 банків I групи, 9 банків II групи, 10 – III групи та 63 банки IV групи. Це підтверджує значне посилення ризиків банківської діяльності, зниження її надійності та зростання загроз. Попри те, що рейтинг «С» отримали різні як за масштабами, так і основними принципами діяльності банки, кожен з них має комплекс проблем, які потребують першочергового вирішення. Лише 27 банків декларують позитивний фінансовий результат, а решта – збиткові та вимушені формувати значні резерви. Більшість банків мають високі ризики зниження рейтингу.

Групу ризику формують банки, рейтингової групи «D» – 3 банки (2,1 %), зокрема, Надра, Сведбанк, Інпромбанк. Це ті банки, що найбільше постраждали внаслідок світової фінансово-економічної кризи, а рівень надійності яких можна охарактеризувати, як критичний. Для вирішення накопичених проблем до цих банків застосовувалися процедури рекапіталізації та було введено тимчасову адміністрацію.

В цілому, аналізуючи розподіл досліджуваної сукупності комерційних банків за рівнем надійності (за інтегральним балом), стає зрозуміло, що типовий український банк має рівень надійності лише на рівні 46,4 %:

$$\overline{G_{ij}} = \frac{\overline{S_{ij}} - S_{\min}}{S_{\max} - S_{\min}} = \frac{40 - 14}{70 - 14} = 0,464 \text{ або } 46,4 \%$$

При цьому, можна констатувати, що найнадійніший банк максимально наближений до умовного «ідеального» банку лише на 78,6 %:

$$\overline{G}_{ij} = \frac{S_{ij}^{\max} - S_{\min}}{S_{\max} - S_{\min}} = \frac{58 - 14}{70 - 14} = 0,786 \text{ ààà } 78,6 \%$$

Підсумовуючи вище наведене, застосування комплексного статистичного підходу щодо оцінювання надійності банків можна вважати загальною теоретико-методичною основою дослідження банківської діяльності, тому що його положення й інструментарій орієнтовані не тільки на якісне, але й кількісне дослідження складних систем.

3.4. Удосконалення рейтингової системи оцінювання рівня надійності банків

Методика побудови інтегральних показників займає головне місце в методології багатовимірною статистичного оцінювання. Зведення множини статистичних показників у один узагальнюючий потребує, насамперед, визначення способу згортки. Зазначимо, що серед науковців та розробників різних рейтингових методик немає єдності щодо пріоритетності адитивної чи мультиплікативної згортки. Мультиплікативна згортка методологічно є більш складною, проте не завжди може застосовуватися, зокрема, коли необхідним є визначення вектора вагових коефіцієнтів.

Тож наступне завдання, визначене в межах поставленої мети, передбачає вдосконалення запропонованої методики рейтингового оцінювання надійності банків з урахуванням функції ваг показників та проведення порівняльного оцінювання двох підходів.

Визначення ваг показників системи, як правило, відбувається за допомогою методу експертних оцінок або стохастичних методів. Використання експертних оцінок для визначення ваг вносить значну суб'єктивну складову в інтегральну оцінку та можливість маніпуляцій результатами. До того ж, можливості щодо залучення достатньої кількості високопрофесійних експертів, у більшості випадків, є обмеженими. Використання з цією метою імовірнісних

методів та моделей, як правило, передбачає дотримання умов однорідності досліджуваних сукупностей, їхньої підпорядкованості закону нормального розподілу. Значна чисельність показників також призводить до зниження надійності отриманих результатів.

Враховуючи вищезазначене та результати аналізу розподілів показників надійності комерційних банків, для визначення ваг показників було обрано метод головних компонент (principal component analysis, PCA) – один з найбільш розповсюджених методів факторного аналізу. Даний метод був запропонований Пірсоном в 1901 р., і потім знову відкритий та детально розроблений Хоттелінгом (1933 р.). Серед методів, що дозволяють узагальнювати значення елементарних ознак, метод головних компонент виділяється простою логічною конструкцією, водночас на його прикладі стають зрозумілими загальна ідея і цілі решти методів факторного аналізу.

Основне призначення методу головних компонент – виявити приховані (латентні) першопричини, які пояснюють кореляції між ознаками і змістовно інтерпретуються. Використання методу ґрунтується на припущенні, що ознаки x_i ($i = 1, \dots, n$) є лише індикаторами певних властивостей явища, які безпосередньо не вимірюються [146].

Даний метод дозволяє за вихідними ознаками побудувати узагальнені ознаки, які називаються головними компонентами. Вони є штучними змінним, а отже лінійними комбінаціями вихідних ознак. Використовуються для кількісної оцінки латентних ознак, які одразу певних причин не можуть вимірюватись, але здійснюють вплив на результативний показник. Латентні показники також пояснюють кореляційні зв'язки між вихідними ознаками.

Складність банківської діяльності та комплексність категорії «надійність» зумовлюють неможливість безпосередньо її ідентифікувати та оцінювати. До того ж, щільний взаємозв'язок між показниками (мультиколінеарність), зумовлений їхньою здатністю характеризувати різні сторони одного фактора. У

свою чергу, фактор – прихований механізм, що призводить до взаємодії та взаємозв'язку між показниками. З метою забезпечення адекватності моделі реальному процесу, відбувається заміна множини ознак меншою кількістю некорельованих величин – факторів (редукція даних), які зберігають всю інформацію щодо причинно-наслідкового механізму формування рівня надійності банків та не знижують точність результатів аналізу.

За своєю сутністю, метод головних компонент зводиться до вибору нової ортогональної системи координат у просторі спостережень. Перша компонента визначає напрям, впродовж якого масив спостережень має найбільшу дисперсію (λ_j). Кожну наступну компоненту обирають за умови максимізації частки дисперсії, доповненої умовою ортогональності для усіх раніше визначених компонент. Кожна наступна компонента пояснює все меншу частку дисперсії. Кількість компонент визначається значною мірою суб'єктивно, виходячи з розуміння того, яка величина загальної дисперсії відповідає випадковій мінливості, що відображає похибку вимірювань, вплив неконтрольованих випадкових чинників. Враховуючи зменшення частки пояснюваної дисперсії вихідних ознак кожною наступною головною компонентою, на практиці для аналізу беруться не всі компоненти, а лише ті, що пояснюють наперед задану сумарну частку цієї дисперсії. Як правило ступінь факторизація моделі має бути не менше, ніж 80% ($\sum \lambda_j \geq 0,8$) [20, с. 45].

Модель методу базується на припущенні, що значення множини взаємопов'язаних ознак породжують спільний результат. Тобто, вихідні ознаки є комбінаціями деякої кількості спільних латентних факторів. Сутність методу головних компонент зводиться до визначення максимально інформативних компонент (факторів) F_j , $j = 1, m$ на основі множини ознак (показників) x_i , $i = 1, \dots, 14$ (3.2):

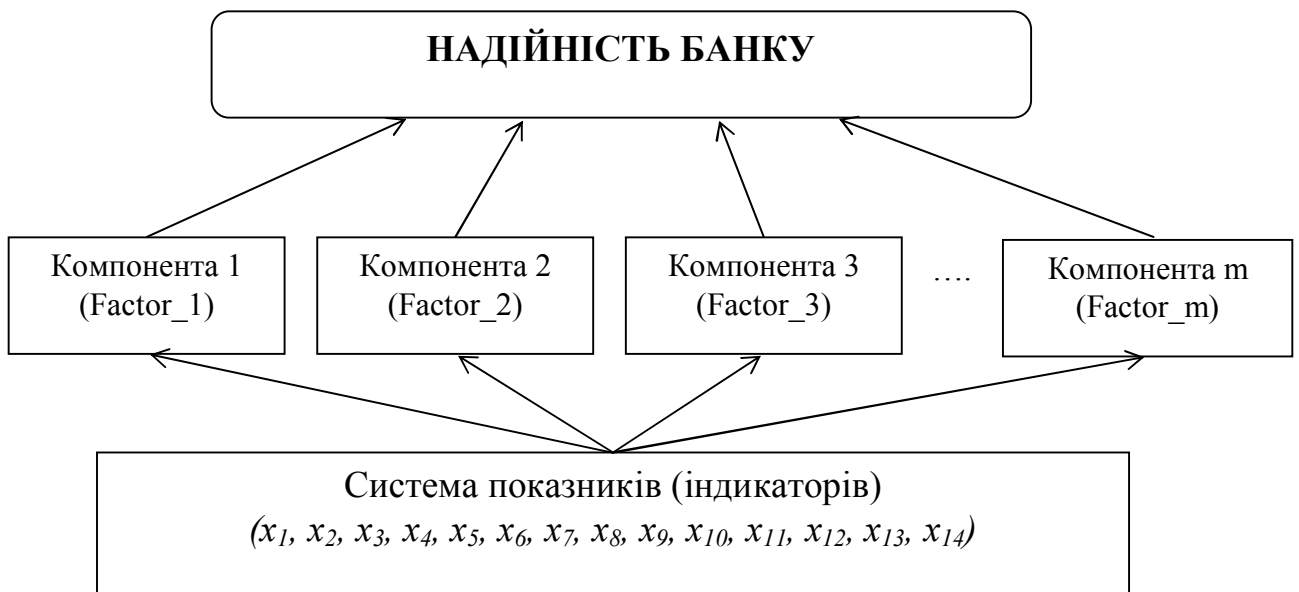
$$\{x_1, x_2, x_3, \dots, x_{14}\} \Rightarrow \{F_1, F_2, F_3, \dots, F_m\}. \quad (3.2)$$

При цьому ознаки, що пояснюють спільну першопричину, входять до однієї групи, яка називається компонентою. Ознаки, які належать до різних груп, є незалежними між собою (ортогональні), а відповідно, незалежними є і компоненти [34, с. 149]. Виявлені компоненти – це гіпотетичні величини, отже, кількісно їх оцінити можливо лише опосередковано, за допомогою відповідних математичних моделей. Так, модель головних компонент описує взаємозв'язок між первинними ознаками і компонентами на основі їх лінійної комбінації (3.3):

$$z_i = \sum_{j=1}^n a_{ij} F_j, \quad (3.3)$$

де z_i – стандартизовані значення i -ї ознаки з одиничними дисперсіями; a_{ij} – факторне навантаження j -ї компоненти на i -у ознаку (характеризує тісноту зв'язку між i -ю ознакою та j -ю компонентою).

Рис. 3.6. Взаємозв'язок між первинними показниками, компонентами та визначальною характеристикою

Оскільки вклад кожної компоненти у формування визначальної характеристики визначається часткою пояснюваною нею дисперсії, то, відповідно, її вага визначається (3.4):

$$w_j = \frac{\lambda_j}{\sum_1^m \lambda_j}, \quad (3.4)$$

де w_j – вага j -ї компоненти ($\sum w_j = 1$);

λ_j – частка пояснюваної j -ю компонентою дисперсії;

$\sum \lambda_j$ – сумарна дисперсія, пояснювана m компонентами.

Тоді вага кожного показника (w_{ij}), що входить до j -у компоненти, становить (3.5):

$$w_{ij} = \frac{w_j}{n_j}, \quad (3.5)$$

де w_j – вага j -ї компоненти ($\sum w_{ij} = w_j$);

n_j – кількість показників, що навантажують j -у компоненту.

Відповідно, інтегральна оцінка (бал) кожного банку з урахуванням вагомості показників j -го фактора (компоненти), визначатимемо за формулою (3.6):

$$\bar{S}_{ij}^w = \sum_1^{14} w_{ij} \cdot R_{ij} \quad (3.6)$$

де w_{ij} – вага i -го показника j -ї компоненти;

R_{ij} – бал, набраний i -м банком за j -м показником.

Введення функції ваг у модель інтегральної оцінки надійності банків передбачає застосування мультиплікативної згортки показників. В такому випадку, інтегральна оцінка виступає у формі середньої арифметичної зваженої, де осереднюваними ознаками є значення показників (відповідний їм бал) (R_{ij}), а частками – ваги показників у межах відповідної компоненти (w_{ij}).

Розподіл банків за рівнем надійності на рейтингові групи передбачає визначення шкали, яку подамо у вигляді інтервалів однакової ширини. Враховуючи, що мінімальний середній бал може становити – 1 бал ($\bar{S}_{min}^w = 1$), максимальний – 5 балів ($\bar{S}_{max}^w = 5$), а кількість рейтингових груп 4 ($m = 4$, "A", "B", "C" з "D"), то ширина інтервалу групи становитиме (3.7):

$$h = \frac{\bar{S}_{max}^w - \bar{S}_{min}^w}{4} = 1 \text{ бал}, \quad (3.7)$$

а рейтингові групи матимуть наступні інтервали значень:

Рейтинг	Середній бал, $\bar{S}_{ij}^w$
«A»	4 – 5
«B»	3 – 4
«C»	2 – 3
«D»	1 – 2

Реалізація запропонованого підходу базувалася на раніше запропонованій системі показників (14 коефіцієнтів, розрахованих по сукупності зі 145 банків станом на 01.04.2010 р.), які різнобічно характеризують фінансовий стан комерційних банків з позиції надійності. Технічним засобом було обрано програмний продукт компанії StatSoft – STATISTICArev. 6.0. Для подальшого програмного аналізу даних за допомогою вмонтованого модуля «Principalcomponentanalysis» кожному показнику відповідало умовне позначення (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

**Алгоритм розрахунку та умовні позначення показників (коефіцієнтів)
оцінювання функціонування надійності банків**

№	Показник	Алгоритм розрахунку	Умовне позначення
1	2	3	4
1	Коефіцієнт співвідношення високоліквідних до робочих активів (K_1)	$\hat{E}_1 = \frac{\dot{A}_{ae}}{\dot{A}_\delta}$	LIKV_ROB
2	Коефіцієнт мультиплікатора капіталу ($\hat{E}_2$)	$\hat{E}_2 = \frac{\dot{A}_c}{\hat{E}_{\Delta\hat{E}\hat{O}}}$	MULTIPL
3	Коефіцієнт загальної ліквідності ($\hat{E}_3$)	$\hat{E}_3 = \frac{\dot{A}_c}{C_{\varphi}}$	LIKV_ZAG
4	Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань ($\hat{E}_4$)	$\hat{E}_4 = \frac{\dot{A}_a}{C_{\varphi}}$	LIKV_RES
5	Коефіцієнт ліквідного співвідношення виданих кредитів і залучених депозитів (для вивчення незбалансованої ліквідності) ($\hat{E}_5$)	$\hat{E}_5 = \frac{\hat{E}\hat{D}}{\hat{A}}$	CRED/DEP
6	Коефіцієнт генеральної ліквідності зобов'язань ($\hat{E}_6$)	$\hat{E}_6 = \frac{\dot{A}_{ae} + \dot{A}_i}{C_{\varphi\hat{a}\hat{a}}}$	LIKV_GEN
7	Норма прибутку на капітал (рентабельність капіталу) – (ROE) ($\hat{E}_7$)	$K_7 = \frac{\times \dot{I}}{\hat{A}\hat{E}} \cdot 100$	ROA
8	Рентабельність активів – (ROA) ($\hat{E}_8$)	$K_8 = \frac{\times \dot{I}}{\tilde{N}\hat{A}} \cdot 100$	ROE

Продовження таблиці 3.7

1	2	3	4
9	Чистий спред ($\hat{E}_9$)	$K_9 = \frac{\hat{I}\hat{A}}{\hat{E}\hat{I}} \cdot 100 - \frac{\hat{I}\hat{A}}{\hat{I}\hat{C}} \cdot 100$	SPREAD
10	Рентабельність витрат ($\hat{E}_{10}$)	$K_{10} = \frac{\times \hat{I}}{\hat{A}} \cdot 100$	Rc
11	Чиста процентна маржа ($\hat{E}_{11}$)	$\hat{E}_{11} = \frac{\hat{I}\hat{A} - \hat{I}\hat{A}}{\hat{A}} \cdot 100$	NIM
12	Коефіцієнт надійності ($\hat{E}_{12}$)	$\hat{E}_{12} = \frac{\hat{E}}{\hat{C}_e}$	NADIYN
13	Коефіцієнт адекватності регулятивного капіталу ($\hat{E}_{13}$)	$\hat{E}_{13} = \frac{\hat{D}\hat{A}\hat{E}}{\hat{C}\hat{a}\hat{a}\hat{e}\hat{a}\hat{r}\hat{s}\hat{a}\hat{e}\hat{o}\hat{e}\hat{a}\hat{e}}$	ADEQUASITY
14	Коефіцієнт захищеності власного капіталу ($\hat{E}_{14}$)	$\hat{E}_{14} = \frac{\hat{A}_{\hat{E}}}{\hat{E}}$	ZAHYCH

Визначення головних компонент передбачає наявність спільної варіації показників, що зумовлює їх спільний вплив на досліджуване явище чи характеристику, а, отже, й можливість об'єднання у спільний фактор. Аналіз масиву вхідних даних на мультиколінеарність засвідчив наявність досить щільного зв'язку між окремими показниками, що дає змогу стверджувати про спільний для них характер впливу на рівень надійності банків та імовірне включення до однієї компоненти (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Матриця парних коефіцієнтів кореляції (за даними на 01.04.2010 р.)

Показник	LIKV_ROB	MULTIPL	LIKV_ZAG	LIKV_RES	CRED/DEP	LIKV_GEN	ROA	ROE	SPREAD	Rc	NIM	NADIYN	ADEQUASITY	ZAHYCH
LIKV_ROB	1,00													
MULTIPL	0,02	1,00												
LIKV_ZAG	0,00	-0,36	1,00											
LIKV_RES	-0,24	-0,31	0,94	1,00										
CRED/DEP	-0,27	-0,18	0,66	0,75	1,00									
LIKV_GEN	0,60	-0,25	0,57	0,27	0,11	1,00								
ROA	0,10	0,05	0,12	0,16	0,17	0,09	1,00							
ROE	-0,01	-0,47	0,07	0,11	0,15	0,04	0,54	1,00						
SPREAD	0,07	0,03	0,02	0,01	-0,04	0,07	-0,05	-0,04	1,00					
Rc	0,03	-0,13	0,17	0,20	0,13	0,11	0,73	0,52	0,02	1,00				
NIM	-0,16	-0,33	0,44	0,47	0,49	0,10	-0,15	0,14	-0,09	0,03	1,00			
NADIYN	0,00	-0,36	1,00	0,94	0,66	0,57	0,12	0,07	0,02	0,17	0,44	1,00		
ADEQUASITY	0,06	-0,49	0,89	0,79	0,52	0,62	0,25	0,12	0,00	0,31	0,41	0,89	1,00	
ZAHYCH	0,02	0,69	-0,18	-0,24	-0,15	0,09	-0,03	-0,51	-0,01	-0,17	-0,26	-0,18	-0,23	1,00

Вклад відповідного фактора у загальну дисперсію визначається шляхом розрахунку власних чисел кореляційної матриці, які є дисперсіями відповідних компонент. У методі головних компонент дисперсії всіх змінних рівні 1, відповідно, загальна дисперсія дорівнює їх чисельності (у даному випадку – 14). Максимально можливо виокремити 14 факторів, кожному з яких відповідатиме пояснювана ним дисперсія. На практиці, при визначенні кількості головних компонент користуються наступними критеріями:

– критерій Кайзера. Згідно даного критерію, головними є компоненти, власні числа яких більші за 1 ($\lambda_j > 1$). Адже, якщо фактор не виділяє дисперсію рівну за величиною, принаймні, одній змінній, то він вилучається;

– критерій Кеттеля – “кам’янистий обвал”. Цей критерій передбачає графічне зображення власних чисел кореляційної матриці в низхідному порядку. Відбір головних компонент слід припинити там, де спад значень власних чисел максимально уповільнюється, а ламана – близька до горизонтальної прямої лінії.

Згідно критерію Кайзера ($\lambda_j > 1$), на основі значень власних чисел (λ_j) було виокремлено 5 головних компонент (табл. 3.9).

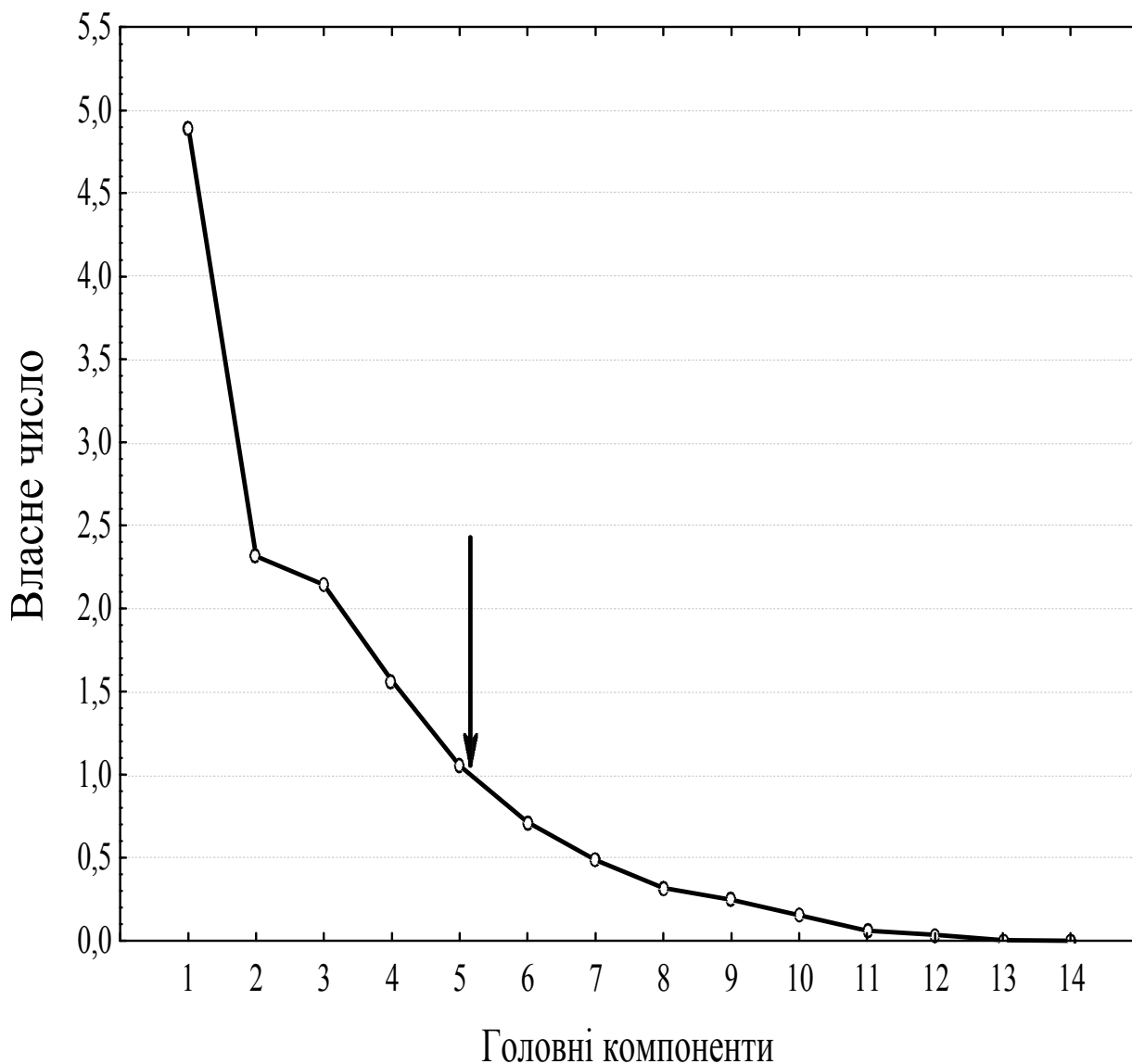
Таблиця 3.9

Власні числа компонент (за даними на 01.04.2010 р.)

Компонента	Власне число, λ	Частка дисперсії (d_λ), %	Кумулятивна дисперсія, S_λ	Кумулятивна частка дисперсії (Sd_λ), %
Factor_1	4,894	34,958	4,894	34,958
Factor_2	2,316	16,540	7,210	51,497
Factor_3	2,144	15,315	9,354	66,812
Factor_4	1,566	11,187	10,920	77,999
Factor_5	1,053	7,521	11,973	85,520
Всього	11,973	85,520	x	x

Частка дисперсії, яку пояснюють перші п’ять компонент, становить – 32,63%, 17,13%, 15,15%, 10,68%, 7,05% відповідно, що свідчить про високий ступінь факторизації моделі – 85,52 %.

Аналогічного висновку можна дійти використовуючи критерій Кеттеля, виокремивши п'ять головних компонент, власні числа яких більші за одиницю (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Визначення головних компонент надійності банків на основі критерію Кеттеля («кам'янистого обвалу»)

Визначені на основі кореляційної матриці факторні навантаження головних компонент подано у таблиці 3.10.

Включення показників до тієї чи іншої компоненти, відбувається на основі значень факторних навантажень, які характеризують їх зв'язок з

відповідною компонентою (щільність зв'язку). При цьому суттєвим вважається значення факторних навантажень не менше, ніж 0,7 ($\alpha_{ij} \geq 0,7$).

Таблиця 3.10

Таблиця факторних навантажень для 5 головних компонент

(за даними на 01.04.2010 р.)

Змінна (показник)	Компонента (Factor_1)	Компонента (Factor_2)	Компонента (Factor_3)	Компонента (Factor_4)	Компонента (Factor_5)
LIKV_ROB	0,091	-0,099	0,762	-0,520	-0,112
MULTIPL	0,434	-0,432	0,350	0,599	-0,149
LIKV_ZAG	-0,948	-0,262	0,065	0,024	0,057
LIKV_RES	-0,943	-0,161	-0,082	0,202	0,076
CRED/DEP	-0,718	-0,065	-0,206	0,370	-0,064
LIKV_GEN	-0,382	-0,303	0,671	-0,507	-0,002
ROA	-0,197	0,570	0,588	0,446	-0,083
ROE	-0,246	0,852	0,043	-0,053	-0,023
SPREAD	0,112	-0,074	0,064	0,082	0,932
Rc	-0,282	0,623	0,468	0,294	0,009
NIM	-0,486	-0,052	-0,449	-0,143	-0,331
NADIYN	-0,948	-0,262	0,065	0,024	0,057
ADEQUASITY	-0,898	-0,091	0,175	-0,032	0,038
ZAHYCH	0,340	-0,636	0,360	0,431	-0,125
Expl.Var	4,894	2,316	2,144	1,566	1,053
Prp.Totl	0,350	0,165	0,153	0,112	0,075

За даними таблиці робимо висновок, що перша компонента навантажує такі показники: коефіцієнт загальної ліквідності, коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань, коефіцієнт ліквідного співвідношення виданих кредитів і залучених депозитів, коефіцієнти надійності та адекватності. Друга

компонента має щільний зв'язок із показником рентабельності капіталу, третя навантажує коефіцієнт ліквідності робочих активів. У той же час факторні навантаження четвертої та п'ятої головних компонент не дають можливості виявити спільної першопричини впливу досліджуваних характеристик на рівень надійності банків.

Складна факторна структура значно ускладнює ідентифікацію компонент. Пошук простої факторної структури, коли одні факторні навантаження наближаються до одиниці, а інші до нуля, здійснюється за допомогою різних процедур ортогонального чи косокутного обернення, в процесі якого значення одних факторних навантажень зростають, інших – зменшується. Найчастіше використовують процедуру «варімакс» (Varimax), яка максимізує варіацію квадратів факторних навантажень для кожної компоненти, збільшуючи великі і зменшуючи малі значення [34, с. 154].

Результати застосування процедури «варімакс нормалізований» («Varimax normalized»), алгоритм якої також закладено в пакеті Statistica 6.0, подано в таблиці 3.11.

Ортогональний метод обертання факторів мінімізує кількість змінних з високими значеннями навантажень, підсилюючи таким чином інтерпретованість факторів. У результаті ортогонального обертання одержують некорельовані фактори.

При косокутному обертанні осей дещо спростилася факторна структура. Попри те, що склад першої компоненти не змінився, взаємозв'язок решти компонент із відповідними індикаторами значно посилюється. А це дає можливість змістовно їх інтерпретувати.

Таблиця 3.11

**Таблиця факторних навантажень за результатами косокутного
обертання (Varimaxnormalized)(за даними на 01.04.2010 р.)**

Змінна (показник)	Копонента (Factor_1)	Компонента (Factor_2)	Компонента (Factor_3)	Компонента (Factor_4)	Компонента (Factor_5)
LIKV_ROB	-0,167	0,106	0,914	-0,071	0,033
MULTIPL	-0,194	0,080	-0,056	-0,912	-0,015
LIKV_ZAG	0,973	0,002	0,150	0,079	0,012
LIKV_RES	0,973	0,071	-0,092	0,088	0,004
CRED/DEP	0,756	0,117	-0,319	0,003	0,127
LIKV_GEN	0,347	-0,015	0,907	-0,017	-0,028
ROA	0,081	0,945	0,061	-0,107	0,012
ROE	-0,029	0,644	-0,085	0,602	0,087
SPREAD	-0,009	-0,056	-0,049	0,000	-0,944
Rc	0,127	0,861	0,059	0,103	-0,038
NIM	0,433	-0,244	-0,180	0,309	0,442
NADIYN	0,973	0,002	0,150	0,079	0,012
ADEQUASITY	0,863	0,152	0,231	0,159	0,024
ZAHYCH	-0,075	-0,118	0,104	-0,905	-0,027
Expl.Var	4,559	2,185	1,931	2,181	1,116
Prp.Totl	0,326	0,156	0,138	0,156	0,080

Найбільш вагомою є перша компонента (Factor_1), яка пояснює 32,6 % варіації. Вона має щільний взаємозв'язок із такими показниками, як коефіцієнт загальної ліквідності (0,973), ресурсної ліквідності (0,973), ліквідного співвідношення виданих кредитів і залучених депозитів (0,756), надійності (0,973) та коефіцієнт адекватності капіталу (0,863). Враховуючи економічний зміст даних індикаторів та їх роль у оцінці надійності банків, визначимо першу головну компоненту як, «достатність капіталу».

Друга компонента (Factor_2) пояснює 15,6 % варіації та навантажує показники рентабельності активів (0,945), рентабельності капіталу (0,644) та рентабельності витрат (0,861). Пряма залежність між даними показниками та відповідною компонентою свідчить про необхідність підвищення рівня рентабельності банківської діяльності з метою формування надійного банківського сектору. Цю компоненту ідентифікуємо як «ефективність діяльності».

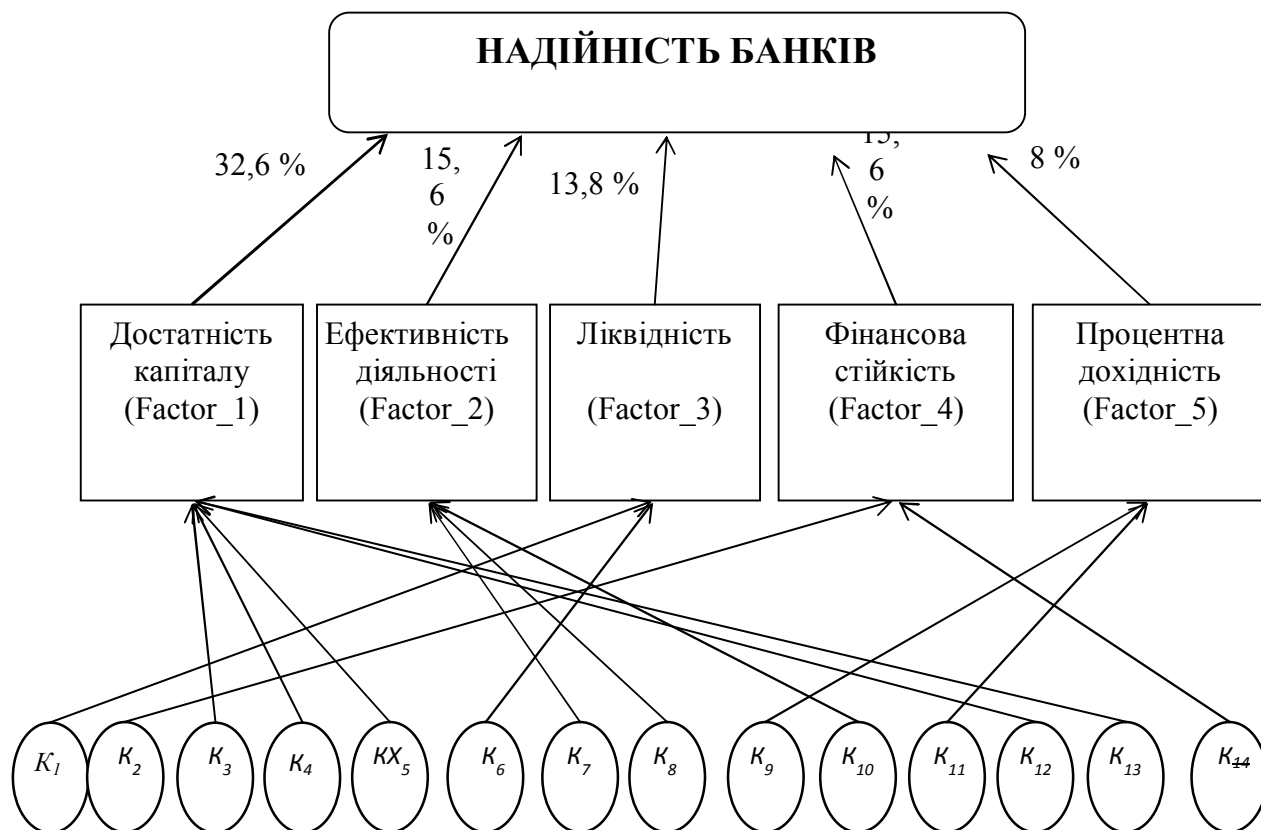
Вплив третьої компоненти (Factor_3) на рівень надійності банків, ідентифікованої як «рівень ліквідності», виявився не надто сильним – вона пояснює лише 13,8 % загальної дисперсії, вона навантажує коефіцієнти ліквідності робочих активів (0,914) та генеральної ліквідності банків (0,907). На це вплинув той фактор, що у результаті більшості банків економічної кризи значно скоротили обсяги активних операцій, цим самим сформувавши надлишковий запас ліквідності. Проте, як виявляється, вплив ліквідності на сучасний стан та рівень надійності комерційних банків не є визначальним.

Четверта головна компонента навантажує мультиплікатор капіталу та коефіцієнт захищеності активів і пояснює 15,57 % загальної дисперсії. Враховуючи сутність показника мультиплікатора капіталу, який характеризує сукупний рівень прийнятих банком ризиків, четверту компоненту було визначено як «фінансова стійкість».

П'ята головна компонента перебуває у щільному зв'язку з показниками чистого спреду та чистої процентної маржі (8 % від загальної дисперсії). Цікавим є той факт, що між компонентою та показником чистого спреду існує щільний обернений зв'язок. Очевидно, що в умовах нестабільного економічного середовища зростання процентної дохідності значно посилює існуючі ризики, що, відповідно, негативно впливає на рівень надійності банків.

Отже, результати факторного аналізу на основі моделі головних компонент із визначенням характерних умов та першопричин формування

рівня надійності комерційних банків, подамо за допомогою блок-схеми (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Блок-схема взаємозв'язку головних компонент з відповідними індикаторами та їх вплив на формування рівня надійності комерційних банків

Оцінивши вклад кожної компоненти у формування рівня надійності банків, прийнявши ступінь факторизація моделі за 100 % на основі формули (3.4), визначено вагу показників j -ї компоненти. Результати представлені у табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Вага показників, що входять до складу відповідної компоненти, за даними на 01.04.2010 р.

Компонента (F_j)	Власне число(λ_j)	Частка варіації	Вага компоненти (w_j), %	Кількість показників(n)	Вага 1-го показника в межах групи(w_{ij}), %
<i>A</i>	<i>l</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Factor_1	4,89	34,96	40,9	5	8,2
Factor_2	2,32	16,54	19,3	3	6,4
Factor_3	2,14	15,31	17,9	2	9,0
Factor_4	1,57	11,19	13,1	2	6,5
Factor_5	1,05	7,52	8,8	2	4,4
Сума	11,97	85,52	100,0	14	x

Графа 5 табл. 3.9 містить розрахунки, проведені за формулою (3.5), які характеризують вагу кожного показника фінансового стану банку в межах відповідної компоненти. Тож за допомогою формули (3.6) з урахуванням функції ваг показників, проведено інтегральне оцінювання досліджуваної сукупності комерційних банків із визначенням відповідної їм рейтингової позиції за ступенем надійності (див. додаток В). Розподіл банків по рейтингових групах представлено у табл. 3.13.

Таблиця 3.13

Рейтингова позиція комерційних банків за ступенем надійності з урахуванням ваги оціночних показників, станом на 01.04.2010 р.

Рейтинг	Сукупний (середньозважений) бал	Кількість банків	Частка, %
R_A	4 – 5	1	0,7
R_B	3 – 4	63	43,4
R_C	2 – 3	76	52,4
R_D	1 – 2	5	3,4

Всього	145	100
--------	-----	-----

Порівняльний аналіз (табл. 3.14) двох розподілів банків за інтегральною оцінкою (за зваженими та незваженими показниками) дозволяє зробити наступні висновки:

Таблиця 3.14

**Порівняльний аналіз результатів рейтингового оцінювання
надійності діяльності банків, станом на 01.04.2010 р.**

Рейтинг	За незваженими показниками		За зваженими показниками		Зміна чисельності	Структурні зрушення, п.п.
	Кількість банків	Частка, %	Кількість банків	Частка, %		
R_A	1	0,7	1	0,7	0	0,0
R_B	66	45,5	63	43,4	-3	-2,1
R_C	75	51,7	76	52,4	1	0,7
R_D	3	2,1	5	3,4	2	1,4
Всього	145	100,0	145	100,0	x	x

– по-перше, з урахуванням різної ваги показників, зміни рейтингу надійності зазнали лише 9 комерційних банків, у тому числі: підвищили свій рейтинг 2 банки – Промінвестбанк та банк Порто-Франко (з «С» до «В»); та 7 банків зазнали зниження рейтингу надійності – Універсал банк, Таврика, Південкомбанк, Укоопспілка, Приватінвест (з «В» до «С»), Земельний банк і Новий банк (з «С» до критичного рівня «D»);

– по-друге, розподіл банків за рейтинговими групами свідчить, що чисельність найнадійніших банків (рейтинг «А») не змінилася – єдиним представником залишається Каліон банк Україна. Водночас зменшилася на 3 одиниці чисельність достатньо надійних банків з рейтингом «В» (-2,1 п.п.), на один банк зросла чисельність фінансово ненадійних банків з рейтингом «С»

(+0,7 п.п.) та поповнилася двома банками (Земельний банк, Новий) група з критично низьким рівнем надійності – з рейтингом «D»;

- по-третє, типовий український банк лише на 39,5 % наближений до «теоретично ідеального» банку (який за всіма показниками отримує максимальну кількість балів):

$$\bar{G}_{ij}^w = \frac{\bar{S}_{ij}^w - S_{min}}{S_{max} - S_{min}} = \frac{2,58 - 1}{5 - 1} = 0,395 \hat{=} 39,5 \%$$

Цей результат є нижчим, ніж за незваженою методикою (46,4 %). При тому, що ступінь наближеності найнадійнішого банку до «ідеального» за зваженою методикою майже не змінився – 78,0 % проти 78,6 %:

$$G_{max}^w = \frac{S_{max}^w - S_{min}}{S_{max} - S_{min}} = \frac{4,12 - 1}{5 - 1} = 0,78 \hat{=} 78,0 \%;$$

- по-четверте, порівняльний аналіз структур двох розподілів засвідчує незначну розбіжність – квадратичний коефіцієнт структурних зрушень становить $\sigma_d = 1,66 \ddot{i} \ddot{i}$.

В цілому результати оцінювання переконливо доводять, що застосування моделі головних компонент у якості інструментарію визначення латентних першопричин надійності комерційних банків дають об'єктивні результати. Насамперед, за рахунок визначення питомої ваги окремих компонент та пов'язаних з ними показниками поглиблено запропоновану методику рейтингування банків. Це дає змогу отримувати об'єктивніші дані щодо стану вітчизняного банківського сектору з урахуванням сучасних умов та закономірностей його функціонування. Використання методики на основі зважених показників дозволяє більш ефективно ідентифікувати проблемні і ненадійні банки та завчасно приймати необхідні управлінські рішення.

Висновок до розділу 3

У розділі виходячи з сучасних умов, розкрито питання участі держави в капіталізації банків, удосконалення і забезпечення ефективності процесу рефінансування банків та надання стабілізаційних кредитів, управління банківськими ризиками. Важливими факторами є також політична стабілізація в країні, ефективна співпраця з міжнародними фінансовими організаціями та розробка і виконання чіткої державної стабілізаційної програми.

Слід також зазначити, що в даному розділі проведено групування за рівнем концентрації банківських установ. Диспропорція територіального розміщення банків за регіонами, у свою чергу зумовлює, особливості рівня банківського обслуговування, цінової політики, фінансові результати діяльності банків. Як наслідок, виникає диспропорція у русі грошових потоків, що впливає на надійність функціонування банків.

Важливим аспектом комплексного аналізу та оцінювання надійності банків є визначення інтегральних оцінок з метою подальшого встановлення рейтингу кожного банку та утворення якісно відмінних груп. Установлено, що в сучасних умовах найбільш адекватною є рейтингова система оцінювання, яка передбачає формування системи показників (індикаторів), розробку методики «згортки» цих показників у єдину інтегральну оцінку, визначення вагових функцій, а також встановлення рейтингів банків, їх розподіл на групи залежно від інтегральних оцінок та надання якісних характеристик кожній з них.

Під банківським рейтингом слід розуміти узагальнюючу оцінку функціонування банку, на основі якої можна визначити становище певного банку відносно інших банківських установ. Спостереження за рейтинговою позицією конкретного банку та її аналіз сприяють прийняттю обґрунтованих рішень стосовно подальших відносин клієнтів з банківською установою.

Для побудови рейтингу банків за надійністю їх функціонування пропонується визначати інтегральну оцінку з використанням системи власних критеріїв і методичних підходів. Для розрахунку інтегральної оцінки

сформовано перелік вихідних (первинних) показників, а також критеріїв, за допомогою яких здійснюється перехід до бальної шкали.

Для удосконалення рейтингової системи оцінювання надійності банків адаптовано метод головних компонент з метою врахування вагових коефіцієнтів показників. Для розрахунку інтегральної оцінки з врахуванням вагових коефіцієнтів на основі 14 вихідних показників сформовано головні компоненти, для кожної з них визначено частку сумарної дисперсії, виходячи з якої розраховано вагу показників, що належать до відповідної компоненти. Метод головних компонент, за допомогою якого проведено факторний аналіз, забезпечив редукцію вхідних даних, визначив структуру та взаємозв'язки між змінними, – тобто класифікував, спільний для них фактор. Такий підхід дозволяє на основі внутрішніх джерел інформації розробити комплекс заходів щодо надійності функціонування банків. За допомогою моделі головних компонент визначено основні внутрішні фактори надійності функціонування банків та встановлено їх взаємозв'язок з відповідними індикаторами. Виділення п'яти основних факторів надійності банків підтверджує комплексність, багатовимірність та системність даної характеристики. Відзначимо, що використання методу головних компонент дає змогу визначити рейтинг з урахуванням ваги кожного фактора за значимістю при оцінюванні надійності функціонування банків. Для визначення кількості головних компонент за емпіричними даними використано критерії Кайзера і Кеттеля.

Для інтерпретації економічного змісту кожної головної компоненти відібрано найбільші за модулем факторні навантаження таким чином, щоб їх частка в загальному підсумку (значення коефіцієнта нормативності) становила не менше 80%. За емпіричними значеннями факторних навантажень виявлено, що існує щільний зв'язок між змінними та відповідними факторами.

Підсумовуючи вище наведене, застосування комплексного статистичного підходу щодо оцінювання надійності банків можна вважати загальною теоретико-методичною основою дослідження банківської діяльності, тому що його положення й інструментарій орієнтовані не тільки на якісне, але й кількісне дослідження складних систем. Вирішення даної проблеми лежить у площині зміцнення банківського сектору та його розвитку на засадах забезпечення надійності кожного його елемента, якими є банки. Тільки надійні банки здатні виконувати належні їм функції попри вплив негативних факторів та швидких змін ринкової кон'юнктури.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автором [97, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106].

ВИСНОВКИ

Побудова соціально орієнтованої економіки в Україні вимагає надійного функціонування банків – це особливо гостро відчутно в сучасних умовах, через вплив на економіку кризових явищ та процесів, регулятивні функції держави щодо надійності набувають особливого значення. За результатами проведеного статистичного оцінювання розроблено комплекс рекомендацій та пропозицій щодо регулювання з боку держави та Національного банку України, а також банківським установам. Якщо основна мета банківського регулювання – забезпечення надійності функціонування банків, то необхідність такого регулювання визначається особливою роллю банків в економічній системі та специфічним характером їх діяльності.

У дисертаційній роботі подано теоретичне та методичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо статистичного оцінювання надійності банків України з урахуванням ризиків, закономірностей функціонування банківської системи і перспектив її розвитку. Отримані науково-практичні результати свідчать про досягнення поставленої мети і дають підстави сформулювати такі висновки:

1. На основі критичного аналізу наукових поглядів щодо трактування сутності надійності банку та різних аспектів його функціонування запропоновано уточнене формулювання поняття «надійність банку». Це дозволило розробити теоретичне підґрунтя для статистичного оцінювання надійності функціонування банків України, визначити основні його чинники, пов'язані з характером і специфікою банківської сфери. Удосконалення понятійного апарату дозволило виділити новий аспект сутності та оцінки, по-новому розглянути таке багатогранне, динамічне явище, як функціонування банків. Ефективність управління банківською діяльністю залежить від системи

статистичного забезпечення, що включає статистичну інформацію у вигляді системи показників банківської діяльності, а також методи та інструментарій аналізу.

2. На основі оцінки сучасного стану та тенденцій розвитку банківської системи в Україні, аналізуються базові функції банків, які визначають зміст їхньої діяльності загалом. Виходячи з характеристики функціонування, сформульовано сутність, функціональне призначення, механізми взаємодії та стратегію розвитку банків в умовах соціально орієнтованої економіки. Встановлено, що на сучасному етапі розвитку економіки країни сформувалася тенденція зростання ролі банків. Визначено економічний зміст найважливіших категорій, на основі яких оцінюють надійність банків, аналізують структуру банківської системи та динаміку показників банківської діяльності, виявляють тенденції й закономірності її розвитку.

3. Обґрунтовано теоретичні основи інформаційно-аналітичного забезпечення статистичного оцінювання надійності функціонування банків, зокрема визначено його основні завдання, здійснено систематизацію складу інформаційної бази.

4. Сформовано концепцію та методичні принципи комплексного статистичного оцінювання надійності функціонування банків, що дозволило здійснити аналіз на основі використання системи статистичних методів, виокремити фактори, які впливають на надійність функціонування. Результати відповідного аналізу слугували основою для здійснення рейтингового оцінювання надійності банків як завершального етапу дослідження.

5. Запропоновано теоретико-методичні засади статистичного оцінювання надійності банків з позицій системного підходу як методу наукового пізнання. Банківська сфера розглядається як цілісна система, що складається із

взаємопов'язаних між собою підсистем, типових груп, кожна з яких займає відповідне місце у системі та виконує конкретні функції. Ефективне функціонування банківської системи загалом можливе тільки за наявності раціональних пропорцій і співвідношень між окремими підсистемами. Запропонований підхід у дослідженні діяльності банків не тільки розширює та поглиблює аналіз їх функціонування, але й вносить якісні зміни до його змісту.

6. Сформовано систему статистичних показників, на основі яких оцінюється надійність функціонування банку, що ґрунтується на теоретичних положеннях і методах статистики, наукових принципах спостереження, обробки й аналізу статистичної інформації. Запропоновано статистичну методику та систему показників, які в комплексі формують інструментарій статистичного дослідження. Система показників характеризує умови, процес і результати функціонування банків. Одними з основних вимог, які висуваються до системи показників надійності функціонування банків – достатня компактність, охоплення всіх сторін банківської діяльності, зв'язків та взаємозв'язків елементів та підсистем.

7. Визначено фактори, які визначають надійність функціонування банків та проведено їх класифікацію, найбільш важливим є їх розподіл на фактори макросередовища та мікросередовища. Висвітлено методичні підходи до факторного аналізу показників надійності функціонування банків як основи комплексного статистичного оцінювання.

8. Запропоновано новий підхід щодо рейтингового оцінювання надійності функціонування банків на основі використання відповідних функції для визначення кількості набраних балів та бальної методики побудови рейтингу. Адаптовано метод головних компонент для виокремлення основних факторів

надійності функціонування банків та встановлення вагових коефіцієнтів для показників, використаних для інтегрального оцінювання та побудови рейтингу.

9. За результатами статистичного оцінювання надійності функціонування банків розроблено комплекс практичних рекомендацій та пропозиції, які формують наукову базу для обґрунтування управлінських рішень з метою підвищення надійності банків, проведення постійного моніторингу їх діяльності, а також сприятимуть відновленню довіри клієнтів і вкладників до банківської системи України загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко М.Д. Оцінка власного капіталу банку за допомогою методу коефіцієнтів / М.Д. Алексеєнко // Стратегія економічного розвитку України. – 2001. – Вип. № 4. – С. 288–293.
2. Антропов Д.Л. Интегрированный риск-менеджмент в системе управления банком / Д.Л. Антропов // Деньги и кредит. – 2005. – № 1. – С. 33–37.
3. Банківська енциклопедія / М.І. Савлук та ін.; Під ред. А.М. Мороза. – К.: Ельтон, 1993. – 336 с.
4. Банківські операції. Навч. посібник / [В.І. Капран, М.С. Кравченко, О.К. Коваленко, С.І. Омельченко]. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 208 с.
5. Банковское дело : стратегическое руководство / Рук. проекта У. Гулд; под. ред. В. Платонова, М. Хиггинса. – М.: Изд-во АО «Консалтбанкир», 1998. – 432 с.
6. Бліндюк О. Надійність комерційного банку і фактори, що її визначають / О. Бліндюк // Все про бухгалтерський облік. – 2003. – № 11 (799). – С. 13–16.
7. Богута Н. Не рейтинг єдиний. [Електронний ресурс] / Н. Богута // Дзеркало тижня.–2005.–№13.–Режим доступу: <http://www.zn.ua/2000/2675/9733/>
8. Вітлінський В.В. Моделювання економіки: Навч. посібник / В.В. Вітлінський. – К.: КНЕУ, 2005. – 408 с.
9. Вітлінський В.В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику / В.В. Вітлінський. – К. : ДЕМІУР, 1996. – 212 с.
10. Вітлінський В.В. Визначення рейтингу банку всередині вибірки / В.В. Вітлінський, О.В. Пернарівський // Вісник Національного банку України. – 1999. – № 2. – С. 61–64.
11. Галицька Е. Удосконалення системи показників ліквідності комерційних банків / Е. Галицька, Л. Висоцька // Банківська справа. – 2002. – № 2. – С. 19–25.

12. Герасимович А.М. Аналіз банківської діяльності: підручник / А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І.М. Парасій-Вергуненко та ін.; За ред. А.М. Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2005. – 599 с.
13. Гладких Д. Структура банківських кредитів і залучених коштів як дзеркало економічного здоров'я країни / Д. Гладких. // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 10. – С. 26–33.
14. Головач А.В. Банківська статистика: опорний конспект лекцій / Уклад. А.В. Головач, В.Б. Захожай, Н.А. Головач. – К.: КНЕУ, 1999. – 118 с.
15. Головач А.В. Банківська статистика: опорний конспект лекцій / Уклад. А.В. Головач, В.Б. Захожай, Н.А. Головач. – К.: МАУП, 2000. – 124 с.
16. Головач А.В. Банківська статистика / А.В. Головач, В.Б. Захожай, Н.А. Головач. – К.: Україно-фінський інститут менеджменту та бізнесу. 2002. – 127 с.
17. Головач А.В. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика: навч. посіб. / А.В. Головач, В.Б. Захожай, Н.А. Головач. – К.: КНЕУ, 2005. – 332 с.
18. Готовчиков И. Как оценить работу банков? Новый метод определения рейтингов / И. Готовчиков // Banker. – 2005. – май. – С. 12–14.
19. Грабовый П.Г. и др. Риски в современном бизнесе / П.Г. Грабовый. – М.: Аланс, 1994. – 200 с.
20. Григоруک П.М. Багатомірне економіко-статистичне моделювання: навчальний посібник / П.М. Григорук. – Львів: «Новий Світ-2000». 2006. – 148 с.
21. Гриценко А. Реальна та фіктивна капіталізація. Нотатки з конференції «Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України» / А. Гриценко // Вісник Національного банку України. – 2004. – №3. – С. 38–43.
22. Грудзевич У.Я. Особливості розміщення та діяльності банків у регіонах України / У.Я. Грудзевич // Регіональна економіка. – 2003. – № 3. – С. 127–132.

23. Гуцал І.С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України (питання теорії, методики, практики) / І.С. Гуцал. – Львів : ВАТ «БІБЛЬОС», 2001. – 244 с.

24. Данильченко К.М. Ліквідність та активи банків / К.М. Данильченко, Т.О. Раєвська // Вісник Національного банку України. – 1996. – № 5. – С. 56–67.

25. Деньги. Кредит. Банки: Учебник [для студ. вузов, обучающихся по экон. спец.]. / [О.И. Лаврушин, М.М. Ямпольский, Ю.П. Савинский, Г.С. Панова и др.]; под ред. О.И. Лаврушина. – 2-изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 461 с.

26. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки / О. В. Дзюблюк. – К.: Поліграф-книга, 2000. – 512 с.

27. Дзюблюк О.В. Оптимізація управління активами і пасивами комерційного банку / О.В. Дзюблюк // Фінанси України. – 2002. – № 5. – С. 129–137.

28. Дзюблбк О.В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи / О.В. Дзюблюк, Р.В. Михайлюк, Монографія. – Тернопіль: ТНЕУ – 316 с.

29. Добровольський О. Адекватність капіталу та його вплив на результати діяльності банку / О. Добровольський // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 6. – С. 34–36.

30. Доценко О.С. Статистичний аналіз діяльності банків України: Дис. канд. екон. наук: 08.00.10 / О.С. Доценко. Державна академія статистики, обліку та аудиту. – К., 2007. – 177 с.

31. Другов О. Регіональні аспекти функціонування банківської системи України / О. Другов // Вісник НБУ. – 2004. – № 10. – С. 42–45.

32. Економічний словник-довідник / [за ред. С. В. Мочерного]. – К. : Феміна, 1995. – 368 с.

33. Єгоречева С.Б. Організація діяльності банків у зарубіжних країнах: навч. посібник. / С.Б. Єгоречева. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 208 с.

- 34.Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування: навч. посібник / А.М. Єріна. – К.: КНЕУ, 2001. – 170 с.
- 35.Єріна А.М. Методологія наукових досліджень: навчальний посібник / А.М. Єріна, В.Б. Захожай, Д.Л. Єрін. – К.: КНЕУ, 2004.– 212 с.
- 36.Задорожный В. Управление информацией для принятия решений в банке / В. Задорожный // Банковские технологии.– 1998 – №6. – С. 34 – 35.
- 37.Закон України «Про господарські товариства» № 1576-XII від 19.09.1991 р. (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua
- 38.Закон України «Про державну статистику». від 17.09.1992 р. N 43, ст.608 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2614-12>
- 39.Закон України «Про Національний банк України» № 679-XIV від 20.05.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=679-14>
- 40.Закон України «Про банки та банківську діяльність» // Відомості /№ 2121 – III від 07.12.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>
- 41.Закон України «Про банки і банківську діяльність» // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.
- 42.Закон України «Про іпотечні облігації» №3273-IV від 22.12.2005 р. [Електронний ресурс].– Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua
- 43.Заруба О.Д. Банківський менеджмент та аудит / О.Д. Заруба. – К.: «Вид-во Лібра» ТОВ, 1996. – 224 с.
- 44.Заруба О.Д. Фінансовий менеджмент у банках : навчальний посібник / О.Д. Заруба. – К. : Знання, 1997. – 172 с.
- 45.Заруба О.Д. Фінансова стійкість комерційного банку: способи визначення / О.Д. Заруба, Р.І. Шиллер // Вісник Національного банку України. – 1997. – № 7. – С. 33–36.

46.Захожай В.Б. Аналіз ринку банківських послуг / В.Б. Захожай, С.С. Герасеменко, Т.О. Терещенко та ін.; За заг. Ред. В.Б. Захожая, К.: МАУП, 2006. – 188 с.

47.Иванов В.В. Анализ надежности банка : практическое пособие / В.В. Иванов. – М. : Русская Деловая Литература, 1996. – 320 с.

48.Іващук О.Т. Методи економетричного аналізу даних у системі STADIA: навч. посіб. / О.Т. Іващук, О.П. Кулаїчев – Тернопіль : ТАНГ, 2001. – 115 с.

49.Інструкція №10 про порядок регулювання діяльності комерційних банків в Україні: Постанова Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1028.722.35&nobreak=1>

50.Інструкція «Про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків», затверджена постановою Правління НБУ від 27 грудня 2007р. №480, зі змінами та доповненнями // <http://www.liqa.net>

51.Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України затвердженою Постановою Правління НБУ із змінами і доповненнями, внесеними від 17 березня 2009 року N 141 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0295-06>

52.Как выбрать надежный банк / [В.Г. Андреев, Н.Н. Захаров, Л.К. Локтев, С.А. Журбин].– М.: Концерн «Банковский деловой центр»,1998.– 184 с.

53.Карминский А. Рейтинг динамической финансовой стабильности / А. Карминский, А. Петров // Бюллетень финансовой информации. – 2000. – № 12. – С. 74 –78.

54.Карчева. Г. Розвиток інформаційного забезпечення банківського нагляду НБУ / Г. Карчева // Вісник Національного банку України. – 2002. – №5. – С. 68–71.

55. Карчева. Г. Особливості функціонування банківської системи України в умовах фінансово-економічної кризи / Г. Карчева // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 10. – С. 10 – 16.

56. Кисилев В.В. Управление коммерческим банком в переходной период: уч. пособие / В.В. Кисилев. – М.: Изд-во корпорация «Логос», 1997. – 144 с.

57. Кисилева И.А. Методологические аспекты управления банковскими рисками / И.А. Кисилева // Финансовый менеджмент. – 2001. – № 1. – С. 13–25.

58. Ким Дж.-О. Факторный, кластерный и дискриминантный анализ / [Дж.-О. Ким, Ч.У. Мьюллер, У.Р. Клекка и др.]; пер. с англ.; Под ред. И.С. Енюкова. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 215 с

59. Ключко Л.А. Моделювання фінансової стійкості комерційного банку на підставі кількісного аналізу та прогнозування тенденцій основних показників його діяльності / Л. А. Ключко // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 5. – С. 55–56.

60. Коваленко В.В. Обґрунтування стратегії управління ліквідністю банківської установи / В.В. Коваленко, О.Г. Коренева, Ж.В. Торжник // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. – Т. 17.– Суми : УАБС НБУ, 2006. – С. 159 – 167.

61. Коваль В.М. Надійність і стійкість комерційного банку: оцінка та регулювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / В.М. Коваль.– К., 2001. – 17 с.

62. Ковальчук Т.Т. Ліквідність комерційного банку: навч. посібник / Т.Т. Ковальчук, М.М. Коваль. – К. : Знання, КОО, 1996. – 120 с.

63. Ковзанадзе И.К. Роль денежно-кредитной политики в преодолении последствий банковских кризисов / И.К. Ковзанадзе // Деньги и кредит. – 2003. – № 2. – С. 45–47.

64. Кондратюк Е.А. Понятие банковских рисков и их классификация / Е.А. Кондратюк // Деньги и кредит. – 2004. – № 6. – С. 43–50.

65. Конопатська Л.В. Регулювання банківської діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Л.В. Конопатська. – К., 1999. – 20 с.

66. Коробов Ю.М. Банковский портфель-2 (Книга банковского менеджера. Книга банковского финансиста. Книга банковского юриста) / Отв. ред. Ю.М. Коробов, Ю.Б. Рубина, В.И. Солдаткин. – М.: СОМИНТЭК, 1994. – 752 с.

67. Королева Е.В. Мониторинг финансового состояния коммерческого банка в системе регулирования банковской деятельности / Е.В. Королева // Финансы и кредит. – 2003. – № 22 (136). – С. 32–39.

68. Косова Т.Д. Аналіз банківської діяльності: навч. пос. / Т.Д. Косова. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 486 с.

69. Котыхов М.П. Построение ликвидной позиции коммерческого банка / М.П. Котыхов, И.В. Шевченко // Финансы и кредит. – 2002. – № 23. – С. 22–28.

70. Кочетков В.М. Анализ банковской деятельности: теорико-прикладной аспект: [монографія] / В. М. Кочетков К.: Мауп, 1999. – 192 с.

71. Кочетков В.М. Методичні підходи до аналізу та управління ризиком ліквідності балансу комерційного банку / В.М. Кочетков // Фінанси України. – 2000. – № 10. – С. 98–101.

72. Кочетков В.М. Методологічні аспекти визначення фінансової стійкості комерційного банку / В.М. Кочетков // Стратегія економічного розвитку України: наук. зб. – Вип. 4. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 293–300.

73. Кочетков В.М. Організація управління фінансовою стійкістю банку в ринкових умовах : [монографія] / В.М. Кочетков. – К. : Вид-во Європейського університету, 2003. – 300 с.

74. Кредитування та ризику : навчальний посібник / [М.П. Денисенко, В.М. Домрачев, В.Г. Кабанов, А.В. Ігнатенко]. – К.: «Професіонал», 2008. – 480 с.

75. Кредитний ризик комерційного банку: навч. посіб. / [В.В. Вітлінський, О.В. Пернарівський, Я.С. Наконечний, Г.І. Великоіваненко]; за ред. В.В. Вітлінського. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 251 с.

76. Кротюк В. Базель – II : нова концептуальна редакція Базельської угоди про капітал / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 3. – С. 2–6.

77. Кротюк В. Базель – II : розрахунок мінімально необхідної величини капіталу згідно з Першою компонентою / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 5. – С. 16–22.

78. Кротюк В. Базель – II : розрахунок мінімально необхідної величини капіталу згідно з Першою компонентою / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 7. – С. 2–7.

79. Кудрявцева М.Г. Базель II : новые правила игры / М.Г. Кудрявцева, Г.А. Харламов // Банковское дело. – 2004. – № 12. – С. 12–18.

80. Кулаков А. Е. Управление активами и пассивами банка / А. Е. Кулаков // Финансы и кредит. – 2002. – № 17 (107). – С. 2–16.

81. Кулинич И.Н. Управление банковскими рисками как способ повышения платежеспособности коммерческого банка / И.Н. Кулинич // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 1 (43). – С. 60–68.

82. Лаврушин О.И. Банковское дело / Под ред. О.И. Лаврушина. – М.: Банковский и биржевой научно-консультационный центр: ЭКОС, 1992. – 428 с.

83. Лаврушин О.И. От теории банка к современным проблемам его развития в экономике / О.И. Лаврушин // Банковское дело. – 2003. – № 7. – С. 2–7.

84. Лекарев С.В. Бизнес и безопасность. А-Я: толковый терминологический словарь / С.В. Лекарев, В.А. Порк; [под ред. А.И. Гурова, Б.С. Тетерина]. – М. : ЦКСИиМ, 1995. – 336 с.

85. Лобанов А. Риск-менеджмент в private banking – ключевое звено на пути к успеху / А. Лобанов, В. Золотарев // Банковское дело. – 2004. – № 6. – С. 28–33.

86. Лобанова А. Проблеми формування ресурсної бази комерційних банків України / А. Лобанова // Економіка. Фінанси. Право. – 2001. – № 12. – С. 21–25.

87. Лутчин Н.П. Статистика фінансів: навч. посібник / Н.П. Лутчин, А.К. Миронюк. 2-ге вид., випр, і доп. Львів: «Новий світ-2000», 2006.–324 с.
88. Любунь О.С. Бізнес-планування у банку: навчальний посібник / О.С. Любунь, М.П. Денисенко. – К.: Атіка, 2006.– 288 с.
89. Лютий І.О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки: [монографія] / І.О. Лютий. – К. : Атака, 1999. – 240 с.
90. Майба В.В. Методологічні основи оцінки стійкості банків / В.В. Майба, Є.М. Кирилюк // БИЗНЕС ИНФОРМ. №2 (1). С. 91 – 94.
91. Макконелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика в 2-х т. / К.Р. Макконелл, С.Л. Брю ; пер. с англ. – М.: Республика, 1992. – Т. 1. – 800 с.
92. Маркова О.М. Коммерческие банки и их операции: [учеб. пособие] / О.М. Маркова, Л.С. Сахарова, В.Н. Сидоров.– М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995. – 288 с.
93. Масленченков Ю.С. Устойчивость коммерческого банка / Ю.С. Масленченков // Бюллетень финансовой информации. – 1997. – № 4 (23). – С. 48–55.
94. Масленченков Ю.С. Финансовый менеджмент в коммерческом банке: технология финансового менеджмента клиента / Ю.С. Масленченков. – М.: Перспектива, 1997. – 214 с.
95. Масленченков Ю.С. Экономика банка. Разработка по управлению финансовой деятельностью банка / Ю.С. Масленченков, А.П. Дубанков. – [2 - изд.]. – М. : Изд. группа «БДЦ – пресс», 2003. – 168 с.
96. Матеріали третього щорічного Східноєвропейського ризик-менеджмент форуму. – К.: FAService, 2004. – 232 с.
97. Матійчук Л.П. Порівняльний аналіз особливостей розміщення та діяльності комерційних банків на регіональному рівні / Матійчук Л.П. // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє, щорічник. №12. – Тернопіль: «Економічна думка». 2007. – С. 179 – 187.
98. Матійчук Л.П. Аналіз діяльності комерційних банків на регіональному рівні / Матійчук Л.П. // Методичні проблеми та шляхи удосконалення системи

обліку, аналізу, ревізії та аудиту в Україні: Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу «Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в по стабілізаційний період», 18 квітня 2007 р. – Тернопіль, 2007. – С. 42 – 44.

99. Матійчук Л.П. Методика застосування індексного методу в діяльності комерційних банків / Матійчук Л.П. // Сучасні тенденції і проблеми розвитку інвестиційно-будівельного комплексу: Матеріали Всеукр. наук. практ. конф. (29-30 листоп. 2007 р.) – Тернопіль: Принт-інформ, 2007. – С. 130 – 133.

100. Матійчук Л.П. Методичні підходи до факторного аналізу діяльності комерційних банків / Матійчук Л.П. // Вісник Хмельницького національного університету. «Економічні науки». – Хмельницький: 2008. №2, Т.1 – С. 47 – 49.

101. Матійчук Л.П. Порівняльний статистичний аналіз динаміки активно-пасивних операцій (регіональний аспект) / Матійчук Л.П., Шост І.М. // Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу Тернопільського національного економічного університету. Випуск 2 (18). – Тернопіль: «Економічна думка». 2008. – С. 152 – 155.

102. Матійчук Л.П. Статистичний аналіз динаміки та тенденції розвитку кредитування на регіональному рівні / Матійчук Л.П. // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України. Збірник наукових праць кафедри УТР і РПС ТАНГ. Випуск №13. – Тернопіль: «Економічна думка», 2008. – С. 140 – 143.

103. Матійчук Л.П. Особливості статистичного аналізу надійності комерційних банків у період економічної кризи / Матійчук Л.П. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні основи та сучасні моделі розвитку національної економіки в умовах інтеграційних процесів» (4-5 грудня 2009 р.) – Тернопіль: Підручники та посібники, 2009. – С. 33 – 34.

104. Матійчук Л.П. Особливості статистичного оцінювання надійності банківських установ / Матійчук Л.П. // Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу Тернопільського національного економічного університету. Випуск 5. – Тернопіль: «Економічна думка». 2010. – С. 133 – 136.

105. Матійчук Л.П. Методичні підходи до статистичного оцінювання фінансової стійкості та надійності банківських установ / Л.П. Матійчук // Прикладна статистика: проблеми теорії та практики. Зб. наук. пр. Вип. 6 / Держ. ком. статистики України. Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. – К.: ДП “Інформаційно-аналітичне агенство”. – 2010. – С. 203 – 209.

106. Матійчук Л.П. Методичні підходи до статистичного оцінювання фінансової стійкості та надійності банківських установ / Л.П. Матійчук // Прикладна статистика: проблеми теорії та практики. Зб. наук. пр. Вип. 6 / Держ. ком. статистики України. Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. – К.: ДП “Інформаційно-аналітичне агенство”. – 2010. – С. 203 – 209.

107. Международная конвергенция измерения капитала и стандартов капитала : новые подходы (Базель – II) / Базельский комитет по банковскому надзору. – Банк международных расчетов, 2004. – 266 с.

108. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» № 104 від 15.03.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0104500-04>

109. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України №361 від 2.08.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Bank_Supervision/Risks/361.pdf

110. Мещеряков А.А. Дискусійні проблеми визначення сутності банку та банківського продукту в сучасних умовах / А.А. Мещеряков // Вісник ДДФЕІ. Економічні науки. – 2003. – №2(10) – С. 68–72.

111. Миллер Роджер Лерой. Современные деньги и банковское дело: ученик [для студ. высших учеб. заведений, обучающихся по экон. специальностям] / Роджер Лерой Миллер, Дэвид Д. Ван-Хуз. – 3-е англ. изд. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 856 с.

112. Минцберг Г. Школы стратегий / Г. Минцберг, Б. Альстрэнд, Дж. Лэмпел ; пер. с англ., под ред. Ю. Н. Каптуревского. – СПб. : «Питер», 2000. – 336 с.

113. Михайлюк Р.В. Концептуальні засади механізму управління фінансовою стійкістю комерційних банків / Р.В. Михайлюк // Світ фінансів. – Тернопіль: Ек. думка, 2005. – Вип. 3–4 (4–5). – С. 21–32.
114. Михайлюк Р.В. Ліквідність та прибутковість – фактори зміцнення фінансової стійкості комерційного банку / Р.В. Михайлюк // Вісник соціально-економічних досліджень. – Вип. 24. – Одеса : ОДЕУ, 2006. – С. 135–139.
115. Міщенко В. Реструктуризація кредитів в умовах кризи: світовий досвід і можливості застосування в Україні / В. Міщенко, В. Крилова, М. Ніконова // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 5. – С. 12–17.
116. Моделювання економічної динаміки: Навчальний посібник. / [Г.В. Лавинський, О.С. Пшенишнюк, С.В. Устенко, О.Д. Шарапов]. – К.: Атіка, 2006.– 276 с.
117. Многомерный статистический анализ в экономике: пособие для вузов / Под ред. В.Н.Тамашевич – М.:ЮНИТИ-ДАНА, 1999,–598с.
118. Науменко В. Спроба оцінити надійність / В. Науменко // Вісник Національного банку України. – 1998. – № 4. – С. 35–38.
119. Національний банк і грошово-кредитна політика: підручник / за ред. А.М. Мороза та М.Ф. Пуховкіної. – К.: КНЕУ, 1999. – 368 с.
120. Незнамова А.С. Статистико-економічний аналіз рейтингових систем комерційних банків: Дис. канд. екон. наук: 08.03.01 / Київський національний ун –т ім.Тараса Шевченка.-К., 2003.-192 с.
121. Нестеренко О.Б. Надежность коммерческого банка и факторы, ее определяющие / О.Б. Нестеренко // Деньги и кредит.– 2001.– №10.– С.38–40.
122. Орлюк О.П. Банківська система України. Правові засади організації / О.П. Орлюк. – К. : «Юрінком Інтер», 2003. – 239 с.
123. Осипенко Т.В. О системе рисков банковской деятельности / Т.В. Осипенко // Деньги и кредит. – 2000. – № 4. – С. 28–30.
124. Основні показники діяльності банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/bank_supervision/Dynamics/2001-last.htm

125. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Bank_Supervision/dynamics.htm
126. Основні показники стану міжбанківського кредитного ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Statist/DAILY/2008/Creditlast_2008.htm
127. Отенко И.П. Анализ деятельности коммерческого банка: уч. пособие / И.П. Отенко. – Харьков: Изд. ХГЭУ, 2001. – 156 с.
128. Павлюк С.М. Кредитні ризики та управління ними / С.М. Павлюк // Фінанси України. – 2003. – № 11. – С. 105–111.
129. Панова Г.С. Анализ финансового состояния коммерческого банка / Панова Г.С. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 272 с.
130. Пантелеєв В.П. Фінансова стійкість комерційного банку: проблеми регулювання / В.П. Пантелеєв, С.П. Халява // Банківська справа. – 1996. – № 1. – С. 32–39.
131. Пернарівський О.В. Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків / О.В. Пернарівський // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С. 44–48.
132. Петриченко Л. Ю. Критерії стійкості комерційного банку / Л.Ю. Петриченко // Фінанси України. – 2000. – № 7. – С. 128–135.
133. Петрук О.М. Банківська справа: навчальний посібник / О.М. Петрук, за ред. Ф.Ф. Бутинця. – К. : Кондор, 2004. – 461 с.
134. Пикфорд Джеймс. Управление рисками / Джеймс Пикфорд ; пер. с англ. О.Н. Матвеевой. – М. : ООО «Вершина», 2004. – 349 с.
135. Погребушный В. Рейтинг украинских банков по версии НБУ / В. Погребушный // Бизнес. – 2005. – № 50. – С. 52–54.
136. Положення «Про планування та порядок проведення інспекційних перевірок» № 276 від 17.07.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1028.601.12&nobreak=1>

137. Положення «Про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS» № 171 від 8.05.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=286728

138. Положення «Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України» № 259 від 30.04.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0410-09>

139. Положення про порядок формування обов'язкових резервів для банків України : Затверджено постановою Правління НБУ № 91 від 16.03.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0312-06>

140. Примостка Л. Економічні ризики в діяльності банків / Л. Примостка // Банківська справа. – 2004. – № 3. – С. 16–23.

141. Примостка Л.О. Кредитний ризик банку: проблеми оцінювання та управління / Л. О. Примостка // Фінанси України. – 2004. – № 8. – С. 118–125.

142. Примостка Л.О. Управління активами і пасивами комерційного банку / Л.О. Примостка // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 2. – С. 39–43.

143. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник / Л.О. Примостка. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.

144. Принципи ефективного управління ліквідністю у банківських установах / Базельський Комітет з банківського нагляду. – лютий. – 2000. – 24 с.

145. Принципы рейтингового анализа. Методология [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.credit-ating.com.ua/ru/ratings/methodologies.html>

146. Раєвська Т. Практичні підходи до оцінки ризиків у діяльності банків / Т. Раєвська // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 8. – С. 9 – 15.

147. Рейтинговое управление экономическими системами / [О.И. Багатов, Ю.Г. Лысенко, В.Л. Петренко, В.Г. Соколов]. – Донецк: Юго-Восток, 1999. – 320 с.

148. Рид Э. Коммерческие банки / [Э. Рид, Р. Коттер, Э. Гилл, Р. Смит; пер. с англ. В. Лукашевича и др.; под общ. ред. В. Лукашевича]. – М. : Прогресс, 1983. – 476 с.
149. Річний звіт Національного банку України за 2005 рік. – 207 с.
150. Річний звіт Національного банку України за 2006 рік. – 214 с.
151. Річний звіт Національного банку України за 2007 рік. – 207 с.
152. Річний звіт Національного банку України за 2008 рік. – 208 с.
153. Річний звіт Національного банку України за 2009 рік. – 206 с.
154. Романенко Л.Ф. Ризики у банківській діяльності / Л.Ф. Романенко, А.В. Коротеєва // Фінанси України. – 2003. – № 5. – С. 121–127.
155. Роуз П.С. Банковский менеджмент / П.С. Роуз пер. с англ. М.В. Белова. – [2-е изд]. – М. : Дело Лтд, 1995. – 768 с.
156. Рудько-Силиванов В.А. Базельские соглашения по банковскому капиталу и риски производных финансовых инструментов / В.А. Рудько-Силиванов, А.А. Афанасьев, К.В. Лапина // Деньги и кредит. – 2004. – № 2. – С. 20–25.
157. Рэдхэд Кейт. Управление финансовыми рисками / [Рэдхэд Кейт, Хьюс Стюарт] ; науч. ред. А.В. Ветров, М.В. Кузнецов ; пер. с англ. А.В. Дорошенко. – М. : Инфра-М, 1996. – 288 с.
158. Рябініна Л.М. Роль Національного банку та законодавчих актів України в її економічному розвитку / Л.М. Рябініна // Фондовый рынок. – 2004. – № 27. – С. 34–48.
159. Савлук М.І. Вступ до банківської справи : навчальний посібник / М.І. Савлук, А.М. Мороз, А.М. Коряк. – К. : Лібра, 1998. – 344 с.
160. Савлук М. Банківська система – барометр економіки / М. Савлук // Урядовий кур'єр. – 2005. – № 212. – С. 23
161. Самойлова И. К чему приводит желание НБУ «подчистить» банковские капиталы? / Ирина Самойлова // Компаньон. – 2005. – № 31–32. – С. 8–9.

162. Сафронов В.А. О подходах к оценке финансовой устойчивости российского банковского сектора / В.А. Сафронов, М.А. Бездудный // Деньги и кредит. – 2005. – № 5. – С. 21–26.

163. Святко С.А. Аналіз і оцінка фінансової стійкості банку як необхідна умова ефективного банківського менеджменту / С.А. Святко, Р.І. Шиллер // Банківська справа. – 1997. – № 8. – С. 48–54 .

164. Сидорова А.В. Банківська статистика: навчальний посібник. / А.В. Сидорова, Н.О. Юріна. –Донецьк: Каштан, 2006. – 188 с.

165. Система банківського менеджменту: навчальний посібник. / [За ред. О.С. Любоня та В.І. Грушко]. Київ: Фірма «ІНКОС», 2004. – 480 с.

166. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Джозеф Синки-мл. ; пер. с англ. А. Левинзон. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1018 с.

167. Словник банківських термінів. Банківська справа: термінологічний словник / [А.Г. Загородній, О.М. Сліпущко, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко] – К.: Аконті, 2000. – 605 с.

168. Стельмах В.С. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду: Науково-аналітичні матеріали. Вип. 11 / [В.С. Стельмах, В.І. Міщенко, В.В. Крилова, Р.М. Набок, О.Г. Приходько, Н.В. Грищук]. – К.: Національний банк України. Центр наукових досліджень. 2008. – 220 с.

169. Структура власного капіталу банків України за станом на 01.01.2009 р. // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 3. – С. 58–63.

170. Тарханова Е. А. Устойчивость коммерческих банков : [монография] / Е. А. Тарханова. – Тюмень : Вектор Бук, 2003. – 186 с.

171. Тиркало Р.І. Фінансовий аналіз комерційного банку: основи теорії, експрес-діагностика, рейтинг: навч. посібник. / Р.І. Тиркало, З.І. Щибиволок. – К.: «Слобожанщина» 1999. – 236 с.

172. Уваров К. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: орієнтир на

майбутнє / К. Уваров, О. Куценко // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 1. – С. 60–63.

173. Управление банковской деятельностью: учебно-практическое пособие / [Н.И. Волкова, Р.А. Герасименко, Г.А. Чашко] ; под ред. П.В. Егорова. – Донецк : ООО «Юго-Восток Лтд», 2003. – 338 с.

174. Устенко О.Л. Теория экономического риска: / О.Л. Устенко. Монография. – К.: МАУП, 1997. – 164 с.

175. Фабер С. Нагляд на основі оцінки ризиків: українська перспектива / С. Фабер, О. Куценко, І. Пожарська // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 6. – С. 24–26.

176. Федоренко І.К. / Дослідження операцій в економіці: підручник / За ред. І.К. Федоренко, О.І. Черняка. – К.: Знання, 2007. – 558 с.

177. Фетисов Г.Г. Устойчивость коммерческого банка и рейтинговые системы ее оценки / Г.Г. Фетисов. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 168 с.

178. Фещур Р.В. Статистика: теоретичні засади і прикладні аспекти / Р.В. Фещур, А.Ф. Барвінський, В.П. Кічор та інші; За наук. ред. Р.В. Фещура.– 2-е вид. оновлене та доповнене. – Львів:«Інтелект-Захід», 2003. – 576 с.

179. Финансовый менеджмент: теория и практика: учебник / [под. ред. Е.С. Стояновой]. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Перспектива, 1998. – 656 с.

180. Фінансова статистика (з основами теорії статистики) /А.В. Головач, В.Б. Захожай, Н.А. Головач. – К.: МАУП, 2002. – 224 с.

181. Фінансово-банківська статистика: навч. посібник / П.Г. Вашків, П.І. Пастер, В.П. Сторожук, Є.І. Ткач. К.: Либідь, 2007. – 512 с.

182. Хаб'юк О. Вплив Базеля – II на банки та на економіку / О. Хаб'юк // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 8. – С. 10-13.

183. Хохлов В.В. Прогнозирование финансового состояния предприятия на основе многомерного факторного анализа временных рядов / В.В. Хохлов, Е.И. Пискун // Бизнес Информ. – 2009. – №2. – С. 82 – 86.

184. Черных С. Управление банковскими рисками / С. Черных // Вопросы экономики. – 2004. – № 8. – С. 120–127.

185. Шапран В. Банки Украины – смена вектора / В. Шафран // Финансовый директор. – 2004. – № 12. – С. 58–66.
186. Шаркаді Н.В. Управління банківськими ризиками як основа формування залучених ресурсів банків / Н.В. Шаркаді // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 5 (35). – С. 45–53.
187. Шаталов А.Н. Управление ликвидностью в рамках фінансового менеджмента / А.Н. Шаталов // Финансовый менеджмент. – 2004. – № 6. – С. 101–110.
188. Ширинская Е.Б. Операции коммерческих банков: российский и зарубежный опыт / Е.Б. Ширинская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 160 с.
189. Шіллер Р.І. Фінансова стійкість комерційного та шляхи її зміцнення / Р.І. Шіллер. – К. : Наук. думка, 1998. – 158 с.
190. Шлапак О. Основні тенденції і проблеми в діяльності банків України / О. Шлапак, В. Пушкарьов, Г. Карчева // Вісник НБУ. – 2003. – № 6. – С. 2–6.
191. Щибиволок З. Аналіз ліквідності банку / З. Щибиволок // Банківська справа. – 2000. – № 5. – С. 33–37.